

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Β΄ & Γ΄ ΕΠΑ.Λ.

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Τομέας Εφαρμοσμένων Τεχνών

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς

Αρχιτέκτων μηχαν., Δρ Πολεοδομίας - Χωροταξίας, Δρ Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου

Σταυρούλα Χ. Ράπτη

Συντηρήτρια Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης

Ελένη Σταματίου

Αρχιτέκτων μηχαν., Δρ Πολεοδομίας - Χωροταξίας, Διαχείρισης περιβάλλοντος

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΡΙΑ

Βίκα Δ. Γκιζελή

Αρχιτέκτων μηχαν., Δρ Κοινωνιολογίας, Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΚΡΙΤΕΣ

Μαρία Φουντούκου

Αρχιτέκτων μηχαν., Προϊστ. Δ/σης Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων ΥΠ.ΠΟ.

Τέτη Χατζηνικολάου

Λαογράφος, Προϊστ. Δ/σης Λαϊκού Πολιτισμού ΥΠ.ΠΟ.

Δέσποινα Ευγενίδου

Αρχαιολόγος, Τμ. Μουσείων ΥΠ.ΠΟ.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ίνα Αναγνωστοπούλου

Φιλολόγος

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Παναγιώτης Παντελάτος

Γραφίστας

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Κατερίνα Γρηγορίου

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Σταμάτης Αλαχιώτης

*Καθηγητής Γενετικής Πανεπιστημίου Πατρών
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

- Επιστημονικός Υπεύθυνος του Έργου:

Γεώργιος Βούτσινος

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

- Επιστημονικός Υπεύθυνος του Τομέα Πληροφορικής- Δικτύων Η/Υ:

Βίκα Δ. Γκιζελή

Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

**Μαρμαράς Β. Εμμανουήλ - Ράπτη Χ. Σταυρούλα
Σταματίου Ελένη**

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Β΄ ΕΠΑ.Λ.

Γ΄ ΕΠΑ.Λ.

Ειδικότητα: Συντήρησης Έργων Τέχνης - Αποκατάστασης

ΤΟΜΕΑΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Πρόλογος

Με επιτυχία ή όχι, με ενέργειες επαρκείς και αποτελεσματικές ή όχι, ακόμα και με διχογνωμίες η ανάγκη για **προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς** έχει γίνει στην εποχή μας συνείδηση τόσο στην κοινωνία όσο και στην πολιτεία. Ακόμα και αν υπάρχουν μεγάλες ελλείψεις, που μας στενοχωρούν, ακόμα και όταν διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν περιπτώσεις ασυνειδησίας και ασέβειας σχετικά με την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου και σχετικά με το περιβάλλον μας, οι οποίες μας πληγώνουν, κανείς, ωστόσο, δεν αμφισβητεί ότι το πολιτιστικό παρελθόν μας είναι μια ανεπανάληπτη αξία, που αποτελεί καύχημα και περηφάνια μας, γνήσια και ειλικρινή και όχι ρηχή ή εθνικιστικά ύποπτη. Η καλλιέργεια αυτής της αξίας σιγουρεύει τα βήματά μας για το μέλλον τόσο για την αισθητική της καθημερινότητάς μας όσο και για την αξιοπρεπή συμβίωσή μας με τους άλλους στο παγκόσμιο χωριό, στο οποίο αρχίσαμε να συνηθίζουμε να ζούμε.

Μια από τις θετικές ενέργειες που η πολιτεία έχει να επιδείξει σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, και μάλιστα στον ευαίσθητο τομέα της εκπαίδευσης, είναι η ανάπτυξη της ειδικότητας «Συντήρηση Έργων Τέχνης - Αποκατάσταση» του Τομέα Εφαρμοσμένων Τεχνών στην ΤΕΕ, ειδικότητα που υπήρχε και παλαιότερα, αλλά την οποία τώρα προσπαθούμε να αναβαθμίσουμε. Αλλωστε, ακόμα και με πραγματιστική ή ωφελμιστική ματιά αν δούμε την ειδικότητα αυτή, και πάλι θα καταλήξουμε στο ότι είναι από τις πιο απαραίτητες στην ΤΕΕ και στα συναφή επαγγέλματα και θα παραδεχτούμε ότι οι ευκαιρίες απασχόλησης είναι πολλές και αυξανόμενες. Ο πλούτος των αντικειμένων πολιτισμού και κουλτούρας στη χώρα μας είναι μεγάλος και ανεξάντλητος, ώστε και η ανάγκη να τον εμπιστευτούμε σε χέρια έμπειρα και τρυφερά, που θα τον προστατέψουν με γνώση, με συνέπεια και με πάθος, είναι επιτακτική.

Η συγγραφή του βιβλίου **Προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς** εντάσσεται στις ενέργειες αυτές. Το βιβλίο περιέχει συστηματοποιημένες πληροφορίες και γνώσεις που δεν τις βρίσκουμε εύκολα σε συγγράματα, σε οποιοδήποτε εκπαιδευτικό επίπεδο και αν ανήκουν. Για το λόγο αυτό - παρ' όλες τις αδυναμίες που αναπόφευκτα θα εμπεριέχει - καλούμε δασκάλους και μαθητές να το αξιοποιήσουν όπως του αξίζει και όπως αξίζει στο αντικείμενο που αυτό υπηρετεί.

Ιανουάριος 2000

Η Υπεύθυνη
του Τομέα Εφαρμοσμένων Τεχνών
του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Κεφάλαιο 1: Βασικές έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς

1.1	Εισαγωγικοί ορισμοί.....	16
1.2	Η ανάγκη για διάσωση και προστασία των πολιτιστικών αγαθών	19
1.3	Ιδιότητες των μνημείων	24
	α. Πρωτοτυπία ή γνησιότητα του μνημείου	24
	β. Ιστορικότητα του μνημείου	25
	γ. Ποιότητα του μνημείου	25
	δ. Συμβολισμός του μνημείου	25
1.4	Διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών	26
	Συνοπτική παρουσίαση του 1ου κεφαλαίου	28
	Ερωτήσεις 1ου κεφαλαίου	28

Κεφάλαιο 2: Προσπάθειες για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

2.1	Τα μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών έως την αυγή του 20ού αιώνα	30
2.2	Οι προσπάθειες για τη διάσωση και για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα	32
	α. Το Ψήφισμα της Αθήνας (1931).....	32
	β. Η Χάρτα της Αθήνας (1933).....	32
	γ. Το Σύμφωνο της Ουάσινγκτον (1935).....	33
2.3	Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και οι καταστροφές των πολιτιστικών αγαθών	34
2.4	Τα μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών από τη διεθνή κοινότητα στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα	35
	α. Η Σύμβαση της Χάγης (1954).....	35
	β. Οι Συστάσεις του Νέου Δελχί (1956).....	35
	γ. Το Συνέδριο του Παρισιού (1957)	36
	δ. Ο Χάρτης της Βενετίας (1964)	36
	ε. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου (1969)	37
	στ. Η Σύμβαση του Παρισιού (1972).....	38
	ζ. Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975)	40
	η. Η Σύμβαση της Γρανάδας (1985).....	41
	θ. Το Συμπόσιο της Κρακοβίας (1991).....	42

<i>ι. Η Διάσκεψη της Μάλτας (1992)</i>	42
<i>ια. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)</i>	43
<i>ιβ. Η εξέλιξη της πολιτιστικής νομοθεσίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έως το 1998</i> .	43
Συνοπτική παρουσίαση του 2ου κεφαλαίου	44
Ερωτήσεις 2ου κεφαλαίου	44

Κεφάλαιο 3: Ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών και μέτρα προστασίας τους

3.1 Ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών.....	46
<i>α. Ως προς το χρονικό ορίζοντα</i>	47
<i>β. Ως προς τη γεωγραφική θέση</i>	48
<i>γ. Ως προς την οικουμενική ή μη σημασία</i>	49
<i>δ. Ως προς το είδος της πολιτιστικής δημιουργίας</i>	50
3.1 Προληπτικά και συστηματικά μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών	51
<i>α. Προληπτική συντήρηση</i>	51
<i>α.1. Προληπτική συντήρηση από τα φυσικά φαινόμενα και από την πυρκαγιά</i>	51
<i>α.2. Προληπτική συντήρηση από τις περιβαλλοντικές παραμέτρους</i>	52
<i>α.3. Προληπτική συντήρηση από τον ανθρώπινο παράγοντα</i>	52
<i>β. Λήψη των πρώτων σωστικών μέτρων</i>	53
<i>γ. Συστηματική συντήρηση</i>	54
<i>γ.1. Προκαταρκτική εξέταση του πολιτιστικού αγαθού</i>	54
<i>γ.2. Πρόταση επέμβασης στο πολιτιστικό αγαθό</i>	55
3.1 Τρόποι αξιολόγησης των ιστορικών πόλεων, των παραδοσιακών οικισμών και των μεμονωμένων κτιρίων.....	56
Συνοπτική παρουσίαση του 3ου κεφαλαίου	58
Ερωτήσεις 3ου κεφαλαίου	58

Κεφάλαιο 4: Το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα

4.1 Ιστορική αναδρομή στη νομοθεσία	60
4.2 Φορείς για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς	62
<i>α. Δημόσιοι φορείς</i>	62
<i>α.1. Υπουργείο Πολιτισμού</i>	62
<i>α.2. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων</i>	63
<i>β. Φορείς ιδιωτικής πρωτοβουλίας</i>	64

β.1. Αρχαιολογική Εταιρεία	64
4.3 Επιστημονικό δυναμικό και οργάνωση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς	66
4.4 Το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σήμερα.....	68
Συνοπτική παρουσίαση του 4ου κεφαλαίου	70
Ερωτήσεις 4ου κεφαλαίου	70

Κεφάλαιο 5: Η διεθνής εμπειρία στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

5.1 Γενική επισκόπηση	72
5.2 Η ανασκαφή στην Τροία της Μικράς Ασίας	77
α. Περιγραφή του μνημείου	77
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	77
5.3 Η μεταφορά των ναών του Abu Simbel στην Αίγυπτο.....	79
α. Περιγραφή του μνημείου	79
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	79
5.4 Η μεταφορά των μνημείων της νήσου Philae στην Αίγυπτο	82
α. Περιγραφή του μνημείου	82
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	82
5.5 Η αναστήλωση του Borobudur στην Ινδονησία	83
α. Περιγραφή του μνημείου	83
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	83
5.6 Οι ανασκαφές του Moenjodaro στο Πακιστάν	85
α. Περιγραφή του μνημείου	85
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	85
5.7 Η διάσωση της υπόγειας πόλης του Saffieni στη Μάλτα	87
α. Περιγραφή του μνημείου	87
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	87
5.8 Οι επεμβάσεις στην Antigua της Γουατεμάλας	88
α. Περιγραφή του μνημείου	88
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων.....	88
5.9 Η συντήρηση των τοιχογραφιών στην Cappella Sistina του Βατικανού.....	89
α. Περιγραφή του μνημείου	89
β. Η συντήρηση των τοιχογραφιών	90

Συνοπτική παρουσίαση του 5ου κεφαλαίου	92
Ερωτήσεις 5ου κεφαλαίου	92

Κεφάλαιο 6: *Η ελληνική εμπειρία στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς*

6.1 Γενική επισκόπηση	94
6.2 Η Κνωσός	96
<i>α. Περιγραφή του μνημείου</i>	96
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	96
6.3 Το Ακρωτήριο της Θήρας	100
<i>α. Περιγραφή του μνημείου</i>	100
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	101
6.4 Η Ακρόπολη της Αθήνας	104
<i>α. Περιγραφή του μνημείου</i>	104
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	104
β.1. Από τον 5ο αιώνα π.Χ. έως το 1975	104
β.2. Οι μετά το 1975 επεμβάσεις	107
6.5 Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσες.....	110
<i>α. Περιγραφή του μνημείου</i>	110
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	110
6.6 Η Βεργίνα	112
<i>α. Περιγραφή του μνημείου</i>	112
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	113
6.7 Τα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης	116
<i>α. Περιγραφή των μνημείων</i>	116
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	117
6.8 Η Μονή Δαφνιού	120
<i>α. Περιγραφή του μνημείου</i>	120
<i>β. Το ιστορικό των επεμβάσεων</i>	122
Συνοπτική παρουσίαση του 6ου κεφαλαίου	124
Ερωτήσεις 6ου κεφαλαίου	124

Κεφάλαιο 7: *Επεμβάσεις αποκατάστασης και νέες χρήσεις σε ιστορικά σύνολα και μνημεία*

7.1 Γενική επισκόπηση	126
------------------------------------	-----

7.2	Προστατευόμενοι τόποι που συνδυάζουν την πολιτιστική με τη φυσική κληρονομιά	127
	α. Το Άγιον Όρος	127
	α.1. Περιγραφή του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος.....	127
	α.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων	129
	β. Τα Μετέωρα	130
	β.1. Περιγραφή του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος.....	130
	β.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων	131
7.3	Επεμβάσεις προστασίας και διατήρησης σε ιστορικά κέντρα πόλεων	132
	α. Παραδείγματα από την Ελλάδα	132
	α.1. Η παλαιά πόλη της Αθήνας (Πλάκα)	133
	α.1.1. Περιγραφή του πολεοδομικού συνόλου	133
	α.1.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων	133
	α.2. Η πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης	134
	α.2.1. Περιγραφή του πολεοδομικού συνόλου	134
	α.2.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων	135
	α.3. Η μεσαιωνική πόλη της Ρόδου	136
	α.3.1. Περιγραφή του πολεοδομικού συνόλου	136
	α.3.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων	137
	β. Παραδείγματα από το εξωτερικό.....	139
	β.1. Το ιστορικό κέντρο του Σπλιτ στην Κροατία.....	139
	β.2. Το ιστορικό κέντρο της Μπολόνιας στην Ιταλία	140
7.4	Το "ύφος" των παραδοσιακών οικισμών και η προστασία του	141
7.5	Επεμβάσεις σε τμήματα πόλεων	144
	α. Προσφυγικοί συνοικισμοί.....	144
	β. Πεζοδρομήσεις σε παραδοσιακές και διατηρητέες περιοχές	145
	γ. Ενοποίηση πράσινων επιφανειών και αρχαιολογικών χώρων.....	146
7.6	Αλλαγή χρήσεων σε κτιριακά σύνολα.....	148
	α. Η επέμβαση στο "Γκάζι" της Αθήνας	148
	β. Η επέμβαση στο συγκρότημα "Μύλος" της Θεσσαλονίκης	149
	Συνοπτική παρουσίαση του 7ου κεφαλαίου	150
	Ερωτήσεις 7ου κεφαλαίου	150
	ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	153
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	157

1

Βασικές έννοιες της πολιτιστικής κληρονομιάς

1.1. Εισαγωγικοί ορισμοί

Εικ.1.1: Αμφορείς για τη μεταφορά υγρών προϊόντων των κλασικών χρόνων. Μουσείο της Λίπαρης στις Αιολίδες Νήσους της Ιταλίας.

Εικ.1.2: Περγαμινό χειρόγραφο

Εικ.1.3: Τοπική ενδυμασία από την Όλυμπο της Καρπάθου. Το οικογενειακό κειμήλιο αποκτά λειτουργικό χαρακτήρα τις εορτάσιμες μέρες.

Ο άνθρωπος στην προσπάθειά του να επιβιώσει σε έναν τόπο δημιουργεί έργα ανάλογης ποιοτικής στάθμης με το πολιτιστικό επίπεδο στο οποίο βρίσκεται. Πολλά από τα ίχνη αυτής της δημιουργίας διατηρούνται και μετά το πέραςμά του, συνιστώντας την παρακαταθήκη του για τις επερχόμενες γενιές.

Πολιτιστικό αγαθό είναι κάθε υλικό ή άυλο δημιούργημα του ανθρώπου το οποίο κάποτε είχε χρηστική αξία (σκεύη οικιακής χρήσης, εργαλεία, κοσμήματα, όπλα κτλ.) ή συμβολική λειτουργία (λατρευτικά αντικείμενα, εθνικά σύμβολα, οικογενειακά κειμήλια κτλ.) ή πνευματική αποστολή (ποιητική δημιουργία, ιστορικά συγγράμματα, φιλοσοφικά κείμενα, επιστημονικές διατριβές κτλ.), ενώ σήμερα αποτελεί ένα στοιχείο που διασώθηκε και μας παραπέμπει στις αντιλήψεις, στα επιτεύγματα και στον τρόπο ζωής του παρελθόντος (εικ. 1.1, 1.2, 1.3).

Το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών που αναφέρονται σε έναν τόπο συγκροτούν την *πολιτιστική κληρονομιά* του, με την έννοια ότι αυτή περιέχει τα στοιχεία που απαρτίζουν την *ιστορική μνήμη* του λαού ή της κοινωνίας των ανθρώπων που τον κατοικούν, δηλαδή οτιδήποτε δημιουργήθηκε στο παρελθόν και σχετίζεται με τη διαδρομή του στο χρόνο.

Το βαθύτερο νόημα της *προστασίας* της πολιτιστικής κληρονομιάς βρίσκεται στο γεγονός ότι τα αγαθά που την αποτελούν μας παραδόθηκαν από τους προγόνους μας, για να τα διαφυλάξουμε και τα διατηρήσουμε με τρόπο, ώστε να φτάσουν σε όσο το δυνατόν καλύτερη κατάσταση στις επερχόμενες γενιές.

Η συνειδητοποίηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς ξεκίνησε την εποχή της Αναγέννησης, δηλαδή κατά το 15ο και κατά το 16ο αιώνα. Τότε, άρχισαν να μελετώνται συστηματικά από τους διανοούμενους της Δυτικής Ευρώπης τα αρχαία ελληνικά και ρωμαϊκά έργα τέχνης.

Ο άνθρωπος της Αναγέννησης στράφηκε στην ανάγνωση των Αρχαίων Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων και στη μελέτη των κλασικών αρχιτεκτονικών ρυθμών και των λεπτομερειών τους, τοποθετώντας ως επίκεντρο της κοσμοθεωρίας του την ιδέα του *ανθρωπισμού*.

Ο Γκαίτε (Goethe) έγραψε ότι: "καθετί γενικό που σκέπτεται και δημιουργεί ο άνθρωπος ανήκει στην ανθρωπότητα, και οτιδήποτε η τελευταία χρησιμοποιεί από τις προσπάθειες του καθένα φέρνει την ίδια στην ωριμότητα" (*Προ-*

πύλαια, 1798). Με αυτή τη διατύπωση πρωτοεμφανίζεται η ιδέα της παγκοσμιότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η θέση αυτή, δηλαδή ότι τα επιτεύγματα της τέχνης, του πνεύματος και της επιστήμης ανήκουν σε ολόκληρη την οικουμένη, είναι χαρακτηριστική εκείνης της εποχής που η ιδέα του ανθρωπισμού άρχισε να απλώνεται και έξω από τα εθνικά σύνορα των διάφορων κρατών.

Το ενδιαφέρον για τα αρχαία πολιτιστικά αγαθά γνώρισε καινούρια ώθηση το 19ο αιώνα με τις επισκέψεις Ευρωπαίων περιηγητών στους τόπους που είχαν ακμάσει οι αρχαίοι πολιτισμοί, όπως στη Ρώμη, στην Ελλάδα, στην Αίγυπτο κτλ. Η εξέλιξη του φαινομένου έλαβε αργότερα τη μορφή συστηματικής προσπάθειας, για να αποκαλυφθούν και για να αναδειχτούν αρχαιολογικές τοποθεσίες και ευρήματα που έφερνε στο φως η ανασκαφική σκαπάνη.

Στις αρχές του 20ού αιώνα η ευαισθησία απέναντι στις αρχαιότητες άρχισε να λαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις. Χρησιμοποιήθηκε, τότε, ο όρος *μνημείο*, για να περιγραφεί κάθε μεμονωμένο πολιτιστικό αγαθό που εθεωρείτο ότι έπρεπε να τύχει προστασίας και ανάδειξης· πιο συγκεκριμένα, για να χαρακτηριστεί το μεμονωμένο μεγάλο ή μικρό αρχιτεκτόνημα, το γλυπτό ή άλλο έργο του παρελθόντος, όπως τα προϊστορικά μνίρ, οι μεσοποταμιακές ζιγκουράτ, οι αιγυπτιακές πυραμίδες, οι κλασικοί ελληνικοί ναοί και αγάλματα, και γενικώς τα πολιτιστικά αγαθά με ιστορική αξία ή με χρηστικό ρόλο ή με συμβολική αποστολή (εικ. 1.4, 1.5, 1.6).

Η ετυμολογία της λέξης *μνημείο* προέρχεται από το ρήμα *μνάομαι-μιμνήσκω*, που σημαίνει: θυμάμαι κάτι, προειδοποιώ για κάτι, αφήνω υποθήκες στους συγχρόνους, για να τις μεταφέρουν σε αυτούς που πρόκειται να έλθουν, δηλαδή τους επιγενόμενους.

Στη γενικότητά του, το μνημείο αποτελεί ένα σημείο το οποίο εκφράζει την ανάμνηση κάποιου γεγονότος ή κάποιας συνάντησης. Με άλλα λόγια, το μνημείο είναι ένα αναμνηστικό σημάδι. Στην πιο απλή μορφή του μνημείο μπορεί να είναι ένας σπασμένος κορμός στο δάσος ή, ακόμη, ένα σημάδι χαραγμένο στον κορμό ενός δένδρου ή ένας σωρός από χώμα ή από τοποθετημένες πέτρες, ή, τέλος, ένας λίθος στημένος όρθιος, καθένα από τα οποία έχει δημιουργηθεί, για να υποδεικνύει στον περαστικό τη σωστή πορεία.

Πολύ αργότερα, το 1964, αρχιτέκτονες και τεχνικοί της προστασίας των μνημείων από όλο τον κόσμο συγκεντρώθηκαν στη Βενετία και διατύπωσαν την άποψη ότι η

Εικ.1.4: Το προϊστορικό μνημείο στο Stonehenge στην Αγγλία. Οι μεγάλιθοι αυτοί με τη συγκεκριμένη διάταξη στο χώρο είναι φορείς ενός μηνύματος από το μακρινό παρελθόν που ακόμα δεν έχει κατανοηθεί.

Εικ.1.5: Μια από τις πυραμίδες της Γκίζας στην Αίγυπτο

Εικ.1.6: Ο ναός της Ομόνοιας στον Ακράγαντα, την αρχαία ελληνική αποικία στη Σικελία

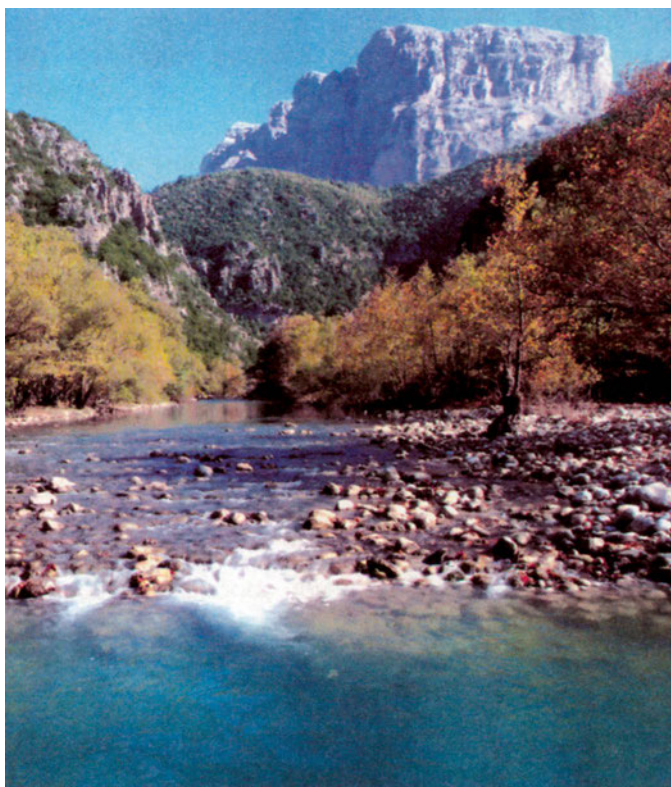
Εικ. 1.7: Άποψη της κορυφής του Έβερεστ των Ιμαλαΐων, της στέγης του κόσμου

έννοια ενός μνημείου δεν περιορίζεται στο μεμονωμένο αρχιτεκτόνημα, αλλά μπορεί να αναφέρεται και σε ένα οικιστικό σύνολο ή σε μια αγροτική τοποθεσία που μαρτυρεί έναν ιδιαίτερο πολιτισμό, μια χαρακτηριστική εξέλιξη ή ένα ιστορικό γεγονός. Αυτό ισχύει όχι μόνο για τις μεγάλες δημιουργίες του ανθρώπου, αλλά και για τα ταπεινά έργα που με τον καιρό αποκτούν πολιτιστική σημασία.

Σε διεθνή συνάντηση που έγινε στο Παρίσι το 1972 η έννοια του μνημείου διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο· τότε, έγινε διάκριση μεταξύ της *παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς* και της *παγκόσμιας φυσικής κληρονομιάς*. Στην πρώτη κατηγορία συμπεριλαμβάνονται τα μεμονωμένα αντικείμενα, τα οικιστικά σύνολα και, τέλος, τα τοπία που έχουν προκύψει ως συνδυασμός έργου του ανθρώπου και της φύσης, ενώ στη δεύτερη κατηγορία τα μνημεία της φύσης, οι γεωλογικοί και οι φυσιογραφικοί σχηματισμοί και, τέλος, τα φυσικά τοπία (εικ. 1.7, 1.8, 1.9).

Εικ. 1.8: Οι λίμνες στο Παμουκκαλέ της Τουρκίας, ένα εντυπωσιακό δημιούργημα της φύσης

Εικ. 1.9: Το φαράγγι του Βίκου, ένα από τα σημαντικότερα φυσικά μνημεία του τόπου μας

1.2. Η ανάγκη για διάσωση και προστασία των πολιτιστικών αγαθών

Τα πολιτιστικά αγαθά, όταν είναι υλικές κατασκευές, υπόκεινται σε φθορά και σε κινδύνους αλλοίωσης ή πλήρους καταστροφής (εικ. 1.10). Οι τελευταίοι οφείλονται σε:

- Εδαφολογικούς παράγοντες, όπως είναι η καθίζηση, τα υπόγεια νερά, η σταθερότητα του υπεδάφους και τα γενικά προβλήματα που αφορούν το έδαφος θεμελίωσης
- Περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως είναι η υγρασία, η θερμοκρασία, η ακτινοβολία, οι ατμοσφαιρικοί ρύποι
- Βιολογικούς παράγοντες, όπως είναι η δράση των ριζών των φυτών, των εντόμων, των τρωκτικών κτλ.
- Φυσικές καταστροφές, όπως είναι οι σεισμοί, η φωτιά, οι πλημμύρες κτλ.
- Ανθρώπινη δραστηριότητα, όπως είναι οι προγενέστερες επεμβάσεις με μη συμβατά υλικά (π.χ. σπλισμένο σκυρόδεμα), οι νεότερες προσθήκες, η ανεξέλεγκτη δόμηση στον περιβάλλοντα χώρο, η αλλοίωση ή η καταστροφή του τοπίου, οι οφειλόμενοι στην κυκλοφορία οχημάτων ή σε εκρήξεις κραδασμοί κτλ.

Στην εποχή μας, η καταστροφή των πολιτιστικών αγαθών μιας συγκεκριμένης ιστορικής και αισθητικής αξίας θεωρείται ότι "φτωχαίνει" ανεπανόρθωτα τα τεκμήρια του ανθρώπινου πολιτισμού. Επιπλέον, η διαταραχή της ομαλής διαδοχής μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος προκαλεί μια ανισόρροπη σχέση στο χώρο μέσα στον οποίο πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες του σύγχρονου ανθρώπου, με αποτέλε-

Εικ. 1.10: Το τέμενος του Ομάρ στην Ιερουσαλήμ σε φάση εργασιών επισκευής που αποσκοπούν στην προστασία του μνημείου

σμα την καταστροφή των τεκμηρίων της ιστορικής μνήμης ενός λαού ή μιας κοινωνίας ανθρώπων.

Οι παραπάνω εξελίξεις έχουν συμβάλει στην ανάπτυξη μιας ιδεολογίας, δηλαδή ενός βαθύτερου λόγου, που ωθεί τις σύγχρονες κοινωνίες, κυρίως τις πιο ανεπτυγμένες, στη διάσωση και στη συντήρηση των δημιουργημάτων του ανθρώπου και της φύσης. Η ιδεολογία αυτή έχει βασιστεί αφ' ενός στη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι οι παλαιότερες κατασκευές και τα καλλιτεχνικά έργα διαθέτουν μοναδική αισθητική και τεχνική επεξεργασία, και αφ' ετέρου στο γεγονός ότι το δομημένο περιβάλλον μεταβάλλεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς.

Το τελευταίο γίνεται ιδιαίτερα φανερό για την περίπτωση της Ελλάδας από τα αποτελέσματα μιας στατιστικής μελέτης η οποία έδειξε ότι από τα 2.800.000 κτίρια που υπήρχαν έως το 1972 τα 1.700.000 περίπου είχαν κτιστεί κατά την περίοδο 1947-1972, γεγονός που σημαίνει ότι τα κτιριακά τεκμήρια του παρελθόντος λιγοστεύουν όλο και περισσότερο στο δομημένο περιβάλλον της χώρας μας.

Σήμερα, σε όλα τα κοινωνικά στρώματα έχει γίνει αποδεκτή η αξία της διατήρησης των στοιχείων του παρελθόντος, που έχει ως στόχο να μη διακοπεί η πολιτιστική συνέχεια των λαών στην πορεία του χρόνου. Αν λείψουν τα αποδεικτικά στοιχεία των δραστηριοτήτων της ανθρωπίνης πορείας στο χρόνο και σχηματιστεί κενό στην ιστορική συνέχεια, τότε ο άνθρωπος βάζει στη θέση τους υποκατάστατα.

Ένα τέτοιο φαινόμενο παρατηρήθηκε στην κατεστραμμένη από τους Γερμανούς εισβολείς πρωτεύουσα της Πολωνίας, τη Βαρσοβία, κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Για να αποκατασταθεί η πολιτιστική συνέχεια στην ιστορική μνήμη της πόλης, οι Πολωνοί αναγκάστηκαν μεταπολεμικά να ανοικοδομήσουν τα κατεδαφισμένα κτίρια με την προηγούμενη ακριβώς μορφή, δημιουργώντας έτσι ένα υποκατάστατο της παλαιάς πόλης (εικ. 1.11).

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αφορά τη διαφύλαξή τους σε καιρό ειρήνης αλλά και την αντιμετώπιση των κινδύνων που ενδεχομένως διατρέχουν σε περίοδο πολεμικών συρράξεων. Ενώ, η διάσωση επεκτείνεται στον προσδιορισμό των αγαθών της πολιτιστικής κληρονομιάς, στη διαφύλαξή τους, στη συντήρησή τους, στην ανάδειξή τους και, τελικά, στη μεταβίβασή τους στις μελλοντικές γενιές κατά το δυνατόν αλώβητων.

Η προσπάθεια για προστασία και για διάσωση των πολιτιστικών αγαθών έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη επιστη-

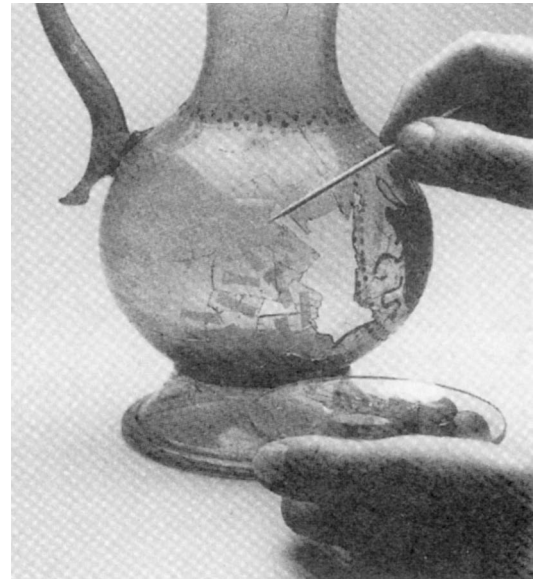

Εικ. 1.11: Οι προσόψεις των κτιρίων του ιστορικού κέντρου της Βαρσοβίας στην Πολωνία, όπως αποκαταστάθηκαν μετά την ολοσχερή καταστροφή τους κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

μονικών μεθόδων και τεχνικών που αποσκοπούν στην αποκατάσταση ή στη συντήρησή τους.

Με τον όρο αποκατάσταση εννοούμε την επαναφορά - στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό - ενός πολιτιστικού αγαθού του παρελθόντος στην αρχική κατάσταση του (π.χ. διάνοιξη φραγμένων ανοιγμάτων σε κτίριο και αποξήλωση νεότερων αιταρίαστων κατασκευών), με στόχο, ενδεχομένως, και την επαναχρησιμοποίησή του.

Αντίστοιχα, με τον όρο συντήρηση (εικ. 1.12, 1.13, 1.14) εννοούμε την επέμβαση που γίνεται και έχει ως στόχο την επιβράδυνση ή την παρεμπόδιση της φθοράς ενός αντικειμένου ή μνημείου της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα την απόδοση - χωρίς αλλοιώσεις - της χαμένης μορφής και δομής του (π.χ. συγκόλληση θραυ-

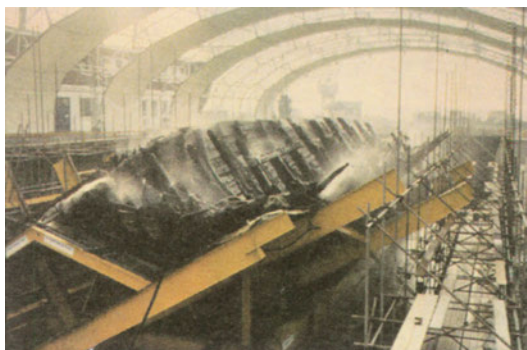
Εικ. 1.13: Γυάλινο αγγείο κατά τη διάρκεια της συγκόλλησής του

Εικ. 1.12: Το ένα από τα δύο ορειχάλκινα αγάλματα των "πολεμιστών του Ριάτσε". Τα αγάλματα βρέθηκαν στο βυθό του Ιονίου Πελάγους κοντά στην ιταλική ακτή, συντηρήθηκαν και εκτίθενται στο μουσείο του Ρήγιου της Καλαβρίας.

Εικ.1.14: Τμήμα τοιχογραφίας από το ναό του Αγίου Νικολάου στο Τσεπέλοβο Κεντρικού Ζαγορίου στη φάση της συντήρησης

Εικ. 1.15: Τμήμα από το ναυάγιο του πολεμικού πλοίου "Mary Rose", που έγινε στο Portsmouth της Αγγλίας το 1545, κατά τη διάρκεια ψεκασμού με στόχο την άρση των αιτιών φθοράς μέχρι να γίνει η συντήρησή του

σμάτων αγγείου), η οποία εξασφαλίζει τη διατήρηση του μνημείου σε καλή κατάσταση.

Ενώ, η λήψη κατάλληλων μέτρων και ο προγραμματισμός ενεργειών που αποβλέπουν, στο πλαίσιο του δυνατού, στην άρση των αιτιών φθοράς (φυσικής ή απρόβλεπτης) ενός πολιτιστικού αγαθού συνιστούν τη λεγόμενη *προληπτική συντήρηση* (εικ. 1.15).

Για την επέμβαση σε αρχιτεκτονικά μνημεία και σε τοποθεσίες χρησιμοποιείται ο όρος *αναστήλωση*, που σημαίνει είτε επανατοποθέτηση στοιχείων σε ένα κτίριο που έχει καταπέσει είτε ανασύνθεση ενός κτιρίου από αυθεντικά τεμάχιά του που έχουν σωθεί σε άλλη θέση (π.χ. ανασύνθεση ενός αρχαίου κίονα από τους πεσμένους στο έδαφος σπονδύλους του).

Παρεμφερής με την έννοια της αναστήλωσης είναι αυτή της *στερέωσης* ενός κτίσματος. Η εργασία της στερέωσης αναφέρεται στη συντηρητική επέμβαση στο φέροντα οργανισμό ενός κτιρίου και έχει ως στόχο την εξασφάλιση της στατικής επάρκειάς του (π.χ. αποκατάσταση της φέρουσας ικανότητας μιας τοιχοποιίας με ενέματα και με αρμολογήματα, δηλαδή πλήρωση των κενών στο εσωτερικό της λιθοδομής με κονίαμα (εικ. 1.16)). Η έννοια της στερέωσης αναφέρεται και γενικότερα στα πολιτιστικά αγαθά και έχει ως στόχο την αύξηση της συνοχής και τη βελτίωση των μηχανικών ιδιοτήτων τους (εικ. 1.17).

Όταν η διαδικασία της αποκατάστασης ενός κτιριακού μνημείου συνεπάγεται την προσθήκη νέων αρχιτεκτονικών μελών και υλικών σε μεγάλο ποσοστό, τότε ομιλούμε για *ανακατασκευή*.

Στην πρακτική της ανακατασκευής κτιρίων ο όρος *αναπαλαιώση* έχει χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν, για να περιγραφεί η απόδοση παλαιότερων μορφολογικών στοιχείων σε ένα κτίριο. Σήμερα, όμως, ο όρος αυτός δε θεωρείται δόκιμος.

Οι εργασίες που πραγματοποιούνται για την προστασία και για τη διάσωση ενός πολιτιστικού αγαθού παρουσιάζουν ιδιομορφίες που προέρχονται από τα ειδικά προβλήματα κάθε περίπτωσης. Όμως, η μεθοδολογία που ακολουθείται σε κάθε επέμβαση περιλαμβάνει σε γενικές γραμμές τα ίδια στάδια εργασιών. Αυτά είναι το *αναλυτικό* και το *συνθετικό* στάδιο.

Το *αναλυτικό* στάδιο ή *προκαταρκτική εξέταση* ασχολείται με τη διερεύνηση κάθε πολιτιστικού αγαθού που παρουσιάζει φθορά. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τη σύνταξη της έκθεσης σκοπιμότητας, την τεκμηρίωση του πολιτιστικού αγαθού, καθώς και την περιγραφή και διάγνωση των αι-

Εικ. 1.16: Ενίσχυση εσωτερικού λιθοδομής με τη χρήση ενεμάτων

τιών και του βαθμού φθοράς του. Ειδικότερα, η εργασία της *τεκμηρίωσης* ενός πολιτιστικού αγαθού έχει ως αντικειμενικό στόχο τη συλλογή των αναγκαίων στοιχείων και πληροφοριών τα οποία θα προσφέρουν τη βάση για τη διατύπωση των κριτηρίων αξιολόγησής του. Η τεκμηρίωση αποτελεί το πρώτο μέλημα κάθε προσπάθειας προστασίας και διάσωσης πολιτιστικού αγαθού: σε ορισμένες περιπτώσεις η τεκμηρίωση μπορεί να αποτελέσει η ίδια αυτοτελή διαδικασία η οποία να στοχεύει στην αποθησαύριση στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς και στη δημιουργία "κέντρου τεκμηρίωσης" ή "τράπεζας πληροφοριών", όπως αποκαλείται.

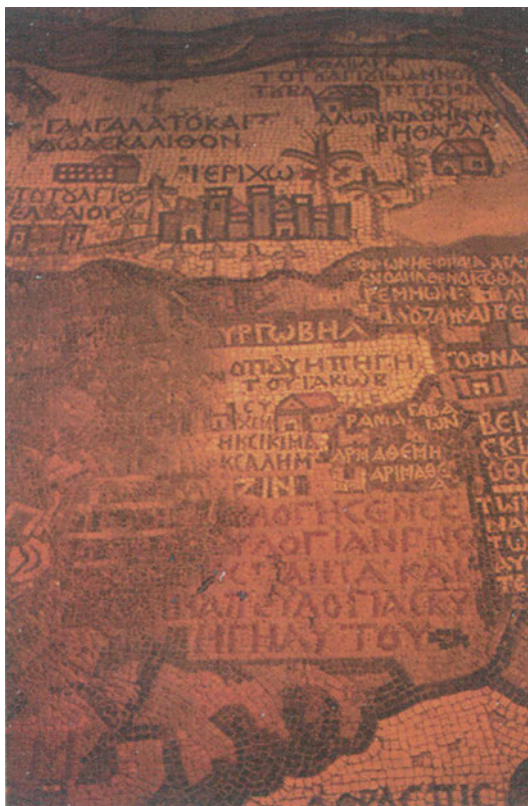
Το *συνθετικό* στάδιο ή *πρόταση επέμβασης* περιλαμβάνει τη σχεδιαστική και περιγραφική επέμβαση στη μορφή του μνημείου και τη διατύπωση της συγκεκριμένης πρότασης για την επέμβαση.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η προστασία και η διάσωση των πολιτιστικών αγαθών συνιστούν ενέργειες εξαιρετικά σημαντικές για τον άνθρωπο και την ιστορία του. Γι' αυτό, άλλωστε, τόσο ο προσδιορισμός των εννοιών του μνημείου, της πολιτιστικής κληρονομιάς κτλ., όσο και η μελέτη τρόπων επέμβασης στα μνημεία, ξεπερνούν τα περιορισμένα όρια της μίας χώρας και αποτελούν πλέον ζητήματα προς επίλυση που αφορούν ολόκληρη την οικουμένη.

Εικ.1.17: Στερέωση λίθου τοιχοποιίας

Εικ.1.18: Το ψηφιδωτό του δαπέδου στο ναό του Αγ. Γεωργίου στη Μαδεβά της Ιορδανίας αναπαριστά το χάρτη του γεωγραφικού χώρου της Μέσης Ανατολής και τοποθετείται χρονολογικά στον 6ο αιώνα μ.Χ. Η "πρωτοτυπία" της ιδέας καθιστά το έργο μοναδικό στο είδος του.

1.3. Ιδιότητες των μνημείων

Η αξία κάθε πολιτιστικού αγαθού, ακόμη και του πιο ταπεινού, είναι αδιαμφισβήτητη για την ιστορία του ανθρώπου. Η διεθνής κοινότητα στην προσπάθειά της να εντοπίσει τα μνημεία που έχουν παγκόσμια σημασία έχει καθορίσει τις ιδιότητες που πρέπει να διαθέτουν τα πολιτιστικά αγαθά, για να χαρακτηριστούν ως τέτοια. Αυτές είναι η *πρωτοτυπία* ή *γνησιότητα*, η *ιστορικότητα*, η *ποιότητα* και ο *συμβολισμός* (μήνυμα).

α. Πρωτοτυπία ή γνησιότητα του μνημείου

Κάθε μνημείο πραγματοποιήθηκε σε μια ορισμένη χρονική στιγμή και σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Για να συμβεί αυτό, συνέβαλαν πολλοί παράγοντες όπως η επιθυμία του ιδιοκτήτη ή του φορέα που το δημιούργησε, οι οικονομικές δυνατότητες και οι επιπτώσεις τους στην ολοκλήρωση του έργου, ο περιορισμός της αρχικής επιθυμίας του φορέα από την ύπαρξη διάφορων προσκομμάτων, η τοπογραφία και η γεωλογική σύσταση του εδάφους, το κλίμα και τα υπόλοιπα φυσικά δεδομένα. Οι παραπάνω παράγοντες βρίσκονται σε άμεση και εσωτερική σχέση μεταξύ τους και έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του ενός και μοναδικού μνημειακού έργου. Σε αυτή τη μοναδικότητα των σχέσεων εδράζεται η ανεπανάληπτη αξία κάθε έργου, που δεν μπορεί να είναι το ίδιο με ένα αντίγραφο του, το οποίο παράχθηκε σε κάποια άλλη χρονική στιγμή, όσο πιστό και να είναι (εικ. 1.18).

Εικ.1.19: Στη δυτική όψη της Μονής Δαφνιού είναι εμφανή τα οξυκόρυφα γοτθικά τόξα φραγκικής προέλευσης, τα οποία συνυπάρχουν με το βυζαντινής προέλευσης τρούλο του καθολικού. Ο συνδυασμός αυτός συμβάλλει - μεταξύ άλλων - στην "ιστορικότητα" του μνημείου.

β. Ιστορικότητα του μνημείου

Η δημιουργία ενός έργου κάποια χρονική στιγμή με το συνδυασμό συγκεκριμένων παραγόντων αποτελεί το ξεκίνημα της "ζωής" του· το έργο δέχεται επιδράσεις και αλλοιώσεις στην πορεία του χρόνου, οι οποίες έχουν ως αποτέλεσμα τη διαφοροποίηση της αρχικής μορφής του (εικ. 1.19).

γ. Ποιότητα του μνημείου

Η ιδιότητα αυτή ενός μνημείου έχει σε μεγάλο βαθμό υποκειμενικό χαρακτήρα και είναι συνάρτηση αισθητικών και πολιτιστικών παραγόντων, καθώς επίσης και της επικρατούσας ιδεολογίας στην κάθε χρονική περίοδο. Η ιδιότητα της ποιότητας διαφοροποιεί ένα πολιτιστικό αγαθό του παρελθόντος από τα άλλα σύγχρονα με αυτό έργα, τα οποία, ενδεχομένως, δεν τη διαθέτουν και μπορεί να θεωρηθούν κατώτερης αισθητικής αξίας (εικ. 1.20).

δ. Συμβολισμός του μνημείου

Ο *συμβολισμός* αναφέρεται στο πνευματικό περιεχόμενο ή στο ιδανικό που αντανακλά ένα μνημειακό έργο. Κάθε πολιτιστικό αγαθό για να θεωρηθεί μνημείο θα πρέπει να είναι φορέας και, επομένως, να εκφράζει ένα μήνυμα, μια ιδέα ή ένα ιδανικό από το παρελθόν, το οποίο περιέχεται σε αυτό και εκφράζεται με τη συγκεκριμένη μορφή (εικ. 1.21).

Συμπερασματικά και σύμφωνα με τα παραπάνω εάν π.χ., ένα αρχιτεκτονικό έργο διαθέτει τις δύο πρώτες ιδιότητες, δηλαδή την "πρωτοτυπία" και την "ιστορικότητα", αλλά του λείπουν η "ποιότητα" και ο "συμβολισμός", θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *ιστορικό ντοκουμέντο* και όχι ως *μνημείο* με την ευρύτερη πολιτιστική έννοια. Εάν, όμως, έχει τις δύο τελευταίες ιδιότητες, δηλαδή την "ποιότητα" και το "συμβολισμό", και όχι τη "γνησιότητα" και την "ιστορικότητα", τότε πρόκειται για κάποιο *έργο-υποκατάστατο*, το οποίο φέρει μόνο τα εξωτερικά χαρακτηριστικά του μνημείου, αλλά στερείται την αυθεντικότητά του.

Εικ.1.20: Χάρη στην καλλιτεχνική "ποιότητα" της η Νίκη της Σαμοθράκης αποτελεί ένα από τα αντιπροσωπευτικότερα γλυπτά της κλασικής Ελλάδας.

Εικ. 1.21: Ο δικέφαλος αετός, το "σύμβολο" του βυζαντινού πολιτισμού

1.4. Διεθνείς οργανισμοί που ασχολούνται με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών

Διακυβερνητικές οργανώσεις είναι:

- *Οργανώσεις που αναπτύσσουν δραστηριότητα στο σύνολο της πολιτιστικής δημιουργίας, όπως ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και Πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization - UNESCO), του οποίου η ιδρυτική πράξη υπογράφηκε το 1945 και υπάγεται απευθείας στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.*
- *Οργανώσεις που ασχολούνται αποκλειστικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Μνημείων (International Center of Conservation and Restoration of Monuments - ICCROM), το οποίο ιδρύθηκε το 1959 με πρωτοβουλία της UNESCO και ασχολείται με τη συλλογή και με τη διάδοση στοιχείων σχετικών με τη συντήρηση και με την αποκατάσταση των πολιτιστικών αγαθών, καθώς επίσης με την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών και με την οργάνωση ειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.*
- *Οργανώσεις που ασχολούνται μόνο στο περιθώριο της δραστηριότητάς τους με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως είναι η Διεθνής Αστυνομία (Interpol), το Πρόγραμμα Παγκόσμιας Διατροφής (World Food Programme - WFP), ο Οργανισμός Βιομηχανικής Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Industrial Development Organization - UNIDO) και η Διεθνής Τράπεζα (World Bank).*

Στην εποχή μας πολλοί και διάφορων ειδών φορείς ασχολούνται με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

Έως πριν από λίγα χρόνια στις υπηρεσίες προστασίας και συντήρησης μνημείων εργάζονταν αρχαιολόγοι, ιστορικοί της τέχνης και αρχιτέκτονες χωρίς ιδιαίτερη ειδίκευση. Όμως, η πολυπλοκότητα των προβλημάτων της προστασίας και της συντήρησης των πολιτιστικών αγαθών σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι συνθήκες είχαν πλέον ωριμάσει κατέστησαν σαφή την αναγκαιότητα για τη δημιουργία μιας νέας επαγγελματικής περιοχής η οποία θα αναπτύσσεται σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, δηλαδή τη Μέση, την Ανώτερη και την Ανώτατη.

Αντικειμενικός στόχος της νέας επαγγελματικής περιοχής θα ήταν η εκπαίδευση *συντηρητών*, οι οποίοι θα αποτελούσαν τα στελέχη της οργανωμένης προσπάθειας για την προστασία και για τη διάσωση των πολιτιστικών αγαθών. Όσοι θα αποκτούσαν τη νέα αυτή ειδικότητα θα επωμίζονταν την ευθύνη απέναντι στην καλλιτεχνική και στην πολιτιστική δημιουργία του ανθρώπου, ευθύνη ανάλογη με εκείνη του γιατρού απέναντι στην υγεία του ανθρώπου.

Ταυτόχρονα με τις εξελίξεις αυτές δημιουργήθηκε ένα σύστημα θεσμικών οργάνων σε παγκόσμια κλίμακα το οποίο έχει ως αντικειμενικό στόχο την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

Έτσι, όσον αφορά το θέμα της πολιτιστικής κληρονομιάς, εκτός από τις προσπάθειες που κατέβαλαν μεμονωμένα άτομα, πολύ γρήγορα αναπτύχθηκαν πρωτοβουλίες στο πλαίσιο της συνεργασίας ορισμένων κρατών και εκδηλώθηκε πολύ μεγάλο ενδιαφέρον από σημαντικούς φορείς σε διεθνές επίπεδο (π.χ. Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), Συμβούλιο της Ευρώπης και Ευρωπαϊκή Ένωση).

Οι διεθνείς οργανισμοί που ασχολήθηκαν με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, στις *διακυβερνητικές οργανώσεις* και στους *μη κυβερνητικούς οργανισμούς*.

Οι *διακυβερνητικές οργανώσεις* συνιστώνται με συμβάσεις συνεργασίας μεταξύ κρατών και στοχεύουν στην επίτευξη κάποιου συγκεκριμένου σκοπού.

Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις είναι εκείνες που δημιουργούνται από την πρωτοβουλία ιδιωτικών συλλογικών φορέων και ασκούν αρμοδιότητα σε ειδικούς τομείς της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Μη κυβερνητικές οργανώσεις είναι:

- Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (*International Council of Museums - ICOM*), το οποίο ιδρύθηκε το 1946 με στόχο να συμβάλει στην ανάπτυξη και στη διαχείριση μουσείων όλων των κατηγοριών.
- Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (*International Council of Monuments and Sites - ICOMOS*), το οποίο ιδρύθηκε το 1965 και ασχολείται με τα αρχιτεκτονικά μνημεία και τις αρχαιολογικές τοποθεσίες.
- Η Διεθνής Επιτροπή Συντήρησης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς (*The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage - TICCIH*), η οποία ασχολείται με τα κτίρια που υπάγονται στην κατηγορία της αποκαλούμενης Βιομηχανικής Αρχαιολογίας.
- Η Διεθνής Ομοσπονδία των Αρχιτεκτόνων Τοπίου (*International Federation of Landscape Architects - IFLA*), η οποία ασχολείται με θέματα αρχιτεκτονικής τοπίου.
- Το Διεθνές Ινστιτούτο Συντήρησης των Ιστορικών και Καλλιτεχνικών Έργων (*International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works - IIC*), του οποίου η δράση επικεντρώνεται στα έργα τέχνης.
- Ο Οργανισμός των Πόλεων της Παγκόσμιας Κληρονομιάς (*Organization of World Heritage Cities - OWHC*), ο οποίος ασχολείται με τα προβλήματα των ιστορικών πόλεων.

Συνοπτική παρουσίαση του 1ου κεφαλαίου

Η πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου συνίσταται από το σύνολο των άυλων και υλικών πολιτιστικών αγαθών του.

Οφείλουμε να διαφυλάσσουμε με ασφάλεια την πολιτιστική κληρονομιά μας και να την αντιμετωπίζουμε με σύνεση, ώστε να φτάσει αναλλοίωτη στις επόμενες γενιές.

Το ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά ξεκίνησε από την Αναγέννηση, όμως η ενασχόληση με αυτήν εντάθηκε και συστηματοποιήθηκε κατά το 19ο αιώνα, ενώ στις αρχές του 20ού αιώνα έλαβε μεγαλύτερες διαστάσεις και επιστημονικό χαρακτήρα.

Η ανάγκη για προστασία και για διάσωση των πολιτιστικών αγαθών προκύπτει από τις συνέπειες της φθοράς και από τους κινδύνους αλλοίωσης ή πλήρους καταστροφής τους οποίους υφίστανται. Σχετίζεται, όμως, και με τη σημασία τους ως φορέων ιστορικής μνήμης ενός λαού ή μιας κοινωνίας ανθρώπων. Έτσι, αναπτύχθηκε και η συναφής ορολογία, με την οποία αποδίδονται έννοιες (**αποκατάσταση, συντήρηση, προληπτική συντήρηση** κτλ.) που καλύπτουν όλο το φάσμα εργασιών σχετικά με τη διάσωση των πολιτιστικών αγαθών.

Τα πολιτιστικά αγαθά χαρακτηρίζονται από τις ιδιότητες της **πρωτοτυπίας**, της **γνησιότητας**, της **ιστορικότητας**, της **ποιότητας** και του **συμβολισμού**.

Με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών ασχολούνται, εκτός από μεμονωμένα άτομα, διεθνείς φορείς δύο κατηγοριών: οι **διακυβερνητικές οργανώσεις** και οι **μη κυβερνητικοί οργανισμοί**.

Ερωτήσεις 1ου κεφαλαίου

α. Σχολιάστε την εξέλιξη της έννοιας του "μνημείου" από τις αρχές του 20ού αιώνα έως σήμερα.

β. Νομίζετε ότι η παγκοσμιότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς όπως διατυπώθηκε από τον Γκαίτε συμβάλλει αποφασιστικά στην εξέλιξη του ανθρώπου;

γ. Ποια είναι τα χαρακτηριστικότερα πολιτιστικά αγαθά της περιοχής σας; Ποια από αυτά, κατά τη γνώμη σας, θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι ανήκουν στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά;

δ. Υπάρχουν φυσικά μνημεία στην περιοχή σας; Να αναφέρετε παραδείγματα.

Ποια από αυτά θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι ανήκουν στη παγκόσμια φυσική κληρονομιά;

ε. Ποια μνημεία της Ελλάδας διαθέτουν υψηλή "ποιότητα" και ποια ιδιαίτερο "συμβολισμό";

στ. Ποιος είναι ο λόγος για τον οποίο οι διεθνείς οργανισμοί ασχολούνται με τα θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς; Ποια ανάγκη, κατά τη γνώμη σας, οδήγησε στη διάκριση μεταξύ διακυβερνητικών και μη κυβερνητικών διεθνών οργανώσεων;

2

*Προσπάθειες για την
προστασία της
πολιτιστικής
κληρονομιάς*

2.1. Τα μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών έως την αυγή του 20ού αιώνα

Σήμερα η μόλυνση του περιβάλλοντος αποτελεί την κύρια πηγή προβλημάτων για τα πολιτιστικά αγαθά, ενώ στο παρελθόν αυτά καταστρέφονταν κυρίως από τις λεηλασίες που συνέβαιναν στη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων και από τη διαρπαγή και τη μεταφορά τους έξω από τη χώρα που τα δημιούργησε.

Άλλωστε, εθεωρείτο "δικαίωμα" του νικητή η λαφυραγώγηση και η καταστροφή των συμβόλων και των μνημείων του νικημένου αντίπαλου. Η τελευταία ενέργεια εθεωρείτο ότι ολοκλήρωνε την υποταγή του δεύτερου στον πρώτο και στο ψυχολογικό τομέα. Η ιστορία του ανθρώπου έχει να μας δείξει πολλά τέτοια παραδείγματα. Μερικά από αυτά σκιαγραφούνται στη συνέχεια.

Χαρακτηριστική είναι η συμπεριφορά που επέδειξαν οι Πέρσες, όταν ο Ναβουχοδονόσωρ ο Β' (605-562 π.Χ.) εισέβαλε στην Ιερουσαλήμ και κατέστρεψε από τα θεμέλια το ναό του Σολομώντα, το ιερό σύμβολο των Εβραίων.

Επίσης, η εισβολή των Περσών στην Αθήνα, μετά τη μάχη των Θερμοπυλών και πριν από τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, γύρω στο 480 π.Χ., είχε ως αποτέλεσμα την ολοσχερή καταστροφή της πόλης και των ιερών της. Αργότερα, ο Μέγας Αλέξανδρος, για να εκδικηθεί τη συμπεριφορά των Περσών, κατέστρεψε την περσική πρωτεύουσα Περσέπολη.

Οι Ρωμαίοι, στη συνέχεια, όταν κατέκτησαν τις ελληνικές πόλεις, αρχικά τις κατέστρεψαν και ύστερα μετέφεραν όσα αγάλματα διασώθηκαν στη Ρώμη για να στολίσουν τις επαύλεις τους.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους το 1204 είχε ως συνέπεια όχι μόνο την καταστροφή ναών και μοναστηριών της βασιλεύουσας, αλλά και τη διαρπαγή μνημειακών έργων της, τα οποία μεταφέρθηκαν ως λεία σε πόλεις της Ευρώπης.

Παρόμοια κατάσταση παρατηρήθηκε, επίσης, μετά την κατάκτηση των περιοχών της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής από τους Ισπανούς το 16ο αιώνα.

Ιδιάζουσα περίπτωση αποτέλεσε η λεηλασία πολιτιστικών αγαθών της Ιταλίας, της Γερμανίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και της Αιγύπτου από τους Γάλλους στη διάρκεια των Ναπολεόντειων Πολέμων (1792-1815). Οι Γάλλοι υποχρέωσαν τους νικημένους λαούς όχι μόνο να τους παραδώσουν τον πολιτιστικό πλούτο τους, αλλά και να υπογράψουν συνθήκες οι οποίες θα νομιμοποιούσαν το θλιβερό γεγονός.

Τέλος, στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου πραγματοποιήθηκαν από τους εμπόλεμους βομβαρδισμοί που στόχευαν στην καταστροφή των ιστορικών πόλεων-συμβόλων του αντιπάλου, όπως ο βομβαρδισμός της Οξφόρδης στην Αγγλία και της Δρέσδης στη Γερμανία.

Από τα μέσα του 17ου αιώνα άρχισε να εκδηλώνεται κάποιο ενδιαφέρον για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών από τις εχθρικές ενέργειες των αντιπάλων. Ο πρώτος νόμος που απέβλεπε στην προστασία εθνικών μνημείων ήταν σουηδικός και εκδόθηκε το 1666.

Στη συνέχεια, πολλές από τις συνθήκες που υπογράφηκαν μετά το τέλος διάφορων πολέμων στην Ευρώπη περιελάμβαναν άρθρα τα οποία υποχρέωναν την επιστροφή

των πολιτιστικών αγαθών που είχαν κλαπεί και είχαν μεταφερθεί μακριά από τον τόπο προέλευσής τους.

Η πρώτη από αυτές τις συνθήκες υπογράφηκε στο Συνέδριο της Βιέννης το 1815 μετά την πτώση του Ναπολέοντα. Οι νικητές απαίτησαν από τους Γάλλους να επιστρέψουν τα έργα τέχνης, καταδικάζοντας ταυτόχρονα τη συμπεριφορά που επέδειξαν.

Το 1863, στη διάρκεια του εμφύλιου πολέμου μεταξύ βορείων και νοτίων, εκδόθηκε κώδικας από το Υπουργείο Πολέμου των Η.Π.Α., ο οποίος, μεταξύ των άλλων, καθόριζε ότι τα έργα τέχνης, οι επιστημονικές συλλογές, οι βιβλιοθήκες και τα νοσοκομεία θα πρέπει να προστατεύονται στη διάρκεια βομβαρδισμών ή πολιορκίας και ότι σε περίπτωση απομάκρυνσής τους από την αρχική θέση τους για λόγους ασφάλειας, απαγορεύεται να καταστραφούν ή να πωληθούν.

Ο παραπάνω αμερικανικός κώδικας αντανakλά τις αντιλήψεις της εποχής εκείνης για το Δίκαιο του Πολέμου και αποτελεί το υπόβαθρο για τις πρώτες επίσημες διεθνείς συνθήκες οι οποίες προέκυψαν στις διεθνείς διασκέψεις της Χάγης του 1899 και του 1907. Στο πλαίσιο των *Συμφωνιών της Χάγης* περιλαμβάνονται και ρυθμίσεις οι οποίες αφορούν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κυρίως από τους ναυτικούς βομβαρδισμούς.

2.2. Οι προσπάθειες για τη διάσωση και για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα

Αν και οι Συμφωνίες της Χάγης πρόσφεραν θεωρητικά ένα ισχυρό πλαίσιο για την προστασία και για τη διάσωση των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό πολέμου, η πρακτική που εφαρμόστηκε στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου από τις εμπόλεμες δυνάμεις δεν απέδωσε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, και οι καταστροφές που προκλήθηκαν ήσαν τεράστιες. Έτσι, στη διάρκεια του Μεσοπολέμου εκδηλώθηκαν νέες σοβαρές προσπάθειες προς την κατεύθυνση της προστασίας και της διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών. Μια παρουσίαση των προσπαθειών αυτών επιχειρείται στη συνέχεια.

α. Το Ψήφισμα της Αθήνας (1931)

Πρώτη από τις προσπάθειες προστασίας και διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών που καταβλήθηκαν κατά το Μεσοπόλεμο θεωρείται το Συνέδριο της Αθήνας, το οποίο διοργάνωσε το Διεθνές Γραφείο Μουσείων το 1931.

Το Ψήφισμα του Συνεδρίου έγινε αποδεκτό από τη Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών το 1932. Σε αυτό διατυπώθηκε η άποψη για το διεθνή χαρακτήρα της πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία για το λόγο αυτό θα πρέπει να τυχαίνει προστασίας - στο πλαίσιο της διεθνούς αλληλεγγύης - η οποία να βασίζεται σε νομοθετική και επιστημονική ρύθμιση. Η έννοια του πολιτιστικού αγαθού, όμως, περιοριζόταν ακόμη σε αυτήν του μεμονωμένου έργου τέχνης ή του αξιόλογου αρχιτεκτονικά κτιρίου.

Ειδικότερα, στο *Ψήφισμα της Αθήνας* για πρώτη φορά αφ' ενός διατυπώθηκε η ανάγκη να προστατεύονται τα πολιτιστικά αγαθά από τους αρνητικούς παράγοντες του περιβάλλοντος, και αφ' ετέρου τέθηκε το ζήτημα της υποχρέωσης της διεθνούς κοινωνίας να εγκύψει με ενδιαφέρον και με πνεύμα συνεργασίας, αμοιβαίας κατανόησης και αλληλοβοήθειας στα προβλήματα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Πιο συγκεκριμένα, αποφασίστηκε ότι θα πρέπει να γίνεται σεβαστός ο χαρακτήρας ενός μνημείου, όταν χρησιμοποιείται και ότι αυτό θα πρέπει να διατηρείται μάλλον μέσα από στερεώσεις παρά να αποκαθίσταται με τολμηρές πρωτοβουλίες. Στο πλαίσιο αυτό η *αναστήλωση*, ως διαδικασία αποκατάστασης, επιτράπηκε σε ερείπια, αρκεί να έχει προηγηθεί συστηματική τεκμηρίωση και η επέμβαση να είναι ορατή και συγχρόνως διακριτική.

β. Η Χάρτα της Αθήνας (1933)

Δεύτερη προσπάθεια προς την κατεύθυνση της αναγνώρισης της αξίας και της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του Μεσοπολέμου θεωρείται η συνάντηση των αρχιτεκτόνων η οποία έγινε στην Αθήνα το 1933 στο πλαίσιο των "Διεθνών Συνεδρίων της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής" (Congres Internationaux d' Architecture Moderne - CIAM).

Το συνέδριο ασχολήθηκε, κυρίως, με τη διατύπωση των αρχών οργάνωσης της πόλης. Οι αρχές αυτές δημοσιοποιήθηκαν αρχικά το 1941, και στη συνέχεια το 1957 ο αρχιτέκτονας Le Corbusier τις έκανε ευρύτερα γνωστές ως *Χάρτα της Αθήνας*.

Στη Χάρτα, αν και δε γίνεται αναφορά στα προβλήματα των μνημείων από την οπτική γωνία του συντηρητή-αρχιτέκτονα, διατυπώνονται συστάσεις για την αρχιτεκτονική κληρονομιά, όπως, για παράδειγμα, σχετικά με τη διατήρηση μεμονωμένων μνημείων, την εξυγίανση περιοχών με παραδοσιακό χαρακτήρα, την κατεδάφιση τρωγλών που βρίσκονται κοντά σε ιστορικά κτίρια και την ένταξη των *μοντέρνων* κτιρίων σε παραδοσιακό περιβάλλον.

Σύμφωνα με τα παραπάνω η Χάρτα της Αθήνας μπορεί να θεωρηθεί ως ένα πρώιμο διατυπωμένο πλαίσιο αρχών επέμβασης στους παραδοσιακούς οικισμούς και στις κατοικημένες ιστορικές πόλεις.

γ. Το Σύμφωνο της Ουάσινγκτον (1935)

Τρίτη διεθνής προσπάθεια για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του Μεσοπολέμου αποτελεί η πρωτοβουλία του περίφημου Ρώσου καλλιτέχνη, εξερευνητή και διανοούμενου Nicholas Roerich, η οποία οδήγησε στην υπογραφή του αποκαλούμενου *Συμφώνου της Ουάσινγκτον* από τα κράτη της αμερικανικής ηπείρου το 1935.

Το παραπάνω Σύμφωνο είναι η πρώτη παναμερικανική θεσμική πράξη με αποκλειστικό αντικείμενο την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Οι κύριες διατάξεις του ορίζουν ότι τα ιστορικά μνημεία, τα μουσεία και τα καλλιτεχνικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά ιδρύματα θα θεωρούνται ουδέτερες ζώνες, οι οποίες θα προστατεύονται τόσο σε πολεμικές όσο και σε ειρηνικές περιόδους.

2.3. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος και οι καταστροφές των πολιτιστικών αγαθών

(α)

(β)

Εικ.2.1 (α), (β): Τμήμα της πόλης Νυρεμβέργης στη Γερμανία (α) όπως ήταν το 1930 και (β) όπως κατέληξε το 1946 μετά τους βομβαρδισμούς.

Αν και τα δύο κείμενα της Αθήνας (Ψήφισμα του 1931 και Χάρτα του 1933) εξέφρασαν τον ευρωπαϊκό προβληματισμό της εποχής ως προς την προστασία των μνημείων και την αναγνώριση της παγκόσμιας σημασίας των πολιτιστικών αγαθών, και παράλληλα το Σύμφωνο της Ουάσινγκτον του 1935 την αμερικανική άποψη σχετικά με αυτό το ζήτημα, η αποτελεσματικότητα της νομικής προστασίας που περιείχαν αυτά αποδείχτηκε ανεπαρκής στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Αποτέλεσμα της παραπάνω αδυναμίας ήταν τα ιστορικά κέντρα πόλεων όπως της Βαρσοβίας, του Λονδίνου, του Λένινγκραντ, της Ρουέν, της Δρέσδης, της Νυρεμβέργης (εικ. 2.1 (α), (β)) κτλ., να μετατραπούν σε σωρούς ερειπίων από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς.

Επιπλέον, εκτός από αυτές τις καταστροφές έγιναν λεηλασίες έργων τέχνης, χειρογράφων και πολύτιμων αντικειμένων τα οποία προέρχονταν από τη Γαλλία, από τη Σοβιετική Ένωση, από την Πολωνία, από το Βέλγιο κτλ. Μετά το τέλος του πολέμου η Γερμανία υποχρεώθηκε να επιστρέψει όσα πολιτιστικά αγαθά είχαν διαρπαγεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο κυριότερος υπεύθυνος αυτής της λεηλασίας καταδικάστηκε σε θάνατο από το Διεθνές Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης.

Οι καταστροφές των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου τροφοδότησαν και πάλι - αμέσως μετά τη λήξη του - με ιδιαίτερη ένταση την ευαισθησία και το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινότητας σχετικά με τα ζητήματα της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Το πρώτο αποτέλεσμα της παραπάνω κινητοποίησης ήλθε το 1949 στο πλαίσιο της τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης, η οποία υπογράφηκε υπό την αιγίδα της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και αφορούσε, γενικά, το ανθρωπιστικό δίκαιο. Στη Σύμβαση αυτή συμπεριλήφθηκαν διατάξεις οι οποίες αφορούσαν την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Συγκεκριμένα, διατυπώθηκε η απαγόρευση εχθρικών ενεργειών εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας, διότι αυτά θεωρούνται πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά των λαών.

2.4. Τα μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών από τη διεθνή κοινότητα στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα

Στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα σημειώθηκαν οι σημαντικότερες έως σήμερα θετικές εξελίξεις στο ζήτημα της προστασίας και της διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών με πρωτοβουλία της διεθνούς κοινότητας. Συγκεκριμένα, έγιναν σταδιακά τα εξής:

α. Η Σύμβαση της Χάγης (1954)

Η πρόσφατη εμπειρία της ανθρωπότητας από τις καταστροφές πολιτιστικών αγαθών κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ώθησε την UNESCO να αναλάβει την πρωτοβουλία. Έτσι, το 1954 υπογράφηκε η *Σύμβαση της Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση πολεμικών επιχειρήσεων*.

Η Σύμβαση διέκρινε τη χρησιμοποίηση του όρου *πολιτιστικό αγαθό* σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες:

- στα "κινητά αγαθά" (έργα τέχνης, βιβλία, χειρόγραφα κτλ.) ή "ακίνητα αγαθά" (αρχιτεκτονικά μνημεία, αρχαιολογικοί χώροι κτλ.), τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο καλλιτεχνικό, ιστορικό, αρχαιολογικό, επιστημονικό ή θρησκευτικό ενδιαφέρον,
- στα "οικοδομήματα" (μουσεία, βιβλιοθήκες, καταφύγια φύλαξης έργων τέχνης κτλ.), τα οποία χρησιμοποιούνται για τη στέγαση των κινητών πολιτιστικών αγαθών της προηγούμενης κατηγορίας
- στα "κέντρα", τα οποία περιέχουν σημαντικό αριθμό αγαθών των δύο παραπάνω κατηγοριών και ονομάζονται *κέντρα περιέχοντα μνημεία*.

Επίσης, η Σύμβαση συνέστησε να γίνει απογραφή των πολιτιστικών μνημείων εξαιρετικής σημασίας και να καταρτιστεί ένας διεθνής κατάλογος με αυτά, το λεγόμενο "Διεθνές Μητρώο Πολιτιστικών Αγαθών υπό Ειδική Προστασία". Οι χώρες που θα υπέγραφαν τον κατάλογο, θα ανέλαβαν ταυτόχρονα την υποχρέωση να τα σεβαστούν όχι μόνο σε καιρό ειρήνης αλλά και σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. Οι απόψεις του Γκαίτε, που διατυπώθηκαν το 1798, περί παγκοσμιότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς γνώρισαν έτσι την πρώτη ευρύτατη αποδοχή τους από τη διεθνή κοινότητα.

β. Οι Συστάσεις του Νέου Δελχί (1956)

Λίγο αργότερα, το 1956, διατυπώθηκαν και πάλι από την UNESCO οι *Συστάσεις του Νέου Δελχί* σχετικά με τη διεξαγωγή των αρχαιολογικών ανασκαφών.

Οι Συστάσεις αναφέρονται στη μεθοδολογία που θα πρέπει να ακολουθείται στη διάρκεια των αρχαιολογικών ανασκαφών, στη συντήρηση των ανασκαμμένων, στους αρμόδιους φορείς και στους ειδικούς των ανασκαφικών εργασιών, στην οργάνωση και στην παρουσίαση των ευρημάτων, στην παιδαγωγική και μορφωτική σημασία του αρχαιολογικού υλικού, στις επιστημονικές δημοσιεύσεις και, τέλος, στη συντήρηση και στην ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και των ερειπίων.

γ. Το Συνέδριο του Παρισιού (1957)

Καμπή στις εξελίξεις του ζητήματος που αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτέλεσαν τα Διεθνή Συνέδρια Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων. Το πρώτο συνέδριο πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το 1957.

Στο *Συνέδριο του Παρισιού* προτάθηκε μια σειρά μέτρων όπως η δημιουργία κεντρικής υπηρεσίας προστασίας των ιστορικών μνημείων σε κάθε χώρα, η προώθηση της επαγγελματικής εκπαίδευσης στο συγκεκριμένο τομέα και η αποκατάσταση της συνεργασίας μεταξύ αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων και πολεοδομών στα θέματα των μνημείων για την ορθή ένταξή τους στα πολεοδομικά συγκροτήματα.

Τέλος, στη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου η UNESCO προσκάλεσε όλα τα κράτη-μέλη να μετάσχουν στις δραστηριότητες του ICCROM (Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Μνημείων), το οποίο είχε την έδρα του στη Ρώμη.

δ. Ο Χάρτης της Βενετίας (1964)

Το δεύτερο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων έγινε στη Βενετία το 1964, όπου διατυπώθηκε ο *Διεθνής Χάρτης Αποκατάστασης* ή όπως έμεινε γνωστός ο *Χάρτης της Βενετίας*.

Με τον παραπάνω Χάρτη διαμορφώθηκε ένα ευρύ πλαίσιο αρχών σχετικά με τις εργασίες συντήρησης, αποκατάστασης, ανασκαφής και τεκμηρίωσης των μνημείων, καθώς και σχετικά με τις δημοσιεύσεις που αφορούν τις εργασίες αυτές. Ταυτόχρονα, διευρύνθηκε η έννοια του *ιστορικού μνημείου*, η οποία πλέον στην περίπτωση της Αρχιτεκτονικής δεν κάλυπτε μόνο το μεμονωμένο κτίριο, αλλά και την αστική ή την αγροτική τοποθεσία που είναι μάρτυρας ενός ιδιαίτερου πολιτισμού, μιας ενδεικτικής εξέλιξης ή ενός ιστορικού γεγονότος.

Μεταξύ των αρχών παρέμβασης που διατυπώθηκαν στο Χάρτη της Βενετίας περιλαμβάνονται και οι ακόλουθες:

- Η διαδικασία της αναστήλωσης ενός μνημείου είναι μια επέμβαση υψηλής εξειδίκευσης.
- Το μνημείο πρέπει να αντιμετωπίζεται όχι μόνο ως έργο τέχνης αλλά και ως ιστορική μαρτυρία. Κάθε επέμβαση σε αυτό πρέπει να βασίζεται στο σεβασμό προς την αρχική υπόστασή του και προς τα αυθεντικά στοιχεία του.
- Η αναστήλωση σταματάει στο σημείο που αρχίζουν να υπάρχουν υποθέσεις. Οι απαραίτητες συμπληρώσεις πρέπει να αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο που απαιτείται, για να εξασφαλιστούν οι συνθήκες συντήρησης του μνημείου και να αποκατασταθεί η μορφολογική συνέχειά του, πρέπει να διακρίνονται από τα αυθεντικά μέρη του, αλλά και να ενσωματώνονται αρμονικά στο σύνολο.
- Πρέπει να διατηρούνται τα στοιχεία όλων των αξιόλογων οικοδομικών φάσεων ενός μνημείου.
- Η επέμβαση σε ένα μνημείο πρέπει να είναι κατά το δυνατόν αναστρέψιμη, δηλαδή να υπάρχει η δυνατότητα επιστροφής στην κατάσταση που ήταν το μνημείο πριν από την επέμβαση.
- Τα χρησιμοποιούμενα υλικά πρέπει να είναι συμβατά προς τα αρχικά υλικά κατα-

σκευής. Όταν οι παραδοσιακοί τρόποι κατασκευής αποδεικνύονται ανεπαρκείς, επιτρέπεται η χρήση σύγχρονων υλικών και τεχνικών, εφόσον η αποτελεσματικότητά τους είναι αποδεδειγμένη και η συμπεριφορά τους στο χρόνο ελεγχόμενη.

- Κάθε επέμβαση σε μνημείο πρέπει να βασίζεται σε εξακριβωμένη τεκμηρίωση και να μελετάται διεξοδικά προτού εκτελεστεί. Η μελέτη περιλαμβάνει συγκέντρωση όλων των δυνατών πληροφοριών για το μνημείο, απεικόνισή του σε σχέδια και σε φωτογραφίες, καταγραφή των προβλημάτων, διάγνωση της κατάστασής του και προτάσεις επέμβασης.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ένα μνημείο θα πρέπει πλέον να εκλαμβάνεται ως αναπόσπαστο από την ιστορική στιγμή που αντιπροσωπεύει και από το χώρο στον οποίο είναι τοποθετημένο. Συνακόλουθο της παραπάνω θεώρησης είναι ότι τα γλυπτά, τα ζωγραφικά ή τα διακοσμητικά στοιχεία ενός μνημείου δε θα πρέπει να διαχωρίζονται από αυτό, παρά μόνο εάν αυτή είναι η μοναδική διέξοδος για τη διάσωσή τους.

Οι παραπάνω αρχές του Χάρτη της Βενετίας ισχύουν όχι μόνο για τις μεγάλες δημιουργίες αλλά και για τα ταπεινά έργα που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία.

ε. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου (1969)

Μια νέα προσπάθεια προς την κατεύθυνση της προστασίας, ειδικά της αρχαιολογικής κληρονομιάς, καταβλήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο διατύπωσε την *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς* στο Λονδίνο το 1969. Το κείμενο της Σύμβασης επικυρώθηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο και έγινε νόμος του κράτους το 1981.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης είχε διατυπώσει ήδη από το 1954 ένα πρώτο κείμενο μιας Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Σύμβασης, που αποτέλεσε την πρώτη διακρατική, αν και όχι σε παγκόσμια κλίμακα, συμφωνία πάνω στα πολιτιστικά θέματα. Στη Σύμβαση αυτή πρωτοεμφανίστηκε κάπως αόριστα η έννοια της *πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης*.

Σύμφωνα με τη Σύμβαση του Λονδίνου του 1969 θεωρήθηκαν *αρχαιολογικά αντικείμενα* όλα τα ευρήματα και κάθε άλλο ίχνος της ανθρώπινης ύπαρξης, τα οποία μαρτυρούν ιστορικές περιόδους και πολιτισμούς, και για τα οποία οι ανασκαφές είναι η κύρια πηγή ή μία από τις κύριες πηγές της επιστημονικής πληροφόρησης.

Για λόγους προστασίας αρχαιολογικών αντικειμένων και περιοχών που δεν έχουν ακόμη αποκαλυφθεί η Σύμβαση πρότεινε την οριοθέτηση των θέσεων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και τη δημιουργία εφεδρικών ζωνών για τη διατήρηση της υλικής μαρτυρίας, οι οποίες θα αποτελούσαν στοιχείο έρευνας από τους μετέπειτα αρχαιολόγους.

Τέλος, η Σύμβαση, μεταξύ των άλλων μέτρων, επέβαλε την υποχρέωση σε κάθε κράτος-μέλος της να διαδίδει τις πληροφορίες που συλλέγονται από τις αρχαιολογικές ανασκαφές οι οποίες πραγματοποιούνται στην περιοχή αρμοδιότητάς του.

Εικ.2.2: Η στήλη του Χαμουραπί, η οποία τοποθετείται χρονολογικά στον 18ο αιώνα π.Χ., αποτελεί "μεμονωμένο" μνημείο του πολιτισμού των Βαβυλωνίων.

στ. Η Σύμβαση του Παρισιού (1972)

Το επόμενο χρονολογικά κείμενο, το οποίο διατυπώθηκε με πρωτοβουλία της UNESCO, ήταν η *Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς*, η οποία υπογράφηκε στο Παρίσι το 1972 και έγινε νόμος του Ελληνικού Κράτους το 1981.

Η μεγάλη καινοτομία της νέας Σύμβασης έγκειται στο γεγονός ότι συνέβαλε, εκτός των άλλων, ακόμη περισσότερο στη διεύρυνση του περιεχομένου της έννοιας του πολιτιστικού αγαθού. Αυτό έγινε με τη διάκριση του πολιτιστικού αγαθού σε *πολιτιστική κληρονομιά* και σε *φυσική κληρονομιά*.

Στον όρο *παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά* συμπεριλήφθηκαν τρεις κατηγορίες αντικειμένων που έχουν δημιουργηθεί από τον άνθρωπο, οι εξής:

- Τα *μεμονωμένα μνημεία* της αρχιτεκτονικής, της γλυπτικής, της ζωγραφικής και, γενικά, των έργων εκείνων που έχουν κριθεί ότι παρουσιάζουν οικουμενική αξία από τη σκοπιά της ιστορίας της τέχνης και της επιστήμης, όπως είναι, για παράδειγμα, ο Παρθενώνας της Ακρόπολης στην Αθήνα, ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη ή μια αφρικάνικη μάσκα (εικ. 2.2).
- Τα *οικιστικά σύνολα*, δηλαδή οι ομάδες εκείνες των μεμονωμένων κτιρίων ή τα συγκροτημένα οικιστικά σύνολα, τα οποία λόγω της δομής τους, της ομοιογένειας ή της θέσης τους έχουν αποκτήσει οικουμενική σημασία από τη σκοπιά της ιστορίας της τέχνης και της επιστήμης.

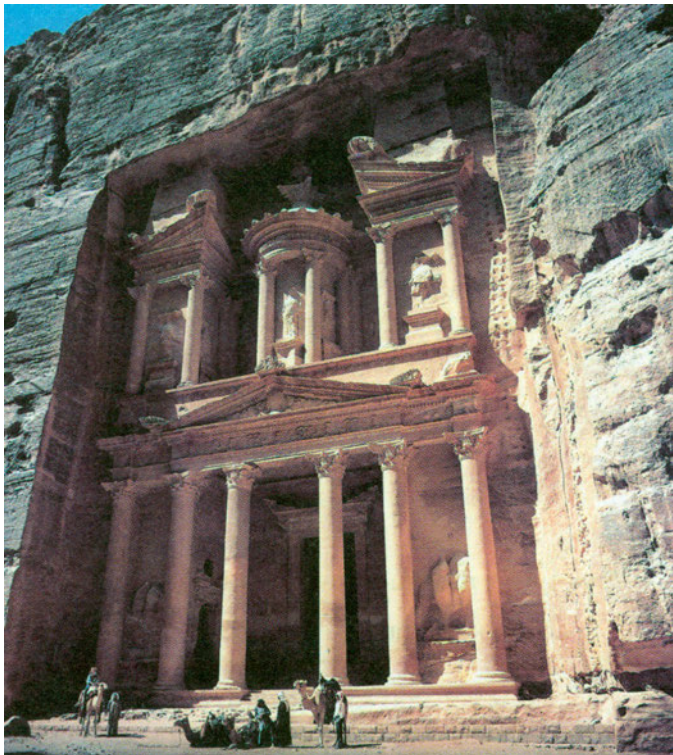
Εικ.2.3: Η αισθητική αξία του "οικιστικού συνόλου" στη Χώρα της Πάτμου βρίσκεται στην κτιριακή ενότητα και όχι κατ' ανάγκη στο ύψος κάποιων μεμονωμένων κτιρίων του οικισμού.

μης, όπως είναι, για παράδειγμα, στην Ελλάδα οι παραδοσιακοί οικισμοί της Ύδρας (εικ. 2.3), της Πάτμου, των Ζαγοροχωρίων, της Μονεμβασιάς και της Ρόδου.

- Τα *τοπία* που έχουν προκύψει ως συνδυασμός έργου του ανθρώπου και της φύσης, και ενδιαφέρουν την παγκόσμια ιστορία, την τέχνη και την επιστήμη (εικ. 2.4, 2.5). Στις περιπτώσεις αυτές περιλαμβάνονται οι αρχαιολογικοί χώροι και το ευρύτερο τοπίο που τους περιβάλλει. Παραδείγματα τέτοιων τοπίων είναι η περιοχή των Μετεώρων στη Θεσσαλία, του Αγίου Όρους στη Χαλκιδική, του Γκέρεμε στην Καππαδοκία.

Στον όρο *παγκόσμια φυσική κληρονομιά* συμπεριλήφθηκαν τρεις κατηγορίες δημιουργημάτων της φύσης, οι εξής:

- Τα *φυσικά μνημεία*, δηλαδή εκείνοι οι φυσικοί ή οι βιολογικοί σχηματισμοί ή οι ομάδες τους που έχουν αποκτήσει οικουμενική αξία από αισθητική ή από επιστημονική άποψη, όπως, για παράδειγμα, ένα είδος άγριου ζώου που απειλείται από εξαφάνιση (εικ. 2.6).

Εικ.2.4: Τα κτίρια στην αρχαία πόλη Πέτρα της Ιορδανίας είναι σκαμμένα μέσα στο φυσικό βράχο, με αποτέλεσμα το κτιριακό προϊόν να αποτελεί στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος. Η εικόνα παρουσιάζει το Θησαυροφυλάκειο.

Εικ.2.5: Το μικρό εκκλησάκι του Αϊ - Γιάννη του Καλυβίτη στην Πάρο είναι χτισμένο μέσα σε μια θαλασσινή σπηλιά.

Εικ.2.6: Στη Νέα Ζηλανδία φιλοξενούνται τα περισσότερα είδη πιγκουίνων. Από αυτά ο πιγκουίνος με τα κίτρινα μάτια (*Megadyptes antipodes*) απειλείται με εξαφάνιση.

Εικ.2.7: Απολιθωμένος κορμός δέντρου στη Λέσβο

- Οι γεωλογικοί και φυσιογραφικοί σχηματισμοί, δηλαδή εκείνες οι ακριβώς καθορισμένες εκτάσεις, που αποτελούν την κατοικία απειλούμενων ζωικών ή φυτικών ειδών των οποίων η διατήρηση έχει αποκτήσει οικουμενική σημασία για την επιστήμη, όπως είναι, για παράδειγμα, η περιοχή του απολιθωμένου δάσους της Λέσβου (εικ. 2.7).
- Τα φυσικά τοπία των οποίων η διατήρηση παρουσιάζει παγκόσμια σημασία για την επιστήμη και για τον άνθρωπο, όπως είναι οι δασικοί δρυμοί και τα φαράγγια (εικ. 2.8).

Η Σύμβαση του Παρισιού έχει τεράστια σημασία για το λόγο επίσης ότι αποτελεί την πιο συγκροτημένη προσπάθεια θεσμικής κατοχύρωσης της διεθνούς συνεργασίας στα θέματα προστασίας που έγινε έως τότε από τη διεθνή κοινότητα.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο του Συνεδρίου ιδρύθηκε η αποκαλούμενη "Επιτροπή Παγκόσμιας Κληρονομιάς", η οποία υπάχθηκε στον Ο.Η.Ε. Η Επιτροπή απετελείτο αρχικά από δεκαπέντε κράτη-μέλη και καθιέρωσε ένα μηχανισμό έμπρακτης αλληλεγγύης της διεθνούς κοινότητας για την προστασία εκείνων των μνημείων και χώρων της πολιτιστικής κληρονομιάς που έχουν εξαιρετική παγκόσμια σημασία.

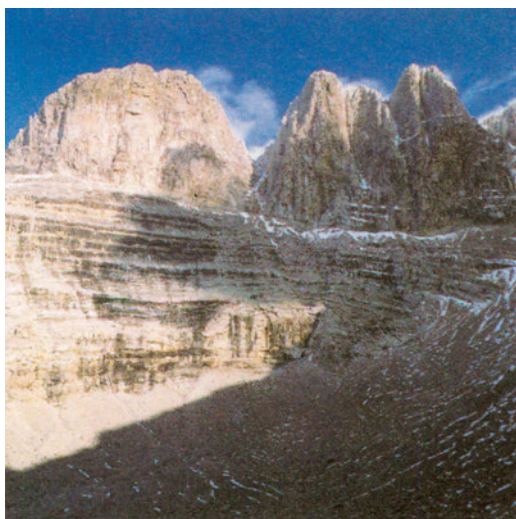
Ένα από τα έργα της παραπάνω Επιτροπής ήταν η απογραφή των αγαθών της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς και η δημιουργία *Καταλόγου Παγκόσμιας Κληρονομιάς*, καθώς και *Καταλόγου της «εν κινδύνω» Παγκόσμιας Κληρονομιάς*.

Ο δεύτερος κατάλογος θα απαριθμούσε τα πολιτιστικά αγαθά που απειλούνται από σοβαρούς και συγκεκριμένους κινδύνους, όπως είναι η φθορά από το χρόνο, η εκτέλεση μεγάλων δημόσιων ή ιδιωτικών έργων, η ταχεία πολεοδομική ή τουριστική ανάπτυξη, η ένοπλη σύρραξη και οι θεομηνίες (κατακλυσμοί, παλιρροιακά κύματα, πυρκαγιές, σεισμοί, κατολισθήσεις και ηφαιστειακές εκρήξεις).

ζ. Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975)

Το 1975 είχε οριστεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης ως "Ευρωπαϊκό Έτος Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς". Αυτός είναι ο λόγος που το έτος αυτό αποτελεί ορόσημο των προσπαθειών που κατέβαλαν κρατικοί, ιδιωτικοί και άλλοι φορείς για την προστασία της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς.

Μεταξύ των πολλών εκδηλώσεων που έγιναν πραγμα-

Εικ.2.8: Ο Μύτικας, η επιβλητική ψηλότερη κορυφή του Ολύμπου

τοποιήθηκε ένα Συνέδριο που κατέληξε στη διατύπωση της ονομαζόμενης *Διακήρυξης του Άμστερνταμ*. Στη Διακήρυξη αυτή αναγνωρίζεται ότι η μοναδική αρχιτεκτονική της Ευρώπης είναι κοινή κληρονομιά των λαών όλου του κόσμου. Σημειώνεται, επίσης, με ικανοποίηση η αμοιβαία υποχρέωση που αναλαμβάνουν οι συμμετέχοντες να διευκολύνουν τη συνεργασία και τις ανταλλαγές στον τομέα του πολιτισμού, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην "Τελική Πράξη της Συνδιάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη", που υιοθετήθηκε στο Ελσίνκι τον Ιούλιο του ίδιου χρόνου.

Με τη Διακήρυξη του Άμστερνταμ η αρχιτεκτονική κληρονομιά της Ευρώπης συμβάλλει αποφασιστικά, ώστε όλοι οι Ευρωπαίοι να αποκτήσουν συνείδηση της κοινής ιστορίας και μοίρας τους. Με αυτή την έννοια η διατήρησή της δε θα πρέπει να θεωρείται ζήτημα περιθωριακού χαρακτήρα αλλά ένας από τους κύριους στόχους του πολεοδομικού σχεδιασμού και της χωροταξίας.

Χάρη στο νέο τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκε η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς άρχισε να εφαρμόζεται η *ολοκληρωμένη προστασία*, δηλαδή αυτή που προκύπτει από το συνδυασμό δράσεων των αρμόδιων κρατικών φορέων (κεντρικής, περιφερειακής και τοπικής διοίκησης), των εμπλεκόμενων κοινωνικών ομάδων και των παραγωγών που εξασφαλίζουν τα οικονομικά μέσα.

Επίσης, διατυπώθηκε η θέση ότι η αποκατάσταση των ιστορικών πόλεων, των παλαιών αστικών τμημάτων και των παραδοσιακών οικισμών θα πρέπει να γίνεται χωρίς σοβαρή τροποποίηση της κοινωνικής σύνθεσης των κατοίκων τους. Στο πλαίσιο αυτό κρίθηκε αποδεκτή η ελεγχόμενη εισαγωγή νέων χρήσεων στα παλαιά κτίρια, ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής (εικ. 2.9).

η. Η Σύμβαση της Γρανάδας (1985)

Οι θέσεις της Διακήρυξης του Άμστερνταμ έτυχαν θερμής αποδοχής από την επιστημονική κοινότητα και τους αρμόδιους κρατικούς φορείς. Το γεγονός αυτό ενθάρρυνε το Συμβούλιο της Ευρώπης να προχωρήσει στη διατύπωση ενός πλαισίου κανόνων συνεργασίας με μεγαλύτερη νομική ισχύ από μια απλή διακήρυξη αρχών. Το κείμενο το οποίο προέκυψε ονομάστηκε "Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης", έγινε ευρύτερα γνωστή ως *Σύμβαση της Γρανάδας* και αποτελεί νόμο του Ελληνικού Κράτους από το 1992.

Εικ. 2.9: Ο παλιός σιδηροδρομικός σταθμός του Ορσαί στο Παρίσι έχει μετατραπεί σε μουσειακό χώρο.

Όπως γίνεται φανερό από την ονομασία της, η νέα Σύμβαση είχε ως κύριο στόχο τη συντήρηση και την ανάδειξη της *αρχιτεκτονικής κληρονομιάς* αλλά και τη βελτίωση του αστικού και του αγροτικού περιβάλλοντος στο πλαίσιο μιας πολιτικής για οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη των κρατών και των περιφερειών. Η Σύμβαση θεωρείται ιδιαίτερης σπουδαιότητας στην εξέλιξη των προσπαθειών για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ως *αρχιτεκτονική κληρονομιά* εννοούνται τα μεμονωμένα αρχιτεκτονικά μνημεία, τα αρχιτεκτονικά σύνολα και οι τοποθεσίες τα οποία έχουν προκύψει από το συνδυασμό έργου της φύσης και του ανθρώπου και παρουσιάζουν ιστορικό, αρχαιολογικό, καλλιτεχνικό, κοινωνικό ή τεχνικό ενδιαφέρον. Ταυτόχρονα, στη Σύμβαση γινόταν αποδεκτή η αρχή της *ολοκληρωμένης προστασίας*, η οποία περιεχόταν στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975), δηλαδή αυτής που επέβαλε τη στενή συνεργασία μεταξύ διαφορετικών επιστημονικών ειδικοτήτων, όπως αρχαιολόγων, συντηρητών, αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, τεχνικών διάφορων ειδικοτήτων, καλλιτεχνών, κοινωνιολόγων και οικονομολόγων.

θ. Το Συμπόσιο της Κρακοβίας (1991)

Η επόμενη μεγάλη πανευρωπαϊκή συνάντηση για θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν το *Συμπόσιο για την Πολιτιστική Κληρονομιά της Κρακοβίας* το 1991, στο πλαίσιο της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΔΑΣΕ), η οποία έχει ευρύ πεδίο δραστηριοτήτων.

Η Τελική Πράξη της Διάσκεψης δεν περιλαμβάνει καινοτομικές απόψεις αναφορικά με τα πολιτιστικά θέματα. Όμως, η διοργάνωση του Συμποσίου από ένα καθαρά πολιτικό όργανο όπως η ΔΑΣΕ δείχνει το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα πολιτιστικά ζητήματα, καθώς και τη σημασία που επιδείχθηκε σε αυτά ως προϋπόθεση για τη διασφάλιση της ειρήνης στον ευρωπαϊκό χώρο.

ι. Η Διάσκεψη της Μάλτας (1992)

Η τελευταία πρωτοβουλία του Συμβουλίου της Ευρώπης στον 20ό αιώνα σε πολιτιστικά θέματα ήταν η "Τρίτη Ευρωπαϊκή Διάσκεψη των Υπεύθυνων για την Πολιτιστική Κληρονομιά", που συνήλθε στη Βαλέτα της Μάλτας το 1992 και έμεινε γνωστή ως η *Διάσκεψη της Μάλτας*.

Θέμα της Διάσκεψης ήταν "Η Αρχαιολογία στις Πόλεις σήμερα", δηλαδή η προστασία των αρχαιολογικών χώρων οι οποίοι βρίσκονται μέσα στις γρήγορα αναπτυσσόμενες πόλεις και αντιμετωπίζουν προβλήματα από τις αστικές χρήσεις γης.

Στο τέλος της Διάσκεψης υπογράφηκε η "Σύμβαση για την Προστασία της Αρχαιολογικής Κληρονομιάς", η οποία αναθεώρησε την αντίστοιχη Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου (1969), λαμβάνοντας υπόψη τις νεότερες απαιτήσεις της κοινωνίας από την πολεοδομική και από την οικονομική ανάπτυξη.

Επακόλουθο αυτής της αντίληψης ήταν η διατύπωση της αποδοχής της *ολοκληρωμένης συντήρησης* της *αρχαιολογικής κληρονομιάς*: δηλαδή, αυτής που απαιτεί στενή συνεργασία μεταξύ των αρχαιολόγων και των αρμόδιων επιστημόνων για τη σύνταξη των πολεοδομικών και των χωροταξικών σχεδίων. Όπως ήδη αναφέρθηκε, ο αρχικός σπόρος αυτής της αντίληψης βρισκόταν στη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975) και η σημασία της είχε αναγνωρισθεί στο Συνέδριο της Γρανάδας (1985).

ια. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)

Το 1992 υπογράφηκε μεταξύ των δώδεκα μελών της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (Ε.Ο.Κ.) η *Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση* ή *Συνθήκη του Μάαστριχτ*.

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ εμφανίστηκε ένα νέο "τοπίο" στα ευρωπαϊκά πράγματα και, κατ' επέκταση, στα πολιτιστικά θέματα. Συγκεκριμένα, διακηρύχθηκε η αρχή ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα αφ' ενός θα συμβάλει στην ανάπτυξη των πολιτισμών των κρατών-μελών και αφ' ετέρου θα σεβαστεί την εθνική και την περιφερειακή πολυμορφία τους, προβάλλοντας ταυτόχρονα την κοινή πολιτιστική κληρονομιά τους.

Στο παραπάνω πλαίσιο αρχών η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ανέλαβε την υποχρέωση να ενθαρρύνει τη συνεργασία στον πολιτιστικό τομέα τόσο μεταξύ των κρατών-μελών όσο και των κρατών-μελών με τρίτες χώρες και με αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς, ειδικότερα με το Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο είχε αναπτύξει πολλές ανάλογες πρωτοβουλίες στο παρελθόν.

Η σημασία της παραπάνω αναφοράς στη Συνθήκη του Μάαστριχτ σε πολιτιστικά θέματα έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, αφού αποτελεί πλέον ρητή διάταξη της ιδρυτικής Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ).

ιβ. Η εξέλιξη της πολιτιστικής νομοθεσίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έως το 1998

Σε εφαρμογή της αναφοράς της Συνθήκης του Μάαστριχτ του 1992 στα πολιτιστικά θέματα των ευρωπαϊκών κρατών εκδόθηκαν σημαντικά νομοθετήματα, που αφορούν αφ' ενός την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και αφ' ετέρου τη σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία. Σπουδαίο τέτοιο νομοθέτημα της πρώτης κατηγορίας αποτελεί εκείνο που αναφέρεται στην "εξαγωγή των πολιτιστικών αγαθών από τη χώρα προέλευσής τους".

Συνοπτική παρουσίαση του 2ου κεφαλαίου

Το ιστορικό των μέτρων προστασίας των πολιτιστικών αγαθών έως την αυγή του 20ού αιώνα - οπότε και έγιναν οι **Συμφωνίες της Χάγης** - υποδεικνύει ότι μόνο από τα μέσα του 17ου αιώνα (**σουηδικός νόμος του 1666**) εκδηλώθηκε ενδιαφέρον επισήμως για την προστασία τους από τις εχθροπραξίες (ληηλασίες, διαρπαγές κτλ.).

Οι προσπάθειες για την προστασία και για τη διάσωση των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα αντιπροσωπεύονται κυρίως από το **Ψήφισμα της Αθήνας (1931)**, από τη **Χάρτα της Αθήνας (1933)** και από το **Σύμφωνο της Ουάσιγκτον (1935)**. Οι καταστροφές, όμως, των πολιτιστικών αγαθών στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου απέδειξαν την ανεπάρκεια της νομικής προστασίας που παρείχαν. Έτσι, στη **Σύμβαση της Γενεύης (1949)**, που αφορούσε το ανθρωπιστικό δίκαιο, συμπεριλήφθηκαν και διατάξεις για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών.

Οι σημαντικότερες θετικές εξελίξεις για την προστασία και διάσωση των πολιτιστικών αγαθών από τη διεθνή κοινότητα σημειώθηκαν στη διάρκεια του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα με: τη **Σύμβαση της Χάγης (1954)**, τις **Συστάσεις του Νέου Δελχί (1956)**, το **Συνέδριο του Παρισιού (1957)**, το **Χάρτη της Βενετίας (1964)**, την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση του Λονδίνου (1969)**, τη **Σύμβαση του Παρισιού (1972)**, τη **Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975)**, τη **Σύμβαση της Γρανάδας (1985)**, το **Συμπόσιο της Κρακοβίας (1991)**, τη **Διάσκεψη της Μάλτας (1992)**, τη **Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)**, καθώς και με την πρόσφατη αναβάθμιση (από το 1998) της **πολιτιστικής νομοθεσίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση**.

Ερωτήσεις 2ου κεφαλαίου

α. Γιατί η πολιτιστική κληρονομιά ενός λαού γινόταν στο παρελθόν στόχος καταστροφής από τον επίδοξο κατακτητή του; Υπάρχουν ανάλογες συμπεριφορές των επιτιθέμενων στην εποχή μας;

β. Γνωρίζετε περιπτώσεις όπου η πολιτιστική κληρονομιά ενός λαού έχει φυγαδευτεί παράνομα και παραμένει στο εξωτερικό; Να αναφέρετε παραδείγματα.

γ. Ποια είναι η γνώμη σας για τις διακρατικές ανταλλαγές πολιτιστικών εκθεμάτων στην εποχή μας;

δ. Τι νομίζετε ότι εκφράζει ο μεγάλος αριθμός διεθνών συμφωνιών και συμβάσεων που υπογράφηκαν στη διάρκεια του 20ού αιώνα, αναφορικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς;

ε. Γιατί οι περισσότερες διεθνείς συμβάσεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς έως σήμερα υπογράφηκαν με πρωτοβουλία της UNESCO; Πόσο σημαντικός νομίζετε ότι θα είναι ο ρόλος της και στο μέλλον;

στ. Θεωρείτε ότι η ισχύς των διεθνών συμβάσεων είναι αρκετή για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε καιρό πολέμου; Εάν όχι, ποια άλλα προληπτικά μέτρα νομίζετε ότι πρέπει να ληφθούν;

ζ. Πιστεύετε ότι οι αρχές που περιέχονται στο Χάρτη της Βενετίας ανταποκρίνονται στις σημερινές ανάγκες προστασίας και διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών; Θεωρείτε ότι απαιτείται τροποποίησή του;

3

---

*Ταξινόμηση των
πολιτιστικών αγαθών
και μέτρα προστασίας
τους*

Εικ.3.1: Χαρακτηριστικό δείγμα "κινητών" πολιτιστικών αγαθών αποτελούν τα αρχαία κοσμήματα.

Εικ.3.2 : Φορητή εικόνα του 16ου αι. της Παναγίας της Καρδιώτισσας

Εικ.3.3: Οι στάβλοι του Ισμαήλ στο Μέκνες του Μαρόκου, όπου φιλοξενούνταν τα 12.000 άλογα που αποτελούσαν το ιππικό του, χαρακτηριστική περίπτωση "ακίνητου" πολιτιστικού αγαθού

3.1. Ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών

Είναι φανερό ότι τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν μοναδικά τεκμήρια για το παρελθόν του ανθρώπου είτε αυτό αφορά το σύνολο των ανθρώπων είτε εθνικές ή άλλες ομάδες.

Πολλά από αυτά τα τεκμήρια είναι δυνατόν να αποκρυπτογραφηθούν ήδη κατά τη φάση της αποκάλυψής τους από την αρχαιολογική σκαπάνη, αποδίδοντας σχετικά σύντομα την πληροφορία που μεταφέρουν από το παρελθόν. Άλλα, όμως, όχι. Αυτό συμβαίνει, επειδή δεν είναι εφικτή ακόμη η κατανόηση του μηνύματος που περιέχουν με τις γνώσεις που διαθέτουμε.

Γίνεται φανερό, επομένως, ότι η διατήρηση των διάφορων πολιτιστικών μαρτυριών που έρχονται από το παρελθόν αποτελεί αναγκαιότητα και επιπλέον ότι ένα πολιτιστικό αγαθό του παρελθόντος, του οποίου η σημασία δεν έχει ακόμα πλήρως συνειδητοποιηθεί, δε θα πρέπει να αξιολογηθεί ως κατώτερο σε σχέση με κάποιο άλλο αναφορικά με τη συμβολή του στη μελέτη της ιστορίας του ανθρώπου.

Τα πολιτιστικά αγαθά διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες, σε *κινητά* και σε *ακίνητα*.

Κινητά πολιτιστικά αγαθά είναι εκείνα που από την αρχή φτιάχτηκαν έτσι, ώστε να μπορούν να μετακινούνται. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι πίνακες ζωγραφικής, οι φορητές εικόνες, τα γλυπτά, τα ευρήματα των αρχαιολογικών ανασκαφών (π.χ. κτερίσματα, αγγεία, νομίσματα, όπλα, κοσμήματα (εικ. 3.1), σκεύη καθημερινής χρήσης κτλ.), τα εκκλησιαστικά σκεύη και άμφια, φορητές εικόνες (εικ. 3.2), τα χειρόγραφα, τα σπάνια βιβλία κτλ.

Ακίνητα πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται όσα είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με το έδαφος ή αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο κτιριακών κατασκευών. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται οι αρχαιολογικοί χώροι, οι ιστορικές πόλεις, τα ιερά τεμένη, τα ταφικά μνημεία, τα σπήλαια, τα αρχιτεκτονικά μνημεία (π.χ. ναοί, φρούρια, ανάκτορα, κατοικίες, βιομηχανικά κτίρια κτλ.) (εικ. 3.3), ο γλυπτός διάκοσμος των κτιρίων, τα επιτοίχια ψηφιδωτά, οι τόποι ιστορικής μνήμης, τα πολιτιστικά τοπία, τα σπάνια οικοσυστήματα, οι μοναδικοί γεωλογικοί σχηματισμοί κτλ.

Η παραπάνω διάκριση δεν αποκλείει τη μεθοδική ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών με βάση άλλα κριτήρια. Πράγματι, ένα πολιτιστικό αγαθό, εάν θεωρηθεί κάτω από το πρίσμα διαφορετικών κάθε φορά κριτηρίων ταξινόμη-

σης, μπορεί να οδηγήσει στην αποκάλυψη μιας σειράς χαρακτηριστικών τα οποία - εάν ληφθούν συνολικά υπόψη - θα μας βοηθήσουν να σχηματίσουμε μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα γι' αυτό. Συγκεκριμένα, τα πολιτιστικά αγαθά θα μπορούσαν να ταξινομηθούν με βάση τα ακόλουθα κριτήρια:

α. Ως προς το χρονικό ορίζοντα

Μια πρώτη ταξινόμηση συνήθως ακολουθεί *χρονολογικά* κριτήρια. Δηλαδή, κάθε πολιτιστικό αγαθό ανάγεται στη χρονική περίοδο κατά την οποία δημιουργήθηκε, η οποία φέρει συνήθως μια χαρακτηριστική ονομασία. Για παράδειγμα, ομιλούμε για πολιτιστικά αγαθά που δημιουργήθηκαν την προϊστορική ή την κλασική ή τη ρωμαϊκή ή τη βυζαντινή ή τη γοτθική ή την αναγεννησιακή περίοδο κτλ.

Έτσι, όταν αναφερόμαστε στα πολιτιστικά αγαθά της χώρας μας, τα ταξινομούμε, αντίστοιχα, σε "προϊστορικά" (π.χ. κυκλαδικά, μινωικά, μυκηναϊκά), σε "κλασικά", σε "ελληνιστικά", σε "ρωμαϊκά", σε "πρωτοχριστιανικά", σε "βυζαντινά" (εικ. 3.4), σε "βενετσιάνικα" (εικ. 3.5), σε "γενοβέζικα", σε "μεταβυζαντινά", σε "οθωμανικά", σε "αγγλικά" (στην περίπτωση της Επτανήσου), σε "ιταλικά" (στην περίπτωση της Δωδεκανήσου) και σε "νεότερα".

Αντίστοιχα, όταν αναφερόμαστε στην ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά, τα πολιτιστικά αγαθά συνήθως κατατάσσονται σε: "ρωμανικά", "γοτθικά" (εικ. 3.6), "αναγεννησιακά", "μπάροκ", "ιστορικά" (δηλαδή νέο-κλασικά, νέο-βυζαντινά, νέο-γοτθικά, νέο-αναγεννησιακά κτλ.), "εκλεκτικιστικά", "αρ νουβό", "αρ ντεκό", "μοντέρνα" και "μετα-μοντέρνα", τα οποία δημιουργήθηκαν από το Μεσαίωνα έως τις ημέρες μας.

Εικ.3.4: Ναός στο Μυστρά, αντιπροσωπευτικό δείγμα βυζαντινής αρχιτεκτονικής στον ελλαδικό χώρο

Εικ.3.5: Το Φραγκοκάστελο στην Κρήτη

Εικ.3.6: Άποψη του καθεδρικού ναού στο Τσέστερ της Αγγλίας, χαρακτηριστικού δείγματος γοτθικής αρχιτεκτονικής στα Βρετανικά Νησιά

Εικ.3.7: Οι εξωτερικοί τοίχοι των σπιτιών στην Τοζέρ της Τυνησίας εμφανίζουν έκδηλα τα γεωμετρικά μοτίβα που χαρακτηρίζουν την αραβική τέχνη.

β. Ως προς τη γεωγραφική θέση

Μια δεύτερη ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών γίνεται με βάση γεωγραφικά κριτήρια, δηλαδή με βάση τον τόπο προέλευσής τους.

Συγκεκριμένα, ομιλούμε για μνημεία που χαρακτηρίζουν συνολικά την πολιτιστική δημιουργία των λαών των διάφορων ηπείρων. Έτσι, αυτή διακρίνεται σε "ευρωπαϊκή", σε "ασιατική", σε "αφρικάνικη", σε "αμερικανική" και σε "ωκεανική" αλλά και σε αυτήν των περιφερειών των ηπείρων, όπως σε "σκανδιναβική", σε "λατινοαμερικανική" κτλ., ή σε αυτήν που απλώνεται σε περισσότερες από μία ηπείρους εμφανίζοντας κοινά χαρακτηριστικά, όπως σε "αραβική", σε "μεσογειακή" κτλ. (εικ. 3.7).

Στο πλαίσιο αυτής της ταξινόμησης υπάγεται συνήθως η κατηγορία της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, δηλαδή αυτής που παράχθηκε στα όρια των διάφορων κρατών, όπως, π.χ., στην Ελλάδα, στην Ιταλία, στην Πολωνία, στην Αίγυπτο, στην Ινδία, στην Κίνα, στο Περού (εικ. 3.8).

Κατ' επέκταση, στην κατηγορία αυτή μπορεί να καταταχθεί και η θρησκευτική πολιτιστική κληρονομιά, η οποία συνήθως εμφανίζεται σε συγκεκριμένα γεωγραφικά όρια, όπως, π.χ., η "χριστιανική", της οποίας η "ορθόδοξη" απο-

Εικ.3.8: Χαρακτηριστικό δείγμα φοινικικής τέχνης, που διασώζεται σε μορφή μασσωλείου στη Σαμπράτα της Λιβύης

τελεί τμήμα της, η "ισλαμική", η "εβραϊκή", η "ινδουιστική", η "βουδιστική" πολιτιστική κληρονομιά.

γ. Ως προς την οικουμενική ή μη σημασία

Ένας τρίτος τρόπος ταξινόμησης των πολιτιστικών αγαθών γίνεται με βάση το κατά πόσο αυτά έχουν αξιολογηθεί και έχουν χαρακτηριστεί από διεθνείς οργανισμούς, κυβερνητικούς ή μη, ως στοιχεία της παγκόσμιας κληρονομιάς (εικ. 3.9, 3.10).

Για παράδειγμα, η UNESCO ταξινομεί τα κριτήρια που εφαρμόζονται για την εγγραφή ενός πολιτιστικού αγαθού στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς σε δύο ομάδες.

Η πρώτη περιλαμβάνει έξι κριτήρια τα οποία σχετίζονται με το κατά πόσο είναι εξαιρετική η οικουμενική αξία του υποψήφιου για εγγραφή πολιτιστικού αγαθού· δηλαδή, εξετάζει τα ακόλουθα:

- εάν αντιπροσωπεύει ένα μοναδικό καλλιτεχνικό επίτευγμα
- εάν έχει ασκήσει μεγάλη επίδραση σε μια περιοχή του κόσμου
- εάν αποτελεί εξαιρετική μαρτυρία ενός πολιτισμού ο οποίος έχει εξαφανιστεί
- εάν συνιστά εξαιρετικό δείγμα ενός κτιριακού τύπου ή ενός αρχιτεκτονικού συνόλου
- εάν είναι εξαιρετικό δείγμα ενός παραδοσιακού οικισμού ή μιας χρήσης γης, αντιπροσωπευτικής ενός πολιτισμού
- εάν συνδέεται άμεσα με γεγονότα, με ιδέες και με καλλιτεχνικά έργα εξαιρετικής οικουμενικής αξίας

Εικ.3.9: Ο ναός της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη έχει κηρυχθεί από την UNESCO ως μνημείο με οικουμενική σημασία.

Εικ.3.10: Η ορεινή πόλη των Ινκας Μάτσου - Πίτσου έχει καταχωριστεί στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO.

Εικ.3.11: Λεπτομέρεια τοιχογραφίας σε ναό του Μυστρά, αντιπροσωπευτική της βυζαντινής καλλιτεχνικής έκφρασης

Αντίστοιχα, η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει δύο κριτήρια. Το ένα αναφέρεται στην *αυθεντικότητα* του έργου και το άλλο στη δυνατότητα *νομικής προστασίας* και *διαχείρισής* του.

Σύμφωνα με τη δεύτερη ομάδα κριτηρίων ένα πολιτιστικό αγαθό θα πρέπει να αντέχει στη δοκιμασία της *αυθεντικότητας* όσον αφορά το σχέδιο, το υλικό, την κατεργασία ή τον περιβάλλοντα χώρο και, στην περίπτωση πολιτιστικών τοπίων, τον ιδιαίτερο χαρακτήρα, ενώ, ταυτόχρονα, θα πρέπει να διαθέτει επαρκή *νομική προστασία* και *διοικητικό μηχανισμό* που να εξασφαλίζει θεσμικά τη συντήρηση του υποψήφιου πολιτιστικού αγαθού ή πολιτιστικού τοπίου.

Ο χαρακτηρισμός ενός αγαθού ως πολιτιστικού από την UNESCO προϋποθέτει την ικανοποίηση ενός τουλάχιστον από τα κριτήρια της πρώτης ομάδας και των δύο της δεύτερης.

δ. Ως προς το είδος της πολιτιστικής δημιουργίας

Μια πέμπτη ταξινόμηση των πολιτιστικών αγαθών γίνεται σε σχέση με το *είδος της πολιτιστικής δημιουργίας* στην οποία ανήκουν. Σύμφωνα με αυτήν τα πολιτιστικά αγαθά διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες, της τέχνης και της βιοτεχνικής παραγωγής.

Τα *καλλιτεχνικά* έργα που χρειάζονται προστασία και συντήρηση κατατάσσονται σε αρχιτεκτονικά, σε γλυπτά, σε ζωγραφικά (φορητά και επιτοίχια), σε χαρακτικά, σε ψηφιδωτά, σε κεραμικά, σε φωτογραφικά, σε κινηματογραφικά και σε έργα άλλων μορφών εφαρμοσμένων ή μη τεχνών (εικ. 3.11).

Τα *βιοτεχνικά* αντικείμενα μπορούν να διακριθούν σε ξυλουργικά, σε μεταλλουργικά, σε λίθινα, σε πήλινα, σε υφαντουργικά, σε δερμάτινα, σε αργυρο-χρυσοχοϊκά, σε βιβλιοδετικά, σε γυάλινα κτλ., καθώς επίσης σε διάφορα αντικείμενα καθημερινής χρήσης όπως σκεύη μαγειρικής, έπιπλα κτλ. (εικ. 3.12).

Εικ.3.12: Εσωτερικό παραδοσιακού καρπαθιώτικου σπιτιού στον οικισμό της Ολύμπου

3.2. Προληπτικά και συστηματικά μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών

Είναι γεγονός ότι τα αντικείμενα του παρελθόντος υφίστανται βραδεία φθορά με το πέρασμα του χρόνου. Μελετώντας τα φωτογραφικά αρχεία των πενήντα τελευταίων χρόνων γίνεται αντιληπτό ότι η φθορά - την οποία υφίστανται καθημερινά τα πολιτιστικά αγαθά - είναι μια αναπόφευκτη πραγματικότητα.

Παρ' όλα αυτά θα πρέπει να γίνει συνειδητό ότι η εφαρμογή μέτρων προστασίας σε αρχιτεκτονικό μνημείο ή σε μουσειακό ή αποθηκευτικό χώρο είναι δυνατόν να επιβραδύνει τη φθορά, ακόμα και να τη σταματήσει. Απώτερος σκοπός εδώ, όπως και στην ιατρική, αφ' ενός είναι η *πρόληψη*, δηλαδή η αποφυγή της έκθεσης των πολιτιστικών αγαθών σε φθοροποιούς παράγοντες και αφ' ετέρου είναι η *θεραπεία*, δηλαδή το σύνολο των επεμβάσεων στο πολιτιστικό αγαθό.

α. Προληπτική συντήρηση

Η *προληπτική συντήρηση*, όπως αυτή ορίστηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, εξασφαλίζει τη διαφύλαξη και τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι το σύνολο των συντονισμένων ενεργειών που αποσκοπούν στη δημιουργία κατάλληλου περιβάλλοντος - συνθηκών, προκειμένου να μειωθεί η ταχύτητα φθοράς των πολιτιστικών αγαθών.

Το φαινόμενο της διάβρωσης καλύπτει όλες τις μεταβολές που υφίστανται τα διάφορα υλικά κατασκευής σε συνδυασμό με το είδος του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκονται. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες κάθε υλικού, ανάλογα με τις συνθήκες, καθορίζουν την ταχύτητα μεταβολής του και ορίζουν ταυτόχρονα το ιδανικό περιβάλλον στο οποίο προάγεται η μακροζωία του.

Οι παράμετροι που έχουν διαβρωτική δράση είναι:

α) τα φυσικά φαινόμενα, β) η πυρκαγιά, γ) οι περιβαλλοντικοί παράμετροι και δ) ο ανθρώπινος παράγοντας.

Η προληπτική συντήρηση περιλαμβάνει μέτρα τα οποία μπορούν να ληφθούν σε αρχιτεκτονικά μνημεία αλλά και σε συλλογές σε μουσειακούς ή σε αποθηκευτικούς χώρους.

α. 1. Προληπτική συντήρηση από τα φυσικά φαινόμενα και από την πυρκαγιά

Αναφορικά με τα "φυσικά φαινόμενα" και με την "πυρκαγιά" η προληπτική συντήρηση:

- Σε περιπτώσεις *μνημείων υψηλής αξιολογικής κλίμακας* συνίσταται στη μελετημένη θεμελίωση - αντισεισμική προστασία και στην εγκατάσταση αντικεραυνικού συστήματος, τα οποία θα παρεμποδίσουν τη μερική ή την ολική καταστροφή τους σε ενδεχόμενους μελλοντικούς τέτοιους κινδύνους.
- Σε περιπτώσεις *μουσειακών ή αποθηκευτικών χώρων* που φιλοξενούν έργα πολιτιστικής κληρονομιάς συνίσταται στον κατάλληλο τρόπο τοποθέτησης και στήριξης των πολιτιστικών αγαθών. Εξάλλου, για την αποφυγή ενδεχόμενης πυρκαγιάς θα πρέπει να απαγορεύεται η χρήση εύφλεκτων υλικών πλησίον των αντικειμένων, ενώ οι χώροι θα πρέπει να είναι εφοδιασμένοι με σύστημα πυρανίχνευσης και αντιμετώπισης ενδεχόμενης φωτιάς. Σε ό,τι αφορά την κτιριακή υποδομή των μουσειακών ή

αποθηκευτικών χώρων θα πρέπει να υπάρχει αλεξικέραυνο, να είναι εφοδιασμένη με σύστημα αποστράγγισης και, τέλος, να εκπληρώνει τις κατάλληλες αντισεισμικές προδιαγραφές.

α.2. Προληπτική συντήρηση από τις περιβαλλοντικές παραμέτρους

Αναφορικά με τις "περιβαλλοντικές" παραμέτρους (ατμοσφαιρικούς ρύπους, ακτινοβολία, θερμοκρασία, σχετική υγρασία) η προληπτική συντήρηση:

- Στις περιπτώσεις των *αρχαιολογικών μνημείων* συνίσταται στην τοποθέτηση ειδικών κατασκευών, π.χ. στεγάστρων. Εναλλακτικά, μπορεί να εφαρμοστούν κατάλληλα προστατευτικά υλικά πάνω στο ίδιο το μνημείο. Επίσης, σε περιοχή επιβαρημένη από ατμοσφαιρικούς ρύπους η προληπτική συντήρηση θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με μείωση της έντονης κυκλοφοριακής κίνησης.
- Στις περιπτώσεις των *μουσειακών ή αποθηκευτικών χώρων* συνίσταται:
  - ως προς τη "σχετική υγρασία" και τη "θερμοκρασία", στην τοποθέτηση κλιματιστικών μονάδων ή τοπικού μηχανολογικού εξοπλισμού (αφυγρανήρες-υγρανήρες) στο εσωτερικό, καθώς και στη μόνωση της τοιχοδομής του κτιρίου.
  - ως προς την "ακτινοβολία" του τεχνητού φωτισμού, στην επιλογή κατάλληλων φωτιστικών πηγών ή στην τοποθέτηση φίλτρων αποκοπής της υπέρυθρης και της υπεριώδους ακτινοβολίας. Η σύγχρονη τεχνολογία έχει να προτείνει λύσεις (π.χ. οπτικές ίνες) κατάλληλες για τέτοιους χώρους, οι οποίες πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις. Σε ό,τι αφορά την "ακτινοβολία" από το φυσικό φωτισμό επιβάλλεται η τοποθέτηση φίλτρων αποκοπής της υπεριώδους και υπέρυθρης ακτινοβολίας στα σημεία από τα οποία εισέρχεται, καθώς και κατασκευών ή συστημάτων ελέγχου, τα οποία εξασφαλίζουν το επιθυμητό επίπεδο έντασής της.
  - ως προς τους "ατμοσφαιρικούς ρύπους", στην εγκατάσταση μηχανολογικού εξοπλισμού καθαρισμού του αέρα με κατάλληλα φίλτρα.

α.3. Προληπτική συντήρηση από τον ανθρώπινο παράγοντα

Τέλος, όσον αφορά τον "ανθρώπινο" παράγοντα, η προληπτική συντήρηση συνίσταται στην τοποθέτηση κατάλληλων κιγκλιδωμάτων και περιφράξεων, για να αποφεύγονται οι διάφοροι βανδαλισμοί (εικ. 3.13) και οι κλοπές.

Στην περίπτωση στην οποία τα μνημεία προσελκύουν πολλούς επισκέπτες είναι απαραίτητη η διαμόρφωση του χώρου έτσι, ώστε να μη διαταράσσεται η αισθητική του και, ταυτόχρονα, να μην περιορίζεται ο αριθμός των ημερήσιων επισκεπτών.

Εκτός από τα παραπάνω, σε κάθε μουσειακό χώρο είναι αναγκαία η εγκατάσταση αντικλεπτικού συστήματος και η απαγόρευση των δραστηριοτήτων μέσα σ' αυτόν.

Σε ό,τι αφορά την προληπτική συντήρηση των μνημείων από ενδεχόμενες φθορές που μπορεί να προκληθούν από τον άνθρωπο βασική προϋπόθεση είναι η προσωπική ευαισθησία και η ενημέρωση τόσο των επισκεπτών όσο και των εργαζομένων στο χώρο.

β. Λήψη των πρώτων σωστικών μέτρων

Η προληπτική συντήρηση, θεωρούμενη υπό την ευρεία έννοια, μεταξύ των άλλων περιλαμβάνει - κυρίως κατά τη διάρκεια μιας ανασκαφικής διαδικασίας - τη λήψη των πρώτων σωστικών μέτρων.

Όπως αποδεικνύεται από τα πράγματα, η παρουσία συντηρητή κατά το χρονικό διάστημα που διαρκεί μια ανασκαφή είναι απολύτως απαραίτητη. Την ώρα της αποκάλυψης η διαδικασία της συντήρησης συμβάλλει αποφασιστικά τόσο στη διάσωση και στη συλλογή πληροφοριών που σχετίζονται με τα ευρήματα και με το άμεσο περιβάλλον τους, όσο και στη μείωση του κινδύνου καταστροφής, τον οποίο διατρέχουν από την ξαφνική έκθεσή τους σε συνθήκες διαφορετικές από αυτές που επικρατούσαν μέσα στο έδαφος.

Η ισορροπία του μικροκλίματος που επικρατούσε όταν το αντικείμενο βρισκόταν μέσα στο έδαφος διακόπτεται απότομα τη στιγμή της αποκάλυψης, εξαιτίας της απότομης μεταβολής των συνθηκών του περιβάλλοντος. Σε αυτή τη φάση τα πρώτα σωστικά μέτρα συντείνουν στην προσπάθεια μετριασμού της βίαιης μεταβολής των συνθηκών (εικ. 3.14).

Εικ.3.14: Τμήμα από την ανασκαφή του πήλινου στρατού του Κινέζου αυτοκράτορα Κιν Σιχ Χουάνγκ-τι κατά τη σταδιακή αποκάλυψή του

Εικ.3.15: Επί τόπου στερέωση πήλινου θραυσμένου αγγείου στον ανασκαφικό χώρο που βρέθηκε, ώστε να διασφαλιστεί η μεταφορά του στο εργαστήριο συντήρησης

Εικ.3.13: Στην απουσία μέτρων προστασίας και στοιχειώδους αγωγής ορισμένων επισκεπτών στο παρελθόν οφείλεται η καταστροφή τοιχογραφιών στο εκκλησάκι του Αγίου Μηνά στα Ζαγοροχώρια.

Εικ.3.16: Τοιχογραφία από την κόγχη του ιερού του Αγίου Γεωργίου στο Ρέθυμνο στη φάση της αποτοίχισής της

Στα πρώτα σωστικά μέτρα, είτε αφορούν ανασκαφική έρευνα είτε όχι, περιλαμβάνεται και μια άλλη βασική διαδικασία, η *στερέωση*, δηλαδή η βελτίωση της συνοχής του υλικού και των μηχανικών χαρακτηριστικών του, προκειμένου να παραταθεί ο χρόνος ζωής του. Με τη *στερέωση* επιτυγχάνεται επίσης και η ασφαλής μεταφορά του αντικείμενου στο εργαστήριο συντήρησης (εικ. 3.15).

Αυτά είναι τα πρώτα σωστικά μέτρα τα οποία λαμβάνονται σε περιπτώσεις τοιχογραφιών ή ψηφιδωτών που κινδυνεύουν να καταρρεύσουν, έως ότου πραγματοποιηθεί η διαδικασία της συντήρησης. Στα μέτρα αυτά περιλαμβάνονται η αποτοίχιση τοιχογραφιών (εικ. 3.16) και η απομάκρυνση ολόκληρων αντικειμένων (π.χ. πιθαριών, σιρών) από τον ανασκαφικό χώρο για τη συντήρησή τους στο εργαστήριο (εικ. 3.17) (όπως, π.χ., στην περίπτωση των ανασκαφών για την κατασκευή του Μετρό Αθηνών), ή ακόμα η διατήρηση των συνθηκών του περιβάλλοντος κατά τη μεταφορά του ευρήματος στο εργαστήριο, όπως, π.χ., συμβαίνει στην περίπτωση μεταφοράς ένυδρου ξύλου από ενάλια ανασκαφή.

γ. Συστηματική συντήρηση

Οι επεμβάσεις στα πολιτιστικά αγαθά πρέπει να είναι οι απολύτως αναγκαίες, ώστε να μη θίγεται η αυθεντικότητά τους. Απαιτείται ακριβής διάγνωση των φθορών και των αιτιών που τις προκάλεσαν, ώστε η επέμβαση αφ' ενός να είναι αποτελεσματική και αφ' ετέρου να μην προκαλέσει μελλοντικά διαβρώσεις. Η τελευταία ανάγκη οδηγεί σε ένα νέο κύκλο ερευνών τεκμηρίωσης και προσεκτικής μελέτης. Η επιλογή των επεμβάσεων που θα επιχειρηθούν θα προκύψει ως συνδυασμός όλων των πληροφοριών που θα συγκεντρωθούν, έχοντας πάντοτε ως βασικό γνώμονα την προστασία και τη διατήρηση των αξιών που φέρει το πολιτιστικό αγαθό.

Ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητες που εμφανίζει ξεχωριστά κάθε περίπτωση πολιτιστικού αγαθού που πρόκειται να συντηρηθεί ή να αποκατασταθεί, η έρευνα θα πρέπει να γίνεται συστηματικά και να πραγματοποιείται σε δύο φάσεις που περιλαμβάνουν την "προκαταρκτική εξέταση" και την "πρόταση επέμβασης".

γ. 1. Προκαταρκτική εξέταση του πολιτιστικού αγαθού

Κατά την *προκαταρκτική εξέταση*, η οποία προηγείται της πρότασης επέμβασης, διευκρινίζονται και μελετώνται:

- Τα *στοιχεία του πολιτιστικού αγαθού*. Στο στάδιο αυτό γίνεται αναφορά στην ονομασία του, στην περιγραφή

Εικ.3.17: Αποθηκευτικός σιρός από την ανασκαφή που πραγματοποιήθηκε στο σταθμό του Σύνταγματος του ΜΕΤΡΟ Αθηνών επί της λεωφόρου Αμαλίας, μετά τη λήψη των πρώτων σωστικών μέτρων για την ασφαλή απομάκρυνσή του

του θέματος, στην τοποθεσία που βρέθηκε ή στην προέλευσή του, στη χρονολογία κατασκευής του, ενώ, επίσης, πραγματοποιείται η φωτογραφική, σχεδιαστική και χαρτογραφική αποτύπωσή του.

- *Η τεχνολογία του πολιτιστικού αγαθού.* Στο στάδιο αυτό μελετώνται το υλικό κατασκευής του πολιτιστικού αγαθού, η τεχνική της κατασκευής του και η αντοχή του.
- *Τα κλιματολογικά δεδομένα.* Στο στάδιο αυτό γίνεται αναφορά στις περιβαλλοντικές συνθήκες έκθεσης, παραμονής και αποθήκευσης του πολιτιστικού αγαθού. Η συστηματική μελέτη των περιβαλλοντικών παραμέτρων είναι αναγκαία, διότι συλλέγονται πληροφορίες για τη διαβρωτική δράση τους στο πολιτιστικό αγαθό.
- *Η παρούσα κατάσταση του πολιτιστικού αγαθού.* Στο στάδιο αυτό καταγράφονται οι φθορές και οι στατικές ανεπάρκειες του πολιτιστικού αγαθού.
- *Οι προηγούμενες επεμβάσεις.* Στο στάδιο αυτό διαπιστώνεται η ύπαρξη προγενέστερων προσπαθειών συντήρησης και επισημαίνεται το μέγεθος της επέμβασης. Συγκεκριμένα, γίνεται ανάλυση των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν και των επιπτώσεων που αυτά είχαν, ενδεχομένως, στο πολιτιστικό αγαθό. Επίσης, εντοπίζονται προηγούμενες αποκαταστάσεις ή αναστηλώσεις ή επιζωγραφίσεις και γίνεται προσπάθεια διάκρισης ιστορικών φάσεων στη χρήση του.
- *Το είδος και ο βαθμός διάβρωσης.* Στο στάδιο αυτό εκτελούνται φυσικο-χημικές εργαστηριακές αναλύσεις, οι οποίες σε συνδυασμό με την τεχνολογική εξέταση και με τα κλιματολογικά δεδομένα αποσκοπούν στην εξακρίβωση των αιτιών, του είδους και του βαθμού διάβρωσης του πολιτιστικού αγαθού.

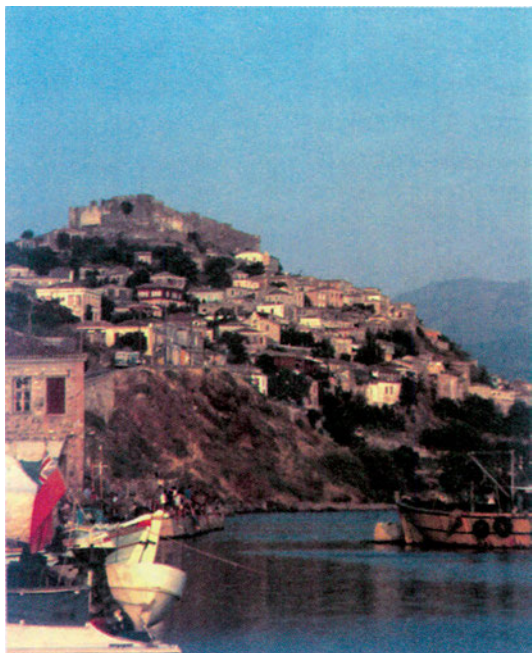
γ.2. Πρόταση επέμβασης στο πολιτιστικό αγαθό

Η σύνταξη της πρότασης επέμβασης περιλαμβάνει, ανάλογα με την περίπτωση:

- *Τον προσδιορισμό της μεθόδου, των υλικών και του τρόπου συντήρησης.* Επισημαίνεται ότι τα υλικά που θα χρησιμοποιηθούν θα πρέπει να είναι αντιστρεπτά, συμβατά με το υλικό κατασκευής και ελεγχμένα στη συμπεριφορά τους, για να αποφευχθούν άμεσες ή έμμεσες φθορές. Επίσης, η επέμβαση θα πρέπει να πραγματοποιείται προσεκτικά και αποτελεσματικά από ειδικευμένο προσωπικό.
- *Την "αισθητική αποκατάσταση" του πολιτιστικού αγαθού.* Στο στάδιο αυτό προσδιορίζεται εάν και σε ποιο βαθμό είναι αναγκαία η αισθητική αποκατάσταση του πολιτιστικού αγαθού, σύμφωνα με τους κανόνες δεοντολογίας της συντήρησης. Πάντως, η αισθητική αποκατάσταση συνίσταται, γενικά, σε επέμβαση περιορισμένης έκτασης, και εφόσον υπάρχουν σχετικά τεκμήρια.
- *Τη λήψη προστατευτικών μέτρων.* Στο στάδιο αυτό η προστασία του πολιτιστικού αγαθού τίθεται κάτω από την άμεση φροντίδα της διεπιστημονικής ομάδας. Αποφασίζεται η λήψη διάφορων μέτρων, όπως είναι η επί τόπου εφαρμογή προστατευτικών υλικών, η χρήση στεγαστρών, η μεταφορά σε μουσειακό χώρο, η απαγόρευση κυκλοφορίας, έτσι ώστε να μηδενιστεί ή να ελαχιστοποιηθεί η φθορά που μπορεί να προκληθεί από τον άνθρωπο ή από το περιβάλλον.

3.3. Τρόποι αξιολόγησης των ιστορικών πόλεων, των παραδοσιακών οικισμών και των μεμονωμένων κτιρίων

Εικ.3.18: Χαρακτηριστικό οικιστικό σύνολο στη χώρα μας αποτελεί ο Μόλυβος στη Λέσβο.

Ειδικά στις περιπτώσεις οικιστικών συνόλων και μεμονωμένων κτιρίων κριτήρια αξιολόγησης, τα οποία χρειάζονται ανάλυση και διασαφήνιση για κάθε περίπτωση ξεχωριστά, είναι τα εξής:

- η *αυθεντικότητα* του υπό εξέταση αντικειμένου προστασίας
- η *γνησιότητα* και η *ποιότητα* των επιμέρους στοιχείων στην περίπτωση οικιστικού συνόλου
- οι *εξωγενείς παράγοντες* (όπως οικονομικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και χωροταξικοί), οι οποίοι θα συμβάλλουν στην προστασία, στη συντήρηση και, ενδεχομένως, στην αναβίωσή του

Συγκεκριμένα, σε πρώτη φάση πραγματοποιείται η συλλογή των απαραίτητων στοιχείων και πληροφοριών, τα οποία συγκροτούν το *Αρχείο Διατηρητέων Συνόλων και Μνημείων* μιας περιοχής (εικ. 3.18). Η συλλογή αυτή γίνεται κυρίως με επιτόπιες έρευνες από ομάδες ειδικών μελετητών (όπως αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, συντηρητών, καλλιτεχνών, πολεοδόμων και οικονομολόγων), οι οποίοι επισκέπτονται τους υποψήφιους για χαρακτηρισμό οικισμούς και αναζητούν εκείνα τα δεδομένα που στοιχειοθετούν το πολιτιστικό, ιστορικό, αισθητικό, αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό τους ενδιαφέρον.

Τα παραπάνω στοιχεία και πληροφορίες ταξινομούνται στη συνέχεια σύμφωνα με ένα Διάγραμμα Εργασιών Τεκμηρίωσης, το οποίο αποτελείται από τις ακόλουθες εννέα βασικές ενότητες:

- γεωγραφικός, χωροταξικός και πολεοδομικός προσδιορισμός του οικισμού, τμήματος οικισμού ή μνημειακού συνόλου
- ιστορική, εξελικτική διερεύνηση
- οπτική, φωτογραφική και σχεδιαστική προσέγγιση
- κτιριακό δυναμικό του οικισμού
- λεπτομερής τεκμηρίωση αξιόλογων παραδοσιακών κτισμάτων ή μνημείων
- πληθυσμιακά, δημογραφικά χαρακτηριστικά του οικισμού
- οικονομικές δραστηριότητες, χρήσεις γης

- κοινωνικός εξοπλισμός, υπηρεσίες, υποδομές
- απόψεις και στάση του τοπικού πληθυσμού στο πρόβλημα της προστασίας

Το υλικό που θα συγκεντρωθεί από τις παραπάνω προσεγγίσεις κατατάσσεται μέσα σε ειδικούς φακέλους. Οι φάκελοι αυτοί υποβάλλονται στις αρμόδιες Υπηρεσίες της Πολιτείας για τον επίσημο χαρακτηρισμό του συγκεκριμένου πολιτιστικού αγαθού. Το σύνολο των κηρυγμένων μνημείων συνθέτει το Μητρώο Διατηρητέων Μνημείων, που αποτελεί μέρος του Αρχείου Διατηρητέων Συνόλων και Μνημείων.

Μετά τη δημιουργία του Μητρώου Διατηρητέων Μνημείων ακολουθεί η εκπόνηση μελετών αποκατάστασης και, ενδεχομένως, αναβίωσής τους (εικ. 3.19). Οι μελέτες αυτές προδιαγράφουν συγκεκριμένες επεμβάσεις αποκατάστασης του παραδοσιακού περιβάλλοντος ή των μεμονωμένων κτιρίων, και γι' αυτό θα πρέπει να εντάσσονται στα ευρύτερα προγράμματα και στις μελέτες των περιφερειών στις οποίες υπάγονται.

Οι παραπάνω μελέτες εκπονούνται από ομάδες ειδικών επιστημόνων (αρχιτεκτόνων - αναστηλωτών, αρχαιολόγων, συντηρητών, ειδικευμένων πολεοδόμων, οικονομολόγων, κοινωνιολόγων κτλ.). Οι μελέτες υποβάλλονται στους αρμόδιους κρατικούς φορείς, οι οποίοι, αφού τις εγκρίνουν, φροντίζουν για την προώθηση των σχετικών διαταγμάτων κήρυξης υπό προστασία του συγκεκριμένου πολιτιστικού αγαθού, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από το νομοθετικό καθεστώς της χώρας που βρίσκονται.

Εικ.3.19: Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας για ενδεχόμενη αναβίωση παραδοσιακού οικισμού στη χώρα μας αποτελεί ο Ανάβατος της Χίου.

Συνοπτική παρουσίαση του 3ου κεφαλαίου

Για την άρτια αξιολόγηση των πολιτιστικών αγαθών και, επομένως, για την αποτελεσματική προστασία τους γίνεται ταξινόμησή τους ως προς: το **χρονικό ορίζοντα**, τη **γεωγραφική θέση**, την **οικουμενική ή μη σημασία**, το **μέγεθος** και το **είδος της πολιτιστικής δημιουργίας** στην οποία ανήκουν.

Οι μέθοδοι προστασίας των πολιτιστικών αγαθών περιλαμβάνουν τη **διαδικασία της προληπτικής συντήρησης**, τη **λήψη των πρώτων σωστικών μέτρων**, τη **διαδικασία διερεύνησης του πολιτιστικού αγαθού** (που συνίσταται στη διαδικασία της **προκαταρκτικής εξέτασης** και της **πρότασης επέμβασης**).

Οι τρόποι αξιολόγησης των ιστορικών πόλεων, των παραδοσιακών οικισμών και των μεμονωμένων κτιρίων βασίζονται στα εξής κριτήρια: στην **αυθεντικότητα**, στη **γνησιότητα** και στην **ποιότητα** των επιμέρους στοιχείων, καθώς και σε **εξωγενείς παράγοντες**.

Τη συλλογή των απαραίτητων στοιχείων και πληροφοριών μιας περιοχής, τα οποία συγκροτούν το **Αρχείο Διατηρητέων Συνόλων και Μνημείων της**, ακολουθεί η εκπόνηση μελετών αποκατάστασης και, ενδεχομένως, αναβίωσής τους. Η εκπόνησή τους πραγματοποιείται από ομάδες ειδικών επιστημόνων και η έγκριση και η προώθησή τους προς εφαρμογή ακολουθεί τα προβλεπόμενα από το νομικό καθεστώς της χώρας που βρίσκονται.

Ερωτήσεις 3ου κεφαλαίου

α. Ποια σημαντικά πολιτιστικά αγαθά της περιοχής σας μπορούν να χαρακτηριστούν ως ακίνητα και ποια ως κινητά; Να τα αναφέρετε.

β. Από ποιες χρονικές περιόδους υπάρχουν πολιτιστικά αγαθά στην περιοχή σας; Να αναφέρετε παραδείγματα.

γ. Ποια είναι η έννοια του "μουσείου" και ποιος ο ρόλος του στη σύγχρονη κοινωνία;

δ. Πόσο σημαντική είναι η ίδρυση "τοπικών μουσείων" με θεματική εξειδίκευση; Ποια είναι η γνώμη σας για τα λαογραφικά μουσεία που ιδρύονται σε μικρούς οικισμούς της χώρας μας;

ε. Πόσο θεωρείτε ότι είναι διασφαλισμένη η φύλαξη αρχαιολογικών ευρημάτων στα μικρά μουσεία της χώρας μας; Τι νομίζετε ότι θα πρέπει να γίνει;

στ. Πόσο σημαντική είναι η πρόβλεψη μέτρων προστασίας των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση φυσικών καταστροφών (π.χ. σεισμοί, πλημμύρες κτλ.);

ζ. Νομίζετε ότι τα μέτρα προληπτικής συντήρησης είναι επαρκή για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών της περιοχής σας;

η. Σε ποιο βαθμό, νομίζετε ότι μπορεί να βαρύνει ο παράγοντας προστασίας ενός πολιτιστικού αγαθού για την έκθεσή του σε μουσείο ή στο φυσικό περιβάλλον του;

θ. Μπορεί το κτίριο ενός μουσείου να αποτελεί και αυτό στοιχείο καλλιτεχνικής έκφρασης ή θα πρέπει σ' αυτό να αναδεικνύονται μόνο τα εκθέματα; Αιτιολογήστε την άποψή σας.

4

*Το ισχύον νομοθετικό
πλαίσιο για την προστασία
της πολιτιστικής
κληρονομιάς στην Ελλάδα*

4.1. Ιστορική αναδρομή στη νομοθεσία

Οι πρώτες προσπάθειες για την προστασία των αρχαιοτήτων στη χώρα μας έγιναν από λόγιους ή σωματοεταίρους πριν ακόμα ελευθερωθεί η Ελλάδα. Πρώτος ο Αδαμάντιος Κοραής διατύπωσε ενδιαφέρον για τη διαφύλαξη και για την προστασία των λειψάνων της ελληνικής αρχαιότητας με υπόμνημά του προς τον Οικουμενικό Πατριάρχη. Ακολούθησε η "Φιλόμουσος Εταιρεία", η οποία ιδρύθηκε το 1813 στην Αθήνα και κατέβαλε επίσης σημαντικές προσπάθειες για την προστασία των αρχαιοτήτων, καθώς και για την ίδρυση Μουσείου στο Ερεχθείο.

Παράλληλα, τα κυβερνητικά όργανα των επαναστατημένων Ελλήνων φρόντιζαν για την έκδοση διαταγών για την προστασία των αρχαιοτήτων. Οι πρώτες ενέργειες θα μπορούσαν να συνοψιστούν ως εξής:

- το 1825, ο Υπουργός Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος (Παπαφλέσσας) εξέδωσε διάταγμα για τη συλλογή των αρχαιοτήτων και για τη διαφύλαξή τους στα σχολικά κτίρια
- το 1826 η Προσωρινή Διοίκηση εξέδωσε νέο διάταγμα για την προστασία των μνημείων της Αθήνας
- το 1827 στο καταστατικό του νέου κράτους, που επικυρώθηκε από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας, ορίστηκε ότι: *"ο Διοικητής χρεωστεί να φροντίζει να μην πωλώνται ή να μην μεταφέρονται εκτός της Επικρατείας οι Αρχαιότητες"*.

Αργότερα με την απελευθέρωση ο πρώτος κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας με διαταγή του προς τους "εκτάκτους επιτρόπους" του Αιγαίου απαγόρευσε την εξαγωγή αρχαιοτήτων από την Ελληνική Επικράτεια και όρισε να παραχωρούνται κατά προτίμηση στην κυβέρνηση. Ο ίδιος ίδρυσε στην Αίγινα το πρώτο αρχαιολογικό μουσείο με την επωνυμία "Εθνικόν Μουσείον Αιγίνης" και διόρισε διευθυντή του τον Ανδρέα Μουστοξύδη. Ο τελευταίος με την εγκύκλιο που εξέδωσε έθεσε τις πρώτες βάσεις των διατάξεων για τις αρχαιότητες.

Με την άφιξη του Όθωνα στην Ελλάδα έγινε προσπάθεια συστηματοποίησης της Αρχαιολογικής Νομοθεσίας. Το 1833 διορίστηκε ο Βαυαρός αρχιτέκτων Adolf Weissenburg (Α. Βάισενμπουργκ) αρμόδιος *"δια την διατήρησιν αλλά και την ανεύρεσιν και συλλογήν των αρχαιολογικών θησαυρών του Βασιλείου"*, με υφισταμένους τον Κυριακό Πιπτακή για τη Στερεά Ελλάδα, τον Ιωάννη Κοκκώνη για τα νησιά του Αιγαίου και τον Ludwig Ross (Λούντβιχ Ρος) για την Πελοπόννησο. Το 1834, δημοσιεύτηκε το πρώτο συστηματικό νομοθετικό κείμενο *"περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών"*, έργο του G. Mauget (Γκ. Μάουερ), ενός εκ των Αντιβασιλέων. Ο νόμος αυτός αποτέλεσε τη βάση και για μεταγενέστερα νομοθετήματα στην Ελλάδα.

Δεκαετίες αργότερα, το 1899, εκδόθηκε το πρώτο συστηματικό νομοθέτημα, ο νόμος "περί αρχαιοτήτων", ο οποίος έθεσε τις βάσεις για τη νομική προστασία των αρχαιοτήτων, η οποία έως τότε δεν είχε εκφραστεί πλήρως. Ακολούθησαν διάφορα νεότερα νομοθετήματα, τα οποία τον συμπλήρωσαν, έως τις εκδόσεις του νόμου 5351 του 1932 και του διατάγματος 5251 του 1932, με τα οποία κωδικοποιήθηκε η Αρχαιολογική Νομοθεσία της χώρας που ισχύει έως σήμερα, ενώ η έκδοση του νόμου 1469 του

1950 "περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830" κάλυψε την προστασία των νεότερων μνημείων της χώρας.

Αφετηρία για περαιτέρω εξέλιξη της νομοθεσίας που αφορά την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνιστά το Σύνταγμα της Ελλάδας του 1975.

4.2. Φορείς για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

α. Δημόσιοι φορείς

α. 1. Υπουργείο Πολιτισμού

Αρχικά ιδρύθηκε η *Αρχαιολογική Υπηρεσία* το 1833. Βασικός πυρήνας της υπήρξε η *Εφορεία Αρχαιοτήτων*, η οποία από τρεις μονάδες, που διέθετε το 1834, φτάνει να αριθμεί σήμερα είκοσι πέντε για τις προϊστορικές και κλασικές αρχαιότητες, δεκατέσσερις για τις βυζαντινές αρχαιότητες και δέκα για ειδικές περιφερειακές υπηρεσίες.

Έργο των Εφορειών είναι η εποπτεία, ο έλεγχος, η υποστήριξη και ο συντονισμός ανασκαφών, αναστηλωτικών και άλλων εργασιών αποκατάστασης, προστασίας ή ανάδειξης ιστορικών καλλιτεχνικών έργων, μνημείων και συνόλων, καθώς και άλλων σχετικών επεμβάσεων. Άλλωστε, σύμφωνα με την ετυμολογία η λέξη *εφορεία* προκύπτει από το ρήμα "εφορεύω", που σημαίνει "εποπτεύω". Οι Εφορείες έχουν την έδρα τους σε διαφορετικές περιοχές της χώρας, ώστε να καλύπτουν κατά το δυνατόν πλήρως τις τοπικές ανάγκες.

Από πολύ νωρίς η Αρχαιολογική Υπηρεσία μερίμνησε για τη διοικητική διάρθρωση, για τη νομοθεσία, για την επιστημονική δεοντολογία της διάσωσης των αρχαιοτήτων και για την έκδοση περιοδικών δημοσιευμάτων. Βασικές αρμοδιότητές της ήταν η προστασία, η διατήρηση, η συντήρηση, η καταγραφή και η έρευνα των πολιτιστικών αγαθών.

Οι ανασκαφές, η συντήρηση και η αναστήλωση περιλαμβάνονται στα έργα που, λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα τους, η Αρχαιολογική Υπηρεσία πραγματοποιούσε, κατά κύριο λόγο, με αυτεπιστασία, δηλαδή με την άμεση παρουσία της στη διεκπεραίωση των εργασιών.

Από την ίδρυση του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠ.ΠΟ.) οι αρμοδιότητες της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας υπάχθηκαν σε αυτό. Σήμερα (1999), τα ανώτατα όργανα κρίσης που γνωμοδοτούν για κάθε επέμβαση είναι για τα αρχαία και για τα βυζαντινά μνημεία το *Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο* (Κ.Α.Σ.), και το *Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων* (Κ.Σ.Ν.Μ.) για τα νεότερα. Σε περιφερειακό επίπεδο λειτουργούν τα *Τοπικά Συμβούλια* (Τ.Σ.).

Στις ειδικές περιφερειακές υπηρεσίες στο ΥΠ.ΠΟ. υπάγονται το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, το Βυζαντινό και το Χριστιανικό Μουσείο, το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού της Θεσσαλονίκης, το Επιγραφικό Μουσείο, το Νομισματικό Μουσείο, η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, η Εφορεία Αρχαιοπωλείων και Ιδιωτικών Συλλογών, η Εφορεία Παλαιoανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας και το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης.

Αντικείμενο του ΥΠ.ΠΟ. είναι η προστασία και η διαχείριση του πολιτιστικού πλούτου της χώρας. Στις αρμοδιότητές του ανήκουν η έρευνα, η διατήρηση, η συντήρηση, η ανάδειξη και η προβολή των πολιτιστικών αγαθών.

Οι υπηρεσίες που παρέχει το ΥΠ.ΠΟ. είναι διαρθρωμένες σε διευθύνσεις και είναι οι ακόλουθες:

1. Για τις κλασικές και τις βυζαντινές αρχαιότητες:

- Διαχειρίζεται τους αρχαιολογικούς θησαυρούς της χώρας και προβάλλει στην Ελλάδα και στο εξωτερικό τον κλασικό και βυζαντινό πολιτισμό μας
- Συντηρεί αρχαία μνημεία και έργα τέχνης, βυζαντινές εικόνες και τοιχογραφίες
- Χαρακτηρίζει άγνωστα μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους, όταν αποκαλυφθούν, καθώς και γνωστά μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους που δεν έχουν χαρακτηριστεί
- Εγκρίνει αρχαιολογικές έρευνες
- Χορηγεί αμοιβή για παράδοση ή για υπόδειξη αρχαίων
- Χορηγεί άδεια για:
  - α) οικοδομικές ή άλλες εργασίες μέσα ή κοντά σε αρχαιολογικούς χώρους
  - β) κατάρτιση ιδιωτικών συλλογών
  - γ) κατοχή αρχαίων αντικειμένων
  - δ) καλλιτεχνικές εκδηλώσεις μέσα σε αρχαιολογικούς χώρους (όπως σε αρχαία θέατρα)
  - ε) φωτογράφιση ή κινηματογράφιση αρχαίων αντικειμένων σε μουσεία
- Καταβάλλει αποζημιώσεις για τη στέρηση κάρπωσης ακινήτου για αρχαιολογικούς σκοπούς

2. Για τα νεότερα μνημεία:

- Κηρύσσει ως έργα τέχνης ή ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία:
  - α) οικοδομήματα μεταγενέστερα του 1830, τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και μορφολογικό ενδιαφέρον και θεωρούνται ως έργα τέχνης
  - β) οικοδομήματα μεταγενέστερα του 1830, τα οποία είναι συνδεδεμένα με σημαντικά ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα της ελληνικής ιστορίας, με την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας ή της οικονομικής ιστορίας και, τέλος, με την ιστορία μιας περιοχής

α.2. Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων

Το Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας & Δημοσίων Έργων (Υ.Π.Ε.ΧΩ.Δ.Ε.) είναι συναρμόδιο με το ΥΠ.ΠΟ. σε ορισμένους τομείς προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Έχει αρμοδιότητες για την προστασία του

Οι Διευθύνσεις των Υπηρεσιών Προστασίας του ΥΠ.ΠΟ. είναι:

1. Διεύθυνση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, η οποία συντονίζει τις 25 Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, το Τμήμα Ξένων Σχολών, το Τμήμα Μουσείων και το Τμήμα Χώρων.

2. Διεύθυνση Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, η οποία συντονίζει τις 14 Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και τα αντίστοιχα Τμήματα Μουσείων και Χώρων.

3. Διεύθυνση Αναστήλωσης Αρχαίων Μνημείων, η οποία συντονίζει τις 25 Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, ως προς το αναστηλωτικό έργο τους.

4. Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, η οποία συντονίζει τις 14 Εφορείες Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, ως προς το αναστηλωτικό έργο τους.

5. Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαιοτήτων, η οποία συνεργάζεται με όλες τις Εφορείες για τη συντήρηση των πολιτιστικών αγαθών.

6. Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, η οποία ασχολείται με την κήρυξη των νεότερων μνημείων, καθώς επίσης με την προστασία της ιστορικής και λαογραφικής κληρονομιάς.

7. Διεύθυνση Πολιτιστικών Κτιρίων και Αναστήλωσης Νεότερων Μνημείων, που συντονίζει τις 8 Εφορείες Νεότερων Μνημείων ως προς το αναστηλωτικό έργο τους.

8. Διεύθυνση Αρχείου Μνημείων και Δημοσιευμάτων.

9. Διεύθυνση Μελετών Μουσείων.

10. Διεύθυνση Εκτέλεσης Έργων Μουσείων.

11. Τμήμα Απαλλοτριώσεων.

φυσικού και του κτισμένου περιβάλλοντος, για χαρτογραφίες και για το κτηματολόγιο περιοχών, για καθορισμό χρήσεων γης και ζωνών ειδικής προστασίας, όπως αρχαιολογικών χώρων κτλ.

Επιπλέον, το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. εκδίδει διατάγματα με τα οποία κηρύσσει παραδοσιακούς οικισμούς, ή προστατευόμενα τμήματα πόλεων, καθορίζει ειδικούς όρους δόμησης και τροποποίησης ή κατάρτισης ρυμοτομικού σχεδίου περιοχών, με σκοπό τη διατήρηση του παραδοσιακού χαρακτήρα τους. Στην περίπτωση ανοικοδόμησης μεμονωμένων κτιρίων ο έλεγχος για τη διατήρηση του παραδοσιακού ύφους οικισμών γίνεται από τις κατά τόπους *Επιτροπές Ενάσκησης Αρχιτεκτονικού Ελέγχου* (ΕΠ.Ε.Α.Ε.).

Θα πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε., με την έκδοση του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (Γ.Ο.Κ.) του Κράτους το 1985, δημιούργησε τις προϋποθέσεις κήρυξης ως "διατηρητέων" μεμονωμένων κτιρίων ή κτιριακών συνόλων για αρχιτεκτονικούς, ιστορικούς και άλλους λόγους.

β. Φορείς ιδιωτικής πρωτοβουλίας

β. 1. Αρχαιολογική Εταιρεία

Λίγα μόλις χρόνια μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους η φροντίδα της ολιγομελούς κρατικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για τα αρχαία δεν επαρκούσε. Έτσι, μια ομάδα λογίων και πολιτικών ίδρυσε την "εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία" το 1837, η οποία είχε στόχο την ανεύρεση και την αναστήλωση των αρχαιοτήτων της Ελλάδας.

Συγκεκριμένα, από το 1860 και μετά, η Αρχαιολογική Εταιρεία πραγματοποίησε μεγάλης έκτασης ανασκαφές στην Αθήνα, όπως στον Κεραμεικό, στην Ακρόπολη, στη Βιβλιοθήκη του Αδριανού, στη Στοά του Απτάλου, στο Θέατρο του Διονύσου και στη Ρωμαϊκή Αγορά. Στη συνέχεια, ανέλαβε ανασκαφικές προσπάθειες και στην υπόλοιπη Αττική, όπως στο Ραμνούντα, στο Θορικό, στην Ελευσίνα, στο Αμφιάρειο και στον Πειραιά, αλλά και στη Βοιωτία, όπως στη Χαιρώνεια και στην Τανάγρα, στην Πελοπόννησο, όπως στις Μυκήνες, στην Επίδαυρο και στη Λακωνία, και, τέλος, σε ορισμένα νησιά των Κυκλάδων.

Παράλληλα με τις ανασκαφές δημιουργήθηκαν από την Αρχαιολογική Εταιρεία συλλογές, οι οποίες αρχικά φιλοξενήθηκαν σε υποτυπώδη μουσεία και στη συνέχεια συγκρότησαν το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ξεκίνησαν ανασκαφές σε άλλες

Εικ.4.1: "Λαχείο υπέρ των Αρχαιοτήτων" της Αρχαιολογικής Εταιρείας του 1882

Εικ.4.2: "Λαχείο υπέρ των Αρχαιοτήτων" της Αρχαιολογικής Εταιρείας του 1883

περιοχές της Ελλάδας όπως στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο, στη Μακεδονία και στα νησιά Εύβοια, Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Λέσβο, Σάμο, καθώς και στα νησιά των Κυκλάδων. Ταυτόχρονα, ιδρύθηκαν μουσεία σε επαρχιακές πόλεις. Εκτός από αυτά, η Αρχαιολογική Εταιρεία προέβη στην έκδοση επιστημονικών δημοσιεύσεων με αναφορές στο ανασκαφικό και αναστηλωτικό έργο της. Στην κάλυψη των δαπανών των δραστηριοτήτων της συνέβαλε και η σύσταση διαρκούς λαχείου "υπέρ αρχαιοτήτων" (εικ. 4.1, 4.2), που χρηματοδότησε έργα αναστηλώσεων, ανασκαφών (εικ. 4.3, 4.4) και οικοδόμησης μουσείων. Κάτι ανάλογο γίνεται σήμερα με τις πιστώσεις του αριθμολαχείου ΛΟΤ-ΤΟ, ποσοστό από τις εισπράξεις του οποίου καλύπτει τις ανάγκες των Υπηρεσιών προστασίας πολιτιστικής κληρονομιάς του ΥΠ.ΠΟ.

Οι στόχοι της Αρχαιολογικής Εταιρείας σήμερα είναι η ολοκλήρωση των ανασκαφών που έχουν ξεκινήσει και η έκδοση των επιστημονικών πορισμάτων των ανασκαφών που έχουν τελειώσει. Για την εκπλήρωση των σκοπών αυτών η Εταιρεία συνεργάζεται με το ΥΠ.ΠΟ. για τη συνέχιση και την ολοκλήρωση των μεγάλων ανασκαφικών ερευνών που γίνονται στη Μακεδονία, στη Θράκη, στην Αττική στη Θεσσαλία και στην Κρήτη.

Αποτιμώντας το έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας από την ίδρυσή της έως σήμερα θα πρέπει να το χαρακτηρίσουμε ως ιδιαίτερα σημαντικό, αφού η συμβολή της στη διατήρηση και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μας υπήρξε αναμφισβήτητα πολύτιμη.

Εικ. 4.3: Ανασκαφές στο Ηραίο της Σάμου, που πραγματοποιήθηκαν με την επιστημονική και την οικονομική συνδρομή της Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1902-1903

Εικ. 4.4: Ο αρχαιολογικός χώρος στο Δίον της Μακεδονίας ξεκίνησε να ανασκάπτεται από την Αρχαιολογική Εταιρεία την εποχή του Μεσοπολέμου. Στη φωτογραφία εικονίζεται μέρος της δυτικής πλευράς του ιερού της Ισιδας.

4.3. Επιστημονικό δυναμικό και οργάνωση για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Το προσωπικό το οποίο είναι επιφορτισμένο με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μας στο ΥΠ.ΠΟ. αποτελείται ως επί το πλείστον από αρχαιολόγους, αλλά και από εκπροσώπους - λιγότερων σε αριθμό - άλλων ειδικοτήτων όπως αρχιτεκτόνων, πολιτικών μηχανικών, αγρονόμων τοπογράφων, χημικών μηχανικών, συντηρητών (εικ. 4.5), οικονομολόγων με ειδίκευση στη διαχείριση πολιτιστικών αγαθών αλλά και ειδικών στις δημόσιες σχέσεις.

Όμως, οι σύγχρονες ανάγκες της χώρας, οι οποίες καλύπτουν πλέον ένα ευρύτατο φάσμα πολιτιστικών αγαθών και εργασιών, επιβάλλουν να ασχοληθούν με το θέμα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς μας επιστήμονες και άλλων ειδικοτήτων που ελλείπουν σήμερα, όπως γεωλόγοι, πολεοδόμοι, αρχιτέκτονες τοπίου, μουσειολόγοι, ιστορικοί της τέχνης, λαογράφοι, κοινωνικοί ανθρωπολόγοι κτλ.

Προϋπόθεση για την αποτελεσματική απόδοση όσων ήδη ασχολούνται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και των εκπροσώπων των νέων ειδικοτήτων που θα πρέπει να εμπλακούν, αποτελεί η *διεπιστημονική* προσέγγιση του ζητήματος. Αυτό σημαίνει ότι τα προβλήματα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών δε θα πρέπει πλέον να αντιμετωπίζονται με τη λογική κάθε ειδικότητας χωριστά αλλά με τη συνεργασία των διάφορων εμπλεκόμενων επιστημονικών κλάδων. Η ανάγκη αυτή καθίσταται ακόμη πιο επιτακτική ειδικά στα σύνθετα προβλήματα τα οποία σχετίζονται με επεμβάσεις σε μνημειακά και σε ιστορικά σύνολα όπου διαβιούν και σήμερα άνθρωποι. Στις περιπτώσεις αυτές θα πρέπει να λαμβάνεται ειδική μέριμνα για την ομαλή ένταξη των μνημειακών κατασκευών στην καθημερινή λειτουργία της πόλης και για την επαναχρησιμοποίηση των κτιρίων. Αποφασιστικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση αποτελεί η προώθηση των μεταπτυχιακών σπουδών στη χώρα μας και η

Εικ.4.5: Συντηρήτρια κατά τη διάρκεια καθαρισμού φορητής εικόνας

αναβάθμιση των σπουδών των αντίστοιχων ειδικοτήσεων.

Επιπλέον, για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του θέματος είναι απαραίτητη η χρήση εργαστηρίων, οι έρευνες πάνω στα υλικά και στις παλαιές τεχνικές, η ανάπτυξη νέων μεθοδολογιών και τεχνικών επέμβασης, ο εμπλουτισμός των βιβλιοθηκών με σχετικές εργασίες, καθώς και η συνεχής ενημέρωση - με βάση τη σχετική βιβλιογραφία - όσων ασχολούνται με θέματα συντήρησης και προστασίας μνημείων.

4.4. Το νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σήμερα

Στο Σύνταγμα της Ελλάδος του 1975 αναφέρονται:

- Στο άρθρο 18, ότι ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν την ιδιοκτησία και τη διάθεση των σπηλαίων, των αρχαιολογικών χώρων και των θησαυρών, καθώς και του υπόγειου πλούτου
- Στο άρθρο 24 (παράγραφος 1), ότι η προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Το κράτος υποχρεούται να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξή του
- Στο άρθρο 24 (παράγραφος 6), ότι τα μνημεία και οι παραδοσιακές περιοχές και στοιχεία τελούν υπό την προστασία του κράτους. Η νομοθεσία ορίζει τα αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας, όπως και τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών

Το νομοθετικό πλαίσιο στην Ελλάδα, αν και δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες, κατόρθωσε να εξασφαλίσει και να διατηρήσει τις αρχαιότητες της χώρας, συμβάλλοντας παράλληλα στην ανάπτυξη της Αρχαιολογίας. Ωστόσο, ο εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου κρίνεται αναγκαίος.

Ο βασικός νόμος που προστατεύει γενικά τα αρχαιολογικά ευρήματα, τους αρχαιολογικούς χώρους και τα άλλα είδη μνημείων που χρονολογούνται έως το 1830, είναι ο νόμος 5351 του 1932. Αποτελεί την εξέλιξη προηγούμενων νόμων και διατάξεων.

Για τα νεότερα μνημεία και τα οικιστικά σύνολα, τα οποία χρονολογούνται μετά το 1830, η ελληνική νομοθεσία εξακολουθεί να παρουσιάζει ακόμη σοβαρές ελλείψεις. Ο νόμος 1469 του 1950 περιλαμβάνει διατάξεις για την προστασία των ιστορικών διατηρητέων μνημείων και τόπων.

Για πρώτη φορά το ισχύον Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε άρθρα για τους αρχαιολογικούς χώρους, για τα μνημεία, για τις παραδοσιακές περιοχές και για τις περιοχές φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, των οποίων την προστασία αναθέτει στο Κράτος.

Με βάση το Σύνταγμα του 1975 ψηφίστηκε ο νόμος 360 του 1976 "περί χωροταξίας και περιβάλλοντος", ο οποίος αποτέλεσε τότε γενικό νόμο-πλαίσιο και αναφέρεται στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, όπως και των ιστορικών χώρων μέσα στους οποίους αυτό διαμορφώθηκε. Το σημαντικότερο σημείο του νόμου είναι ότι αντιμετωπίζει ενιαία τα ζητήματα της χωροταξίας και της προστασίας του περιβάλλοντος. Από το 1975 έως το 1977 εκδόθηκε σειρά διαταγμάτων "ειδικών όρων δόμησης" τα οποία αφορούσαν ευαίσθητους οικισμούς της χώρας όπως το Μέτσοβο, την Πάργα, το Ρέθυμνο, την Ερμούπολη, το Καστελόριζο, τη Ναύπακτο, τη Μύκονο, τους Δελφούς, την Ιτέα, το Γαλαξίδι, την Αράχοβα, το Λεωνίδιο, το Πήλιο, την Αίγινα και την Πρέβεζα.

Το νόμο ακολούθησε το προεδρικό διάταγμα του 1978, από το τότε αρμόδιο Υφυπουργείο Οικισμού. Σύμφωνα με αυτό 411 οικισμοί χαρακτηρίστηκαν "διατηρητέοι".

Από το 1978 έως το 1983 εκδόθηκαν επίσης διατάγματα μεμονωμένων κηρύξεων παραδοσιακών οικισμών ή τμημάτων πόλεων, καθορισμού ειδικών όρων δόμησης και

τροποποίησης ή κατάρτισης ρυμοτομικού σχεδίου. Συγκεκριμένα, αυτό έγινε για την Αράχοβα, για την Καστέλα του Πειραιά, για την πάνω πόλη Θεσσαλονίκης, για την παλαιά πόλη της Αθήνας, δηλαδή την Πλάκα, για τα Ζαγοροχώρια, για τη Μυτιλήνη, για τα Τρίκαλα, για την Κάλυμνο, για την παλαιά πόλη της Κέρκυρας, για το Πήλιο, για το Κουκάρι της Σάμου, για τις Σπέτσες, για την Ίο, για την Πάργα, για το ιστορικό κέντρο του Πειραιά, για πολεοδομικά τμήματα της Κηφισιάς, της Πάτρας και του Άργους, για τη χώρα της Σαμοθράκης, για την Ιθάκη, για το Καρπενήσι και για την Καστοριά.

Ορισμένα από τα παραπάνω διατάγματα συμπληρώνουν ή τροποποιούν το προεδρικό διάταγμα του 1978 σχετικά με το χαρακτηρισμό των οικισμών.

Ο νόμος με τίτλο "περιοχή δόμησης σε αρχαιολογικό χώρο", τον οποίο εισήγαγε το ΥΠ.ΠΟ. το 1990, ορίζει ζώνες Α' (απαγορευτικές για ανοικοδόμηση) και ζώνες Β' (οικοδομούνται μόνο με ειδικούς όρους δόμησης) γύρω από αρχαιολογικούς χώρους που βρίσκονται εκτός σχεδίου πόλης. Ο νόμος αυτός μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά με την εφαρμογή του στη διάσωση των μνημείων και των μνημειακών συνόλων.

Οι σύγχρονες ανάγκες, οι επιταγές των διεθνών συμβάσεων και της UNESCO, οι οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που έχουν εφαρμογή και στη χώρα μας, αλλά και οι νεότερες αντιλήψεις για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, οι πρόσφατες τεχνολογικές δυνατότητες, καθώς και η συνεχής προσπάθεια της πολιτείας να ευαισθητοποιήσει το κοινό, έχουν καταστήσει αναγκαία την εισαγωγή ενός νέου και σύγχρονου αρχαιολογικού νόμου με ευρύτερη και πληρέστερη αντιμετώπιση στα θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με τους παλαιότερους. Αυτός ο νόμος βρίσκεται ήδη σε στάδιο επεξεργασίας και σύντομα αναμένεται η θεσμοθέτησή του.

Συνοπτική παρουσίαση του 4ου κεφαλαίου

Ήδη πριν από την επίσημη σύσταση του Ελληνικού Κράτους είχαν εκδηλωθεί πρωτοβουλίες και είχαν ξεκινήσει ενέργειες για τη διάσωση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Προσπάθεια συστηματοποίησης της Αρχαιολογικής Νομοθεσίας σημειώθηκε την εποχή του Όθωνα, ενώ η αποσαφήνιση του Αρχαιολογικού Δίκαιου της χώρας πραγματοποιήθηκε μόνο με τον **Αρχαιολογικό Νόμο του 1932**, ο οποίος τροποποιημένος ισχύει έως σήμερα.

Οι φορείς που είναι επιφορτισμένοι με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα είναι αφ' ενός **δημόσιοι** (Υπουργείο Πολιτισμού με τις Υπηρεσίες Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων) και αφ' ετέρου **ιδιωτικής πρωτοβουλίας** (όπως η Αρχαιολογική Εταιρεία).

Για τη **διεπιστημονική προσέγγιση** του ζητήματος που αφορά τη διάσωση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς κρίνονται αναγκαία αφ' ενός η στενή συνεργασία του αρμόδιου επιστημονικού δυναμικού των δημόσιων φορέων της χώρας με επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων, και αφ' ετέρου η ανάπτυξη της τεχνολογικής υποδομής.

Η εξέλιξη του νομοθετικού πλαισίου για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ελλάδα σήμερα σηματοδοτείται από το ισχύον Σύνταγμα του 1975, το οποίο που προνοεί για την προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Παράλληλα, οι σύγχρονες ανάγκες επέβαλαν τη διαδικασία δημιουργίας νέου Αρχαιολογικού Νόμου, ο οποίος αναμένεται να θεσμοθετηθεί σύντομα.

Ερωτήσεις 4ου κεφαλαίου

α. Πώς σχολιάζετε το γεγονός ότι τέσσερα μόλις χρόνια μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους ιδρύθηκε η Αρχαιολογική Εταιρεία;

β. Έχετε συμμετάσχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα του Υπουργείου Πολιτισμού και σε ποια;

γ. Έχοντας υπόψη την κατάσταση στην οποία βρίσκονται τα πολιτιστικά αγαθά στην περιοχή σας, θεωρείτε ότι είναι επαρκή τα μέτρα προστασίας τους;

δ. Ποια είναι η γνώμη σας για το θεσμό της "χορηγίας" στα πολιτιστικά ζητήματα και γιατί είναι τόσο διαδεδομένος στην εποχή μας;

ε. Έχουν κριθεί διατηρητέοι ιστορικοί αστικοί πυρήνες και παραδοσιακοί οικισμοί στην περιοχή σας; Ποιους από αυτούς έχετε επισκεφθεί, τι σας προσέκλυσε περισσότερο το ενδιαφέρον και από τι εντυπωσιαστήκατε ιδιαίτερα;

5

*Η διεθνής εμπειρία
στην προστασία της
πολιτιστικής
κληρονομιάς*

5.1. Γενική επισκόπηση

Εικ. 5.1: Ανασκαφή σε εξέλιξη

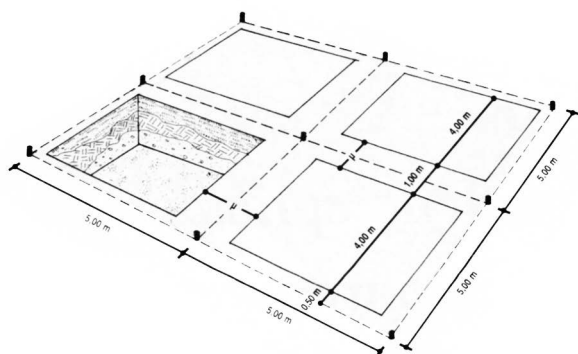
Οι ηθελημένες ή οι αθέλητες καταστροφές τις οποίες υπέστη η πολιτιστική κληρονομιά διεθνώς στην πορεία του χρόνου οδήγησαν την παγκόσμια κοινότητα όχι μόνο να λάβει θεσμικά και οργανωτικά μέτρα προστασίας των πολιτιστικών αγαθών, αλλά και να δώσει ώθηση στην αρχαιολογική έρευνα, η οποία εξελίχθηκε σταδιακά.

Η αρχαιολογική επιστήμη μελετά τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος του ανθρώπου - από τα πιο απλά αντικείμενα καθημερινής χρήσης μέχρι τις πιο σύνθετες μηχανές και από τις πιο πρώιμες μορφές κατοικιών μέχρι τα ανάκτορα, τους ναούς, τα θέατρα κτλ. - καθώς και οποιοδήποτε άλλο τεκμήριο της δραστηριότητας του ανθρώπου σε παλαιότερες εποχές, όπως είναι η εξεύρεση τροφής, η αποθήκευση καρπών κτλ.

Βασική μέθοδος που χρησιμοποιείται είναι η ανασκαφική έρευνα (εικ. 5.1, 5.2). Η τελευταία γίνεται με συγκεκριμένη συστηματική τεχνική - χωροθέτηση, διαίρεση ανασκαφικών τετραγώνων με τη χρήση καννάβου, στρωματογραφία, τήρηση ημερολογίου, φωτογράφιση, αποτύπωση, ταξινόμηση και καταγραφή ευρημάτων - και αποσκοπεί στη μελέτη και στην ένταξη των ανασκαφικών ευρημάτων στο ιστορικό τους πλαίσιο, προκειμένου να γίνει δυνατή η κατανόηση των κοινωνικών συνθηκών, της θρησκείας, της οικονομίας και του πολιτισμού της εποχής στην οποία ανήκουν.

Σε διεθνές επίπεδο τα πρώτα δείγματα συστηματικής αρχαιολογικής ανασκαφής παρουσιάζονται το 18ο αιώνα με πρωτοπόρους τον Γίοχαν Γιοακίμ Βίνκελμαν (1717- 1768) και τον κόμη Ντε Καϊλύς (1692-1765). Συγκεκριμένα, η συστηματική μελέτη της ιστορίας της τέχνης και της αρχαιολογίας, θεωρείται ότι ξεκίνησε από το Γερμανό αρχαιολόγο και ιστορικό τέχνης Βίνκελμαν. Στο Γάλλο Ντε Καϊλύς οφείλεται η συλλογή αιγυπτιακών, ετρουσκικών, ελληνικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων.

Την εποχή εκείνη άρχισαν οι πρώτες ανασκαφικές έρευνες στην Πομπηία, στην Ηράκλεια (Herculanium) και στις Σταβίες, πόλεις που βρίσκονται στην Ιταλία. Μετά την καταστροφή που προξένησε το ηφαίστειο του Βεζούβιου το 79 μ.Χ. σχηματίστηκε συμπαγής μάζα από ηφαιστειογενές υλικό, το οποίο κάλυψε τις τρεις παραπάνω πόλεις. Η λάβα δυσχέρανε μεν τις ανασκαφικές εργασίες, αλλά έκανε δυνατή τη διατήρηση αποτυπωμάτων σωμάτων (εικ. 5.3 (α), (β), (γ)), τροφίμων, υφασμάτων, ξύλινων αντικειμένων κτλ. από την αρχαιότητα.

Εικ. 5.2: Σχεδιαστική απεικόνιση ενδεικτικού ανασκαφικού χώρου. Διακρίνονται ο κάνναβος με το νήμα της στάθμης και τους πασσάλους, οι "μάρτυρες" (μ) και η στρωματογραφία ενός ήδη ανασκαμμένου τετραγώνου.

Υπό την αιγίδα του βασιλιά της Νεάπολης, το 1739, η αρχαιολογική σκαπάνη στην Ηράκλεια της Καμπανίας (που βρίσκεται σε απόσταση στα οκτώ χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Νεάπολης) έφερε στο φως θαυμάσια έργα ζωγραφικής, αρχαίους ελληνικούς παπύρους, επαύλεις, θέατρο, παλαίστρα και άλλες αρχαιότητες.

Το 1748 ξεκίνησαν οι ανασκαφικές εργασίες στην Πομπηία, οι οποίες στην αρχή γίνονταν περιστασιακά και χωρίς σύστημα. Ο ερασιτεχνισμός σταμάτησε, όταν ανέλαβε το ανασκαφικό έργο ο Ιταλός αρχαιολόγος Φιορέλι το 1860. Η αποκάλυψη της Πομπηίας, η οποία είχε διατηρηθεί σε πολύ καλές συνθήκες σε ολόκληρη σχεδόν την έκταση που κατείχε η πόλη στην αρχαιότητα, αποτελεί μοναδικής αξίας τεκμήριο της κοινωνικής, της οικονομικής, της θρησκευτικής και της πολιτικής δραστηριότητας στους ελληνορωμαϊκούς χρόνους.

Στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα η κοινή γνώμη ευαισθητοποιήθηκε ακόμη περισσότερο σχετικά με το θέμα των αρχαιολογικών ανακαλύψεων. Το 1799, κατά τη διάρκεια εκστρατείας του Ναπολέοντα Βοναπάρτη, ο Γάλλος Μπουσάρ ανακάλυψε κοντά στην πόλη Ροζέτα της Αιγύπτου έναν ενεπίγραφο λίθο από μαύρο βασάλτη, μήκους 114 cm και πλάτους 72 cm, που ονομάστηκε *Στήλη της Ροζέτας*. Το κείμενο της Στήλης είναι γραμμένο σε δύο γλώσσες, στην αιγυπτιακή και στην ελληνική, ενώ εμφανίζονται τρία συστήματα γραφής, τα ιερογλυφικά, τα δημόδια αιγυπτιακά και τα ελληνικά (εικ. 5.4).

Η Αίγυπτος μετατράπηκε σε κέντρο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος το 1822, όταν αποκρυπτογραφήθηκαν τα ιερογλυφικά και τα ιερατικά στοιχεία της Στήλης από το Γάλλο ιστορικό-γλωσσολόγο Σαμπολιόν. Ο τελευταίος θεμελίωσε τον επιστημονικό κλάδο της Αιγυπτιολογίας. Το "κλειδί" για την κατανόηση της αιγυπτιακής γραφής, που είχε στο παρελθόν απασχολήσει ανεπιτυχώς πολλούς ερευνητές, είχε επιτέλους βρεθεί.

Η μελέτη και η αποκάλυψη των πολιτιστικών θησαυρών οφείλονται, επίσης, και στο προσωπικό υπέρμετρο ενδιαφέρον και στο πάθος πρωτοπόρων, όπως ήταν ο Γερμανός Ερρίκος Σλήμαν (1822-1890) και ο Άγγλος Άρθουρ Έβανς (1851-1941).

Ο Σλήμαν, επηρεασμένος από τα Ομηρικά Έπη, έκανε σκοπό της ζωής του την ανακάλυψη της αρχαίας πόλης του Πριάμου, την Τροία της Μικράς Ασίας. Όταν κατάφερε να αποκτήσει προσωπική περιουσία, στράφηκε στην υλοποίηση του παιδικού του ονείρου με οδηγό τα βιβλία του Όμηρου. Περιηγήθηκε στις κατ' εξοχήν ομηρικές περιοχές, την Πελοπόννησο, την Ιθάκη και την Τροία.

(α)

(β)

(γ)

Εικ.5.3 (α), (β), (γ): Διαδοχικά στάδια για τη δημιουργία εκμαγείου σώματος ενός παιδιού, του οποίου το αποτύπωμα διατηρήθηκε από τη λάβα που κάλυψε την Πομπηία

Το διάστημα 1870-1873 είναι η περίοδος των μεγάλων ανακαλύψεων στην Τροία, κατά τη διάρκεια του οποίου ο Σλήμαν προβαίνοντας σε ανασκαφή βρήκε θησαυρό χρυσών και αργυρών αντικειμένων, τον οποίο μετέφερε κρυφά στην Ελλάδα. Από εκεί μεταφέρθηκε στο Λονδίνο και μετά στο Βερολίνο, όπου και χάθηκε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, για να ξαναβρεθεί στις ημέρες μας στη Ρωσία.

Το 1876 ο Σλήμαν, πραγματοποιώντας ανασκαφή στην Πελοπόννησο, αποκάλυψε μέρος των Μυκηνών. Συνέχισε να σκάβει και σε άλλα ομηρικά κέντρα όπως στον Ορχομενό (1880-1882) και στην Τίρυνθα (1885). Εν τούτοις, επικρίθηκε ιδιαίτερα για τις πρόχειρες και χωρίς μεθοδικότητα ανασκαφικές τεχνικές που εφαρμόζε.

Ο Έβανς οδηγήθηκε από προσωπικό ενδιαφέρον στην Κρήτη. Εκεί, στο διάστημα 1900-1931, ξεκινώντας ανασκαφή με δικούς του οικονομικούς πόρους ανακάλυψε τα ερείπια της Κνωσού, τα οποία καταλαμβάνουν έκταση 20.000 στρεμμάτων. Έφερε στο φως τον πολιτισμό της Κρήτης, γνωστό ως *μινωικό*, συσχετίζοντας τα ευρήματα και το πολύπλοκο ανάκτορο απ' τη μια με το λαβύρινθο που αναφέρει η μυθολογία σχετικά με το βασιλιά Μίνωα απ' την άλλη.

Οι ερμηνείες και οι μελέτες του Σλήμαν και του Έβανς, περιέχουν πολλά αδύνατα σημεία και υπερβολές. Όμως, αυτές ήταν που οδήγησαν στη συγκέντρωση των πρώτων στοιχείων για τους προϊστορικούς πολιτισμούς στην Ελλάδα.

Οι αρχαιολογικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν κατά το 19ο αιώνα ανταποκρίνονταν, κατά κάποιο τρόπο, στο αίτημα της αποκάλυψης - όσο το δυνατόν χωρίς καθυστέρηση - των ευρημάτων. Στη συνέχεια, όμως, άρχισε σιγά σιγά να διαμορφώνεται μια μέθοδος αρχαιολογικής έρευνας σαφώς πιο επιστημονικά δομημένη.

Άρχισαν να ιδρύονται κέντρα αρχαιολογικής έρευνας (Πανεπιστήμια και Ερευνητικά Ινστιτούτα) σε προηγμένα κράτη της Δύσης. Τέτοια είναι η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, η Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή, η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή κ.ά. Τα ιδρύματα αυτά ανέπτυξαν έντονη δραστηριότητα σε ολόκληρο τον κόσμο, δημιουργώντας μεμονωμένες Σχολές στη χώρα που επικέντρωνε το ενδιαφέρον τους.

Οι αρχαιολογικές ανακαλύψεις άρχισαν να διαδέχονται η μια την άλλη με γρήγορους ρυθμούς, και οι ανασκαφές αποκτούσαν σαφώς πιο συστηματική μεθοδολογία απ' ότι παλαιότερα.

Το 19ο αιώνα λίγες ήταν οι γνώσεις των Ευρωπαίων σχετικά με τους αρχαιολογικούς χώρους της Εγγύς Ανατολής. Η δράση τους, λοιπόν, άρχισε να επεκτείνεται όλο και περισσότερο σε χώρες που υπήρχαν βάσιμες πιθανότητες να γίνουν ανακαλύψεις. Στο πλαίσιο αυτής της αναζήτησης η Ασσυρία άρχισε να προσελκύει ανασκαφείς και να συγκεντρώνει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών. Ήταν η εποχή που ανακαλύφθηκαν οι αρχαίες ασσυριακές πόλεις Χορσαμπάντ, Νινευί, Νιμρούντ και Ασσούρ. Οι ανασκαφές έδωσαν αρκετά στοιχεία. Δυστυχώς, όμως, πολλά από τα αρχαιολογικά ευρήματα μεταφέρθηκαν μακριά από τον τόπο στον οποίο δημιουργήθηκαν, σε μουσεία κυρίως της Δύσης (*εικ. 5.5*).

Κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου εγκαθιδρύθηκε σε μεγάλο τμήμα της Εγγύς Ανατολής το σύστημα της "ανάθεσης κηδεμονίας" των μικρών χωρών σε δυτικές δυνάμεις. Το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε προς τη Βαβυλωνία, όπου ήρθε στο φως ο πολιτισμός των Σουμερίων. Τότε πραγματοποιήθηκαν αλληπάλληλες και συνεχείς ανακαλύψεις,

χάρη στη συστηματική οργάνωση επιστημονικών ανασκαφικών συνεργειών στις χώρες της Αρχαίας Ανατολής. Ανακαλύφθηκαν οι πόλεις Μάρι, Ρας Σάμρα, Ουρ (εικ. 5.6), Ουρούκ. Η αρχαιολογία που αφορά την περιοχή της Εγγύς Ανατολής στράφηκε σε έρευνες μεγάλης κλίμακας ήδη από την εποχή των πρωτοπόρων ερευνητών.

Ακολούθησε ο γεωγραφικός χώρος της Περσίας, του οποίου η ιστορία διαφωτίστηκε σημαντικά από τις αρχαιολογικές έρευνες. Στη συνέχεια, η σκαπάνη έφερε στο φως τον αρχαιολογικό χώρο Μοεντζοντάρο στην Κοιλάδα του Ινδού ποταμού. Ακολούθως, ολόκληρη σχεδόν η Αφρική, η Ωκεανία και το σύνολο της Αμερικανικής Ηπείρου αποτέλεσαν πεδίο αρχαιολογικής έρευνας.

Προϋπόθεση για τη συστηματική δράση της διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς ήταν ο καθορισμός γενικών αρχών, σκοπών και κατευθύνσεων. Οι προσπάθειες αυτές για την καθιέρωση δραστηριοτήτων με στόχο τις επεμβάσεις διάσωσης στα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς οδήγησαν στη δημιουργία της UNESCO το 1946.

Η UNESCO στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων της έθεσε κριτήρια αξιολόγησης και προέβη στην ανακήρυξη και στην εγγραφή των μνημείων στον *Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς* σύμφωνα με τη *Σύμβαση του Παρισιού (1972)*. Η εγγραφή ενός μνημείου στον Κατάλογο αυτό εξασφαλίζει τη διεθνή φήμη του και ανοίγει το δρόμο για τη διεθνή προστασία του, δίνοντας ξεχωριστή αίγλη στο μνημείο. Επίσης, η χώρα στην οποία ανήκει το μνημείο δεσμεύεται απέναντι στην παγκόσμια κληρονομιά και δηλώνει έμπρακτα το σεβασμό της προστατεύοντας και συντηρώντας τα μνημεία που συνθέτουν αυτή την κληρονομιά.

Ο Κατάλογος αυτός περιλαμβάνει μνημεία από όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου, τα οποία πληρούν τα κριτήρια που είχαν τεθεί. Έως το τέλος του 1999 είχαν εγγραφεί 630 μνημεία. Από αυτά τα 480 αφορούσαν μνημεία της πολιτιστικής κληρονομιάς, 128 της φυσικής κληρονομιάς και 22 ήταν "μεικτά", δηλαδή ανήκαν ταυτόχρονα στις κατηγορίες τόσο της πολιτιστικής, όσο και της φυσικής κληρονομιάς.

Ορισμένα μνημεία που βρίσκονταν σε άμεσο κίνδυνο εντάχθηκαν στο πρόγραμμα "*Διεθνείς Εκστρατείες Διάσωσης Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*". Η UNESCO, πάντοτε με τη συναίνεση και τη συμμετοχή του κράτους όπου βρίσκεται το κάθε μνημείο, ξεκινά την προσπάθεια διάσωσης, κινητοποιώντας τη διεθνή αλληλεγγύη, συντο-

Εικ.5.4: Η στήλη της Ροζέτας

Εικ.5.5: Τμήμα ασσυριακού αναγλύφου που παριστάνει το κυνήγι της λέαινας και βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου

Εικ.5.6: Άποψη της Ζιγκουράτ της Ουρ, 2.150 - 2050 π.Χ.

νίζοντας και προγραμματίζοντας τις ενέργειες προστασίας, χρηματοδοτώντας την εκστρατεία διάσωσης και προστασίας και τέλος πραγματοποιώντας την.

Το 1987 θεωρείται έτος ορόσημο, διότι η UNESCO προσδιόρισε τους σκοπούς πραγματοποίησης των ενεργειών διάσωσης των μνημείων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Με αυτό τον τρόπο πέτυχε:

- Να βοηθήσει τα κράτη-μέλη να δραστηριοποιηθούν με συγκεκριμένους τρόπους για τη διευθέτηση της διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών τους
- Να μεσολαβήσει στην εξεύρεση οικονομικών πόρων για την υλοποίηση του προγράμματος προστασίας
- Να διευρύνει την τεχνογνωσία και τη διοίκηση για την εκτέλεση των διεθνών εκστρατειών διάσωσης
- Να προωθήσει τις ενέργειες του οργανισμού και της διεθνούς κοινότητας για τη συντήρηση, την προστασία και την ανάδειξη της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς

Οι διεθνείς εκστρατείες διάσωσης της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς κάλυψαν σχεδόν ολόκληρο το εύρος της υφηλίου. Πρόκειται για μεγάλης διάρκειας προγράμματα συντήρησης, αναστήλωσης και ανάδειξης μνημείων, των οποίων η πραγμάτωση απαιτεί οικονομικούς πόρους, τεχνογνωσία και διοικητική ικανότητα, τα οποία, δυστυχώς, πολύ λίγα κράτη διεθνώς είναι σε θέση να αναλάβουν.

Πέντε τέτοιες εκστρατείες έγιναν στο γεωγραφικό χώρο της Νότιας Αμερικής, επτά στην Ασία, επτά στην Αφρική και στις Αραβικές χώρες και πέντε στην Ευρώπη, από τις οποίες η μία αφορούσε τη συντήρηση, την αναστήλωση και την ανάδειξη της Ακρόπολης της Αθήνας. Η συντριπτική πλειονότητα αυτών των εκστρατειών είχε ως στόχο τη διάσωση μνημείων σε αναπτυσσόμενες κυρίως χώρες, γεγονός απόλυτα δικαιολογημένο, αφού αυτές οι χώρες είχαν μεγαλύτερη ανάγκη οικονομικής και τεχνικής υποστήριξης στην προσπάθειά τους να διασώσουν τα αξιόλογα μνημεία της κληρονομιάς τους.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν αναλυτικά οι προσπάθειες αποκάλυψης, ανάδειξης και διάσωσης οι οποίες πραγματοποιήθηκαν σε ορισμένα χαρακτηριστικά μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς.

5.2. Η ανασκαφή στην Τροία της Μικράς Ασίας

α. Περιγραφή του μνημείου

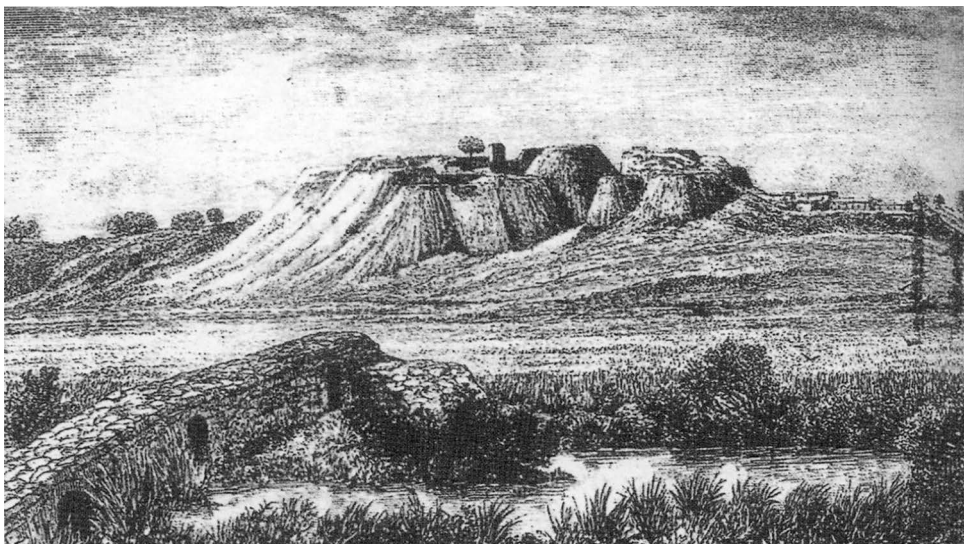
Η τοποθεσία Ισαρλίκ στην περιοχή της βορειοδυτικής Τρωάδας στη Μικρά Ασία (εικ. 5.7), παρά το γεγονός ότι κατά καιρούς έχει αμφισβητηθεί, θεωρείται ως ο τόπος της ομηρικής Τροίας. Τούτο, διότι τα γεωγραφικά και τοπογραφικά δεδομένα της συμφωνούν με τις ιστορικές πληροφορίες και τις παραδόσεις γι' αυτήν. Σύμφωνα με την αρχαία παράδοση εκεί έλαβε χώρα ο Τρωικός Πόλεμος γύρω στα 1200 π.Χ.

Το ισχυρό οικιστικό συγκρότημα και οι πολλαπλές καταστροφές, τα οποία αποκάλυψαν οι ανασκαφές, ισχυροποιούν την άποψη ότι υπήρξε η Τροία, πίσω από την πολιορκία της οποίας αναγνωρίζονται οι ιστορικές συνθήκες οι οποίες οδήγησαν σε αναμέτρηση δυνάμεων με στόχο την εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων.

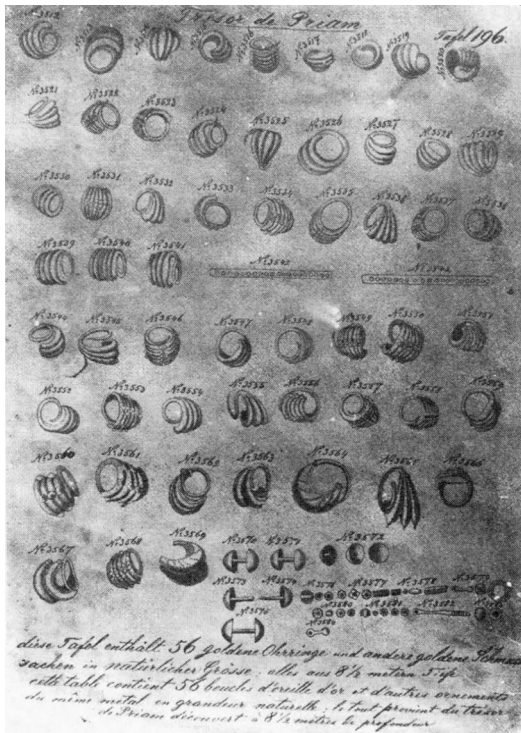
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Οι πρώτες ανασκαφές στην περιοχή της Τροίας ξεκίνησαν την περίοδο μεταξύ 1871 και 1873 από τον Ερρίκο Σλήμαν και ολοκληρώθηκαν το 1890. Συνεχίστηκαν από τον Ντέρπφελντ και αργότερα από Αμερικανούς αρχαιολόγους όπως τον Μπλέγκεν από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati. Από τότε βρίσκονται σε εξέλιξη.

Διακρίθηκαν εννέα στρώματα εδάφους, τα οποία αντιστοιχούν στις χρονικές περιόδους από την προϊστορική εποχή έως τους Ελληνιστικούς και τους Ρωμαϊκούς χρόνους. Στην προσπάθεια αυτή χρησιμοποιήθηκε συστηματικά, κυρίως από την αποστολή του Cincinnati, η στρωματογραφική μελέτη του υπεδάφους. Έτσι, οι αρχαιολόγοι μπόρεσαν να προσδιορίσουν τις συνθήκες της πολεοδομικής και της οικοδομικής εξέλιξης της πόλης, της οποίας η ακρόπολη, το Ίλιον, προστατευόταν από πολύ ισχυρά τείχη.

Εικ.5.7: Ισαρλίκ, η Τροία του Ομήρου σε γκραβούρα του 19ου αι. πριν από την ανασκαφή του Σλήμαν

Εικ.5.8: Σκίτσα χρυσών κοσμημάτων που βρέθηκαν το 1873 στην Τροία και θεωρούνται ότι αποτελούν μέρος του "Θησαυρού του Πριάμου"

Το 1871 ανακαλύφθηκε από τον Σλήμαν ο πρώτος θησαυρός της Τροίας, γνωστός ως "Θησαυρός του Πριάμου". Ήταν ο μεγαλύτερος από τους δεκαοκτώ τουλάχιστον θησαυρούς, τους οποίους αποκάλυψε ο ίδιος κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του στην Τροία. Περιελάμβανε χάλκινα εργαλεία, αγγεία από ασήμι, από χαλκό, από χρυσό και από ήλεκτρο, καθώς και κοσμήματα (εικ. 5.8) κτλ.

Ο Σλήμαν έχει υποστεί αρνητική κριτική εξαιτίας των διαδικασιών που ακολούθησε κατά την ανασκαφική δραστηριότητά του στην Τροία. Συγκεκριμένα, εκτός του ότι η έναρξη της έρευνάς του έγινε χωρίς κανονική άδεια, προκάλεσε σοβαρές αλλοιώσεις στο φυσικό χώρο, όταν επεδίωξε να φτάσει στα βαθύτερα οικιστικά στρώματα· επίσης αγνοούνται στοιχεία ευρημάτων τα οποία δε σχεδιάστηκαν και δε φωτογραφήθηκαν αμέσως μετά την ανασκαφή.

5.3. Η μεταφορά των ναών του Abu Simbel στην Αίγυπτο

α. Περιγραφή του μνημείου

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του φαραώ Ραμσή Β', το 12ο αιώνα π.Χ., κατασκευάστηκαν δύο σημαντικοί ναοί στη δυτική όχθη του Νείλου στην Κάτω Νουβία στο Abu Simbel (Αμπού Σιμπέλ), ο ένας αφιερωμένος στον ίδιο και στους θεούς του Ήλιου και ο άλλος στη γυναίκα του βασίλισσα Νεφερτάρη. Στην πρόσοψη του βράχου είναι σκαλισμένα τα τέσσερα κολοσσιαία αγάλματα του Ραμσή, ύψους περίπου είκοσι μέτρων το καθένα, πλαισιώνοντας ανά δύο την είσοδο του ναού (εικ. 5.9). Τα αγάλματα αυτά συνιστούν θεαματικά δείγματα της αιγυπτιακής τέχνης. Ο κυρίως ναός, που εκτείνεται 56 μέτρα μέσα στον ψαμμικό βράχο, απαρτίζεται από δεκατέσσερα δωμάτια, τα οποία κοσμούνται με αγάλματα και με ανάγλυφο ή ζωγραφικό διάκοσμο στους τοίχους.

Ο τρόπος κατασκευής του μνημείου ήταν σοφά σχεδιασμένος, έτσι ώστε δύο φορές το χρόνο οι πρώτες ακτίνες της ανατολής του ηλίου να εισχωρούν σε όλο το μήκος, μέχρι το βάθος του εσωτερικού του ναού, φωτίζοντας ένα ένα όλα τα αγάλματα.

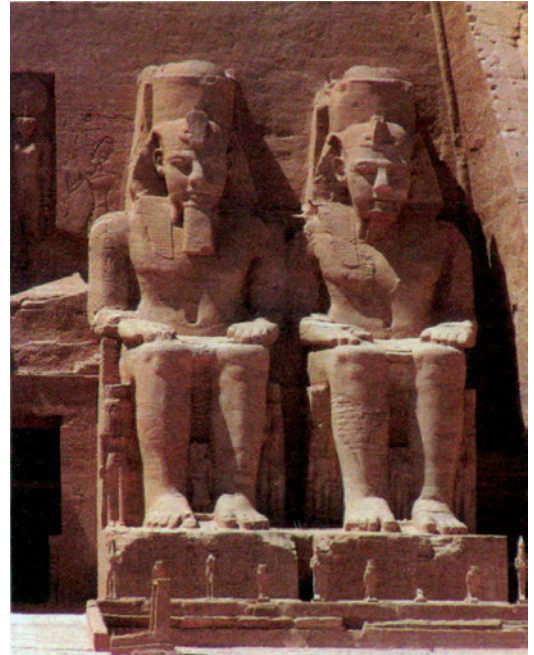
Ο μικρότερος ναός είναι διακοσμημένος με μικρότερα σε ύψος αγάλματα του φαραώ και της βασίλισσας.

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

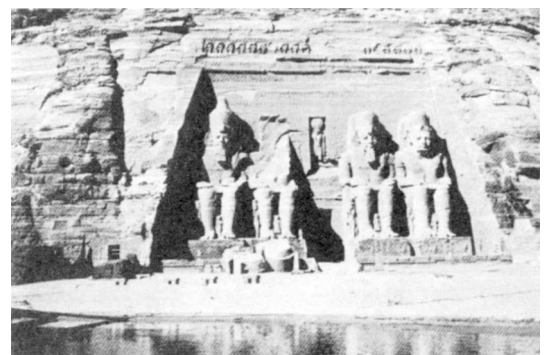
Η προσπάθεια επέμβασης στους ναούς του Αμπού Σιμπέλ αποτέλεσε την πρώτη διεθνή εκστρατεία της UNESCO και την πρώτη έμπρακτη εκδήλωση διεθνούς αλληλεγγύης. Παράλληλα, φάνηκε ότι η ιδέα της προστασίας της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, άρχισε να γίνεται αποδεκτή και να τυχαίνει πρακτικής εφαρμογής.

Με την κατασκευή μεγάλου φράγματος στο Ασουάν το 1960 τα μνημεία αυτά κινδύνευαν να καλυφθούν και να εξαφανιστούν από τα ανερχόμενα νερά της τεχνητής λίμνης που θα σχηματιζόταν σε μήκος 500 χιλιομέτρων. Η διάσωσή τους πραγματοποιήθηκε το διάστημα 1964-1968 με ένα πολύπλοκο τεχνικό έργο, το οποίο θεωρήθηκε σπουδαίο επίτευγμα για την εποχή του.

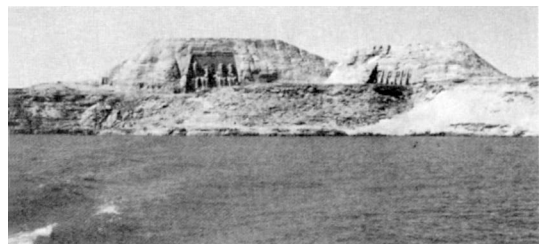
Αποφασίστηκε η άμεση μεταφορά των μνημείων σε άλλο σημείο, 65 μέτρα ψηλότερα από τη στάθμη του νερού της λίμνης και 208 μέτρα βορειοδυτικά (εικ. 5.10 (α), (β)). Στην επιχείρηση συμμετείχαν και συνεργάστηκαν επιστήμονες

Εικ.5.9: Δύο από τα κολοσσιαία αγάλματα του Ραμσή που πλαισιώνουν την είσοδο του ναού του Φαραώ στο Αμπού Σιμπέλ.

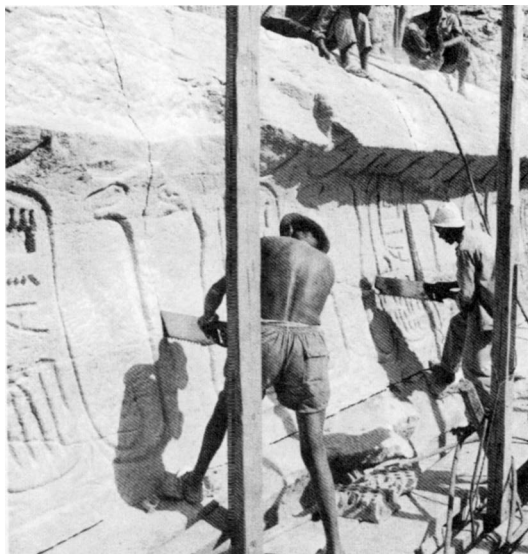
(α)

(β)

Εικ.5.10 (α), (β): Αποψη (α) του ναού του φαραώ Ραμσή στο Αμπού Σιμπέλ στην αρχική θέση του και (β) των δύο ναών μετά τη μεταφορά τους στη νέα θέση

Εικ.5.11: Ορισμένα σημεία των ναών στο Αμπού Σιμπέλ τεμαχίστηκαν με τη χρησιμοποίηση μεγάλων χειροκίνητων ατσάλινων πριονιών.

Εικ.5.12: Τμήμα τον αγάλματος του φαράώ από το ναό του Ραμσή στο Αμπού Σιμπέλ κατά τη φάση της συναρμολόγησης

διάφορων ειδικοτήτων (αρχιτέκτονες, πολιτικοί μηχανικοί, αρχαιολόγοι, συντηρητές, ιστορικοί κ.ά.), προκειμένου να συνεισφέρει ο καθένας ανάλογα με τις γνώσεις του στον προγραμματισμό και στην οργάνωση του έργου. Αρχαιολογικές αποστολές από διάφορες χώρες βοήθησαν στην εκπόνηση της μελέτης του χώρου.

Αναφορικά με τη χρηματοδότηση η αιγυπτιακή κυβέρνηση μέσω του Υπουργείου Πολιτισμού της έκανε έκκληση για βοήθεια στην UNESCO, η οποία ανταποκρίθηκε με εισφορά στο 50% της συνολικής δαπάνης. Άξια λόγου είναι η οικονομική, η επιστημονική και η τεχνολογική συμβολή πενήντα κρατών ύστερα από έκκληση της UNESCO αυτή τη φορά. Το κόστος για το τεράστιο αυτό έργο ανήλθε στα σαράντα δύο εκατομμύρια δολάρια.

Αρχικά, πραγματοποιήθηκαν μελέτες και εργαστηριακές αναλύσεις, όπως υπαγορεύεται από τη διαδικασία διερεύνησης κατά την *προκαταρκτική εξέταση* κάθε πολιτιστικού αγαθού. Στη συνέχεια, με βάση κριτήρια αρχαιολογικά, αισθητικά, τεχνικά και οικονομικά οι ναοί τεμαχίστηκαν σε σημεία που προκαθορίστηκαν με αναλυτική και λεπτομερή αποτύπωση, με στόχο την επανατοποθέτησή τους στο ακριβές σημείο κατά τη φάση της συναρμολόγησης και την όσο το δυνατόν πιστότερη απόδοση της αρχικής εικόνας τους. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας αποφεύχθηκαν οι τομές στα πρόσωπα των αγαλμάτων ή σε σημαντικά διακοσμητικά στοιχεία.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι τομές στα ορατά σημεία έγιναν με το χέρι, με μεγάλα ατσάλινα πριόνια, για να αποφευχθούν οι κραδασμοί, και το πάχος της τομής να είναι όσο το δυνατόν μικρότερο, δηλαδή να μην υπερβαίνει τα 8 mm (εικ. 5.11).

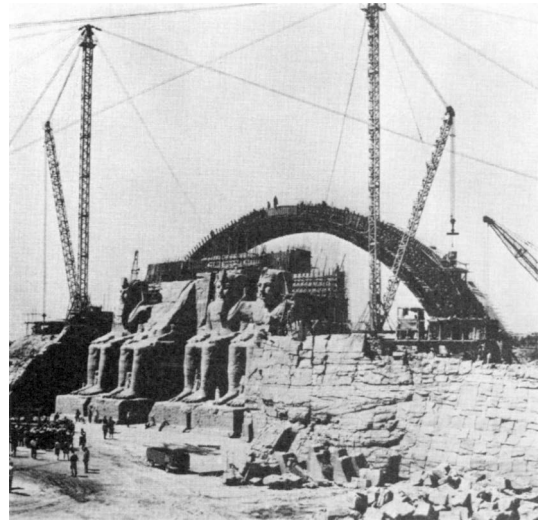
Μετά τον τεμαχισμό τα κομμάτια, των οποίων το βάρος του καθενός έφτανε τους τριάντα τόνους, αποθηκεύονταν σε ένα χώρο και από εκεί μεταφέρονταν πάλι στον τελικό προορισμό τους (εικ. 5.12). Σε όσα σημεία το υλικό κατασκευής ήταν εύθρυπτο ή αποσαθρωμένο γίνονταν εργασίες στερέωσης που θα προσέφεραν σ' αυτό συνοχή και ενδυνάμωση για την ασφαλή μεταφορά.

Αυτό που προσέχθηκε ιδιαίτερα κατά την τοποθέτηση των δύο μνημείων ήταν να παραμείνει ίδια η μεταξύ τους σχέση. Βέβαια, όλος ο βράχος δεν ήταν δυνατόν να μεταφερθεί. Για το λόγο αυτό δημιουργήθηκαν κατασκευές υποστήριξης από οπλισμένο σκυρόδεμα, όπως επίσης και θόλος από το ίδιο υλικό, σε μορφή τεχνητού λόφου, ο

οποίος σκέπαζε τους ναούς (εικ. 5.13). Ο θόλος εξυπηρέτούσε τη διευθέτηση του φωτισμού και τον εξερισμό του εσωτερικού, καθώς επίσης και τη διαφύλαξη των μνημείων από τις μηχανικές τάσεις των υπερκείμενων βαρών. Τα σημεία των τομών αποκαταστάθηκαν αισθητικά με τη χρήση ειδικού κονιάματος.

Προϋπόθεση για τη χρησιμοποίηση οποιουδήποτε υλικού ξένου προς αυτά των ναών ήταν αυτό να μη διασπά την αισθητική συνέχεια και να μην παράγει βλαβερά υποπροϊόντα που να θέτουν σε κίνδυνο τους ναούς.

Παράλληλα, αποκαταστάθηκε ο περιβάλλον χώρος των μνημείων, ώστε να αναδειχθεί ο μνημειακός χαρακτήρας των ναών του Αμπού Σιμπέλ.

Εικ. 5.13: Ναός του Ραμσή στο Αμπού Σιμπέλ. Πίσω από τα συναρμολογημένα αγάλματα διακρίνεται τμήμα του θόλου που βρίσκεται υπό κατασκευή, ενώ παράλληλα καταβάλλεται προσπάθεια αποκατάστασης του περιβάλλοντος χώρου του ναού.

5.4. Η μεταφορά των μνημείων της νήσου Philae στην Αίγυπτο

α. Περιγραφή του μνημείου

Μετά το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου η Αίγυπτος περιήλθε στη Δυναστεία των Πτολεμαίων. Το 2ο αιώνα π.Χ. ο Πτολεμαίος Β' ο Φιλάδελφος ανήγειρε συγκρότημα ναών αφιερωμένο στη θεά Ίσιδα, στο νησί Philae (Φίλες) της αιγυπτιακής Νουβίας (εικ. 5.14).

Η κατασκευή του φράγματος του Ασουάν το 1960 προκάλεσε και εδώ το ίδιο πρόβλημα με εκείνο των ναών του Αμπού Σιμπέλ.

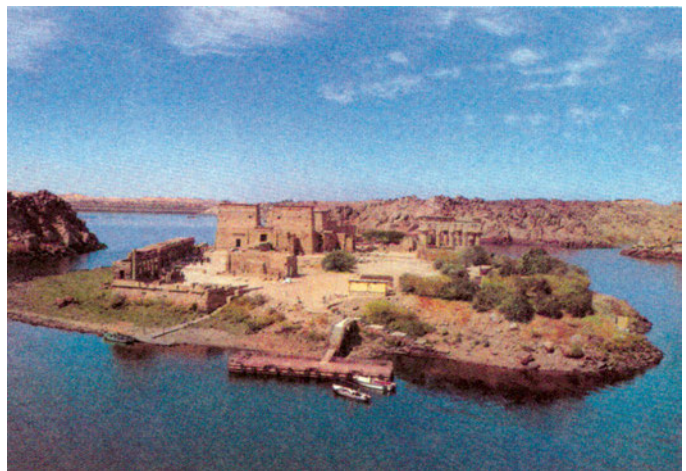
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Στην προσπάθεια να διασωθούν τα μνημεία που βρίσκονταν στο νησί Φίλες αποφασίστηκε η διάλυση, η μεταφορά και η εκ νέου συναρμολόγησή τους σε άλλο τόπο (εικ. 5.15). Ο τόπος αυτός, ο οποίος θεωρήθηκε ασφαλής για τη φιλοξενία των μνημείων, είναι το νησάκι Αγκίλκια, που βρίσκεται τετρακόσια μέτρα βορειοδυτικά από το νησί Φίλες.

Οι μελέτες για τη μεταφορά άρχισαν το 1968 και τελείωσαν τέσσερα χρόνια αργότερα. Η εκτέλεση του προγράμματος, διήρκεσε από το 1972 έως το 1979 και κόστισε τριάντα εκατομμύρια δολάρια, από τα οποία τα δεκαπέντε εκατομμύρια ήταν συνεισφορά ξένων κρατών.

Εικ.5.14: Άποψη ναού στο νησί Φίλες· από γκραβούρα της περιόδου 1842-1849.

Εικ.5.15: Άποψη του νησιού Αγκίλκια μετά την τοποθέτηση σε αυτό των μνημείων από το νησί Φίλες

5.5. Η αναστύλωση του Borobudur στην Ινδονησία

α. Περιγραφή του μνημείου

Το Borobudur (Μπορομπουντούρ) είναι ένας τεράστιος βουδιστικός ναός, ο μεγαλύτερος στον κόσμο, ο οποίος βρίσκεται στην κεντρική Ιάβα της Ινδονησίας. Χρονολογικά η κατασκευή του τοποθετείται στον 9ο αιώνα μ.Χ. και θεωρείται αριστούργημα αρχιτεκτονικής και γλυπτικής.

Το μνημείο είναι κατασκευασμένο από ηφαιστειακό πέτρωμα και έχει σχήμα βαθμιδωτής πυραμίδας. Αποτελείται από εννέα αλληπάλληλα στρώματα, από τα οποία τα τρία είναι κυκλικά και τα έξι ορθογώνια, καταλήγοντας σε μεγάλη θολωτή κατασκευή, την επονομαζόμενη *στούπα*. Τα κυκλικά στρώματα κοσμούνται από εβδομήντα αγάλματα του Βούδα τοποθετημένα σε μικρές θολωτές κατασκευές, ενώ τα ορθογώνια φέρουν - εκτός των τετρακοσίων τριάντα αγαλμάτων του Βούδα - χίλιες τετρακόσιες περίπου πλάκες με ανάγλυφη διακόσμηση (εικ. 5.16).

Εικ.5.16: Ένα από τα αγάλματα του Βούδα στο ναό του Μπορομπουντούρ στην Ινδονησία

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Το εντυπωσιακό αυτό οικοδόμημα εγκαταλείφθηκε στα μέσα του 10ου αιώνα μ.Χ. και στη συνέχεια υπέστη σοβαρές ζημιές από σεισμούς και από το περιβάλλον της ζούγκλας, το οποίο παρουσιάζει έντονες βροχοπτώσεις και πυκνή βλάστηση, στην οποία και θάφτηκε το μνημείο.

Αποκαλύφθηκε το 19ο αιώνα, οπότε επιχειρήθηκε ο καθαρισμός και η αναστήλωσή του. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η κυβέρνηση της Ινδονησίας εκτίμησε το μνημείο ως εξαιρετο δείγμα της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και έκανε έκκληση στην UNESCO το 1955 να βοηθήσει να ληφθούν μέτρα για την προστασία του.

Το 1972 η UNESCO άρχισε να προβάλλει σε διεθνές επίπεδο την εκστρατεία διάσωσης, επιτυγχάνοντας να προσελκύσει το ενδιαφέρον αρκετών ξένων κρατών και ιδιωτικών οργανώσεων, με αποτέλεσμα την ενεργό συνεισφορά τους στην εξεύρεση οικονομικών πόρων και στη διάθεση εξειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού.

Μετά την εκπόνηση της σχετικής μελέτης, η οποία περιελάμβανε την προκαταρκτική εξέταση των παραγόντων διάβρωσης και τις αντίστοιχες προτάσεις προστασίας, πραγματοποιήθηκαν οι εργασίες διάσωσης.

Αξίζει να αναφερθούν αφ' ενός η συμμετοχή επιστημόνων

διαφορετικών ειδικοτήτων, οι οποίοι συνέβαλαν στην εφαρμογή του προγράμματος προστασίας, και αφ' ετέρου η παραχώρηση υλικοτεχνικής υποδομής από τα ξένα κράτη που συμμετείχαν στο πρόγραμμα διάσωσης.

Οι εργασίες που έγιναν αφορούσαν την εγκατάσταση συστήματος αποστράγγισης των νερών της βροχής, τον καθαρισμό και τη στερέωση του ανάγλυφου διάκοσμου, τη βελτίωση της στατικότητας του ναού, καθώς και την απομάκρυνση, τη συντήρηση και την επανατοποθέτηση των λίθων που απάρτιζαν το ναό.

Οι εργασίες διήρκεσαν από το 1972 έως το 1982 και κόστισαν 20 εκατομμύρια δολάρια· από αυτά το ένα τρίτο παραχωρήθηκε από ξένα κράτη και από διάφορες οργανώσεις.

5.6. Οι ανασκαφές του Moenjodaro στο Πακιστάν

α. Περιγραφή του μνημείου

Τα ερείπια της πελώριας πόλης Moenjodaro (Μοεντζοντάρο) βρίσκονται 400 χιλιόμετρα βόρεια από την πόλη Καράτσι του Πακιστάν. Ο αρχαιολογικός χώρος αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφικών ερευνών το 1922 και έφερε στο φως τα ερείπια μιας εκτεταμένης πόλης, η οποία είχε κτιστεί εξ ολοκλήρου από πλίνθους γύρω στο 3000 π.Χ. (εικ. 5.17).

Η πόλη υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του μεγάλου πολιτισμού της Κοιλιάδας του Ινδού ποταμού, ο οποίος ήταν σχεδόν σύγχρονος αλλά και ισάξιος με τους πολιτισμούς της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου.

Η πόλη περιλαμβάνει ακρόπολη χτισμένη σε μεγάλα αναχώματα, προμαχώνες και οικοδομήματα σε πολεοδομικό σχέδιο αυστηρά καθορισμένο με ορθογώνιους άξονες. Σημειώνεται, επίσης, ότι η πόλη διέθετε εξαιρετικό δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης.

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Οι συχνές πλημμύρες του Ινδού ποταμού, καθώς και η άνοδος των υπόγειων υδάτων σε συνδυασμό με τις θερμοκρασιακές μεταβολές και με το υλικό κατασκευής της πόλης είχαν έντονη διαβρωτική δράση. Οι φθορές που προκλήθηκαν εκδηλώθηκαν με την εικόνα αποδιοργάνωσης και αποσάθρωσης του υλικού, ρηγματώσεων και κατάρρευσης τμημάτων.

Ο κίνδυνος εξαφάνισης των κτισμάτων είχε επισημανθεί από το 1960 σε μελέτες που είχαν συνταχθεί. Το 1972 η κυβέρνηση του Πακιστάν σε συνεργασία με την UNESCO συνέταξαν ολοκληρωμένο πρόγραμμα διάσωσης του μνημείου. Η UNESCO απηύθυνε το 1974 έκκληση στη διεθνή κοινότητα για βοήθεια, αφού το πρόγραμμα των εργασιών διάσωσης απαιτούσε οικονομική ενίσχυση και τεχνογνωσία. Σε αυτή την έκκληση η διεθνής κοινότητα ανταποκρίθηκε με τη συγκέντρωση τεσσάρων εκατομμυρίων δολαρίων, τα οποία προστέθηκαν στα έξι εκατομμύρια δολάρια τα οποία διέθεσε η κυβέρνηση του Πακιστάν.

Οι εργασίες προστασίας αφορούσαν τη διαφύλαξη των μνημείων από τον κύριο φθοροποιό παράγοντα, καθώς και την ενίσχυση του υλικού κατασκευής. Ελέγχθηκε, δηλαδή, η στάθμη των υπόγειων υδάτων και στερεώθηκαν τα θεμέλια των κτιρίων.

Εικ. 5.17: Άποψη των ερειπίων του αρχαιολογικού χώρου Μοεντζοντάρο στο Πακιστάν

Το 1983, θεωρώντας ότι η προστασία θα πρέπει να πραγματοποιηθεί με τη λήψη ριζικών μέτρων όσον αφορά τη ροή του Ινδού ποταμού, η UNESCO απηύθυνε νέα έκκληση στη διεθνή κοινότητα για οικονομική ενίσχυση. Σημαντική, αυτή τη φορά, ήταν η συνεισφορά της Ιαπωνίας και του UNDP (United Nations Development Programme).

Παρ' όλα τα τεχνικά και οικονομικά προβλήματα που συνεχώς ανέκυπταν, τα έργα συνεχίστηκαν, προκειμένου να διασωθεί η σημαντική αυτή προϊστορική πόλη.

5.7. Η διάσωση της υπόγειας πόλης του Safflieni στη Μάλτα

α. Περιγραφή του μνημείου

Το Safflieni (Σαφλιένι) χρονολογείται περίπου στο 3000-2500 π.Χ. Πρόκειται για μια τεράστια υπόγεια κατασκευή που περιλαμβάνει συγκρότημα δωματίων σκαλισμένο σε ασβεστολιθικό βράχο σε τρία διαφορετικά επίπεδα συνδεδεμένα με σκάλες και διαδρόμους. Μερικά από τα δωμάτια φέρουν ζωγραφικό διάκοσμο. Εικάζεται πως η κατασκευή αυτή ήταν νεκρόπολη από τους προϊστορικούς χρόνους ή ενδεχομένως ιερό κάποιας σημαντικής θεότητας (εικ. 5.18).

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Το μνημείο διέτρεχε κίνδυνο από την ύπαρξη βιολογικών παραγόντων, οι οποίοι προκαλούσαν διάβρωση στο πέτρωμα και αντιαισθητικές επικαθίσεις στα διακοσμημένα σημεία. Η κυβέρνηση της Μάλτας σε συνεργασία με την UNESCO ανέλαβαν τη συντήρηση και την προστασία του μνημείου το 1980.

Η UNESCO, στην προκειμένη περίπτωση, χορήγησε τεχνική βοήθεια. Διέθεσε, δηλαδή, τεχνικό εξοπλισμό και προσωπικό εξειδικευμένο στη συντήρηση και στην αναστήλωση, και παράλληλα ενίσχυσε την εκπαιδευτική υποδομή της χώρας αναφορικά με τη συντήρηση των μνημείων.

Οι μελέτες που εκπονήθηκαν αφορούσαν τον εντοπισμό των αιτίων διάβρωσης και την επιλογή των κατάλληλων επεμβάσεων συντήρησης που θα έπρεπε να ακολουθηθούν.

Στις εργασίες περιλαμβάνονταν ο καθαρισμός, η συντήρηση του πετρώματος, η λήψη μέτρων για τη μείωση της υγρασίας, καθώς επίσης και η οργάνωση του τρόπου προσέγγισης του μνημείου από τους επισκέπτες.

Εικ.5.18: Τμήμα από τον αρχαιολογικό χώρο Σαφλιένι στη Μάλτα

5.8. Οι επεμβάσεις στην Antigua της Γουατεμάλας

α. Περιγραφή του μνημείου

Η Antigua (Αντίγκουα), πόλη της Γουατεμάλας, κτίστηκε το 16ο αιώνα μ.Χ. σε σεισμογενή περιοχή και σε υψόμετρο 1.500 μέτρα. Εκτός από τα οικοδομήματα, δημόσια και ιδιωτικά, στην πόλη υπάρχει καθεδρικός ναός, ανάκτορο κ.ά., εμπνευσμένα από την Ιταλική Αναγέννηση (εικ. 5.19). Ο ισχυρός σεισμός του 1773 προξένησε πολύ μεγάλες καταστροφές σε ολόκληρη σχεδόν την πόλη.

Εικ.5.19: Αποψη της πόλης Αντίγκουα στη Γουατεμάλα

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Η ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική της πόλης οδήγησε την κυβέρνηση της Γουατεμάλας να προβεί σε αποκατάσταση των εκτεταμένων ζημιών των κτισμάτων. Η προσπάθεια αυτή, όμως, διακόπηκε από νέο ισχυρό σεισμό το 1976. Η διεθνής κοινότητα, με τη μεσολάβηση της UNESCO, κινητοποιήθηκε προσφέροντας οικονομική βοήθεια για τις πρώτες σωστικές επεμβάσεις.

Έως το 1985 έγινε η καταγραφή των φθορών, κοστολογήθηκαν οι αποκαταστάσεις και συντάχθηκε η μακροπρόθεσμη πορεία αντιμετώπισης των προβλημάτων. Ακολούθησαν οι εργασίες αποκατάστασης και αντισεισμικής προστασίας ως μέριμνα για ενδεχόμενο μελλοντικό κίνδυνο.

5.9. Η συντήρηση των τοιχογραφιών στην Capella Sistina του Βατικανού

Διαφορετική από τις προηγούμενες είναι η περίπτωση συντήρησης των τοιχογραφιών στην Capella Sistina (Καπέλα Σιστίνα) του Βατικανού, η οποία εντάχθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1984.

Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι τη διεκπεραίωση της συγκεκριμένης επέμβασης ανέλαβε εξ ολοκλήρου (επιστημονικά, τεχνολογικά και οικονομικά) η τοπική κυβέρνηση του Βατικανού.

α. Περιγραφή του μνημείου

Η περίφημη Καπέλα Σιστίνα βρίσκεται στην πόλη-κράτος του Βατικανού, στην καρδιά της Ρώμης. Το Βατικανό είναι η έδρα της Ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας και βρίσκεται υπό την απόλυτη εξουσία των Ρωμαίων Ποντιφίκων.

Πρόκειται για ένα παρεκκλήσι το οποίο έλαβε το όνομά του από τον Πάπα Σίξτο Δ' (1471-1484). Ο τελευταίος έδωσε την εντολή για την ανέγερσή του το 1473. Το σχήμα του είναι πολύ απλό, με θολωτή οροφή, σε μορφή σχεδόν επίπεδης καμάρας, και μικρούς πλευρικούς θόλους πάνω από τα παράθυρα. Οι τοίχοι κατά μήκος διακοσμήθηκαν με τοιχογραφίες από διάσημους καλλιτέχνες της εποχής.

Μετά το θάνατο του πάπα Σίξτου Δ' ο πάπας Ιούλιος Β' ανέθεσε στο Μιχαήλ Άγγελο την εκτέλεση του ζωγραφικού διακόσμου της οροφής το 1508, η οποία τελείωσε το 1512.

Ο μεγαλοφυής καλλιτέχνης, θέλοντας να δώσει την εντύπωση μεγαλύτερου ύψους στη χαμηλή καμάρα της οροφής, ζωγράφισε αρχιτεκτονικό πλαίσιο, το οποίο υποδιείρεσε με παραστάδες που έδιναν την εντύπωση μαρμάρου και την αίσθηση του προοπτικού βάθους. Το κολοσσιαίο αυτό έργο περιλαμβάνει 343 ανθρώπινες μορφές, που αποδίδουν σκηνές από τη Δημιουργία του Αδάμ έως την Τελική Κρίση, επεισόδια από την ιστορία του Ισραήλ, καθώς και προσωπογραφίες προφητών (εικ. 5.20).

Ο Μιχαήλ Άγγελος εκφράστηκε με τον τρόπο με τον οποίο απέδιδε και τα γλυπτά έργα του, δείχνοντας πόσο τέλεια κατείχε τη δομή του ανθρώπινου σώματος, αλλά και πόσο είχε επηρεαστεί από την ελληνιστική γλυπτική. Οι ανθρω-

Εικ. 5.20: Αποψη του εσωτερικού της Καπέλα Σιστίνα. Διακρίνονται οι οροφογραφίες και η τοιχογραφία της "Τελικής Κρίσης" στο βάθος, έργα του Μιχαήλ Αγγέλου.

Εικ.5.21: Οροφογραφίες της Καπέλα Σιστίνα κατά τη διάρκεια του καθαρισμού

πινες μορφές της οροφής της Καπέλα Σιστίνα που αποδίδονται στα ζωγραφισμένα αγάλματα προσδίδουν δραματικότητα στις σκηνές οι οποίες απεικονίζονται.

β. Η συντήρηση των τοιχογραφιών

Η συντήρηση των τοιχογραφιών της Καπέλα Σιστίνα είναι ένα έργο που ξεκίνησε το 1964. Η επέμβαση καθαρισμού κρίθηκε αναγκαία, επειδή παρατηρήθηκαν φθορές στην επιφάνεια των τοιχογραφιών.

Πριν από τη συντήρηση έγινε προκαταρκτική εξέταση της ζωγραφικής επιφάνειας και του υποστρώματος (επί τόπου ή με δειγματοληψία), προκειμένου να προσδιοριστούν η τεχνική και τα υλικά κατασκευής και να αναλυθεί η φύση των ουσιών που κάλυπταν τη ζωγραφική επιφάνεια. Με αυτό τον τρόπο έγινε δυνατή η επιλογή της καταλληλότερης μεθόδου και των υλικών συντήρησης. Συμπληρωματικά με τις αναλύσεις έγιναν επιλεκτικά τεστ καθαρισμού στις τοιχογραφίες.

Ως καταλληλότερη μέθοδος επιλέχθηκε αυτή η οποία ήταν απλούστερη στην εφαρμογή της και ελαχιστοποιούσε τον κίνδυνο ενδεχόμενων φθορών, προσδίδοντας, παράλληλα, ομοιόμορφο αποτέλεσμα. Ο χρόνος εφαρμογής καθοριζόταν από τη μεθοδολογία αλλά και από την κρίση του συντηρητή την ώρα της εφαρμογής ανάλογα με την περίπτωση (εικ. 5.21).

Τα χρώματα των τοιχογραφιών του Μιχαήλ Αγγέλου πριν από τον καθαρισμό φαίνονταν σκούρα και μουντά. Πολλοί μελετητές είχαν υποστηρίξει την άποψη ότι τέτοιου είδους χρώματα ενίσχυαν το δραματικό χαρακτήρα των σκηνών. Αυτά, όμως, τα χρώματα δεν τα επέλεξε ο καλλιτέχνης, αλλά ήταν αποτέλεσμα της συσσώρευσης και της επικάλυψης ξένων ουσιών πάνω στις χρωματικές επιφάνειες (εικ. 5.22 (α), (β)).

Οι αναλύσεις έδειξαν ότι οι ουσίες αυτές ήταν σκόνη, καπνός (αιθάλη), κόλλες και ρητίνες. Ο καπνός προέκυψε από τα κεριά, από τις λάμπες λαδιού και από τα μαγκάλια, που χρησιμοποιούνταν για φωτισμό και για θέρμανση της Καπέλα Σιστίνα. Οι κόλλες ήταν ζωικές και εφαρμόστηκαν στην επιφάνεια πρώτον για να καλύψουν τις άσπρες εξανθήσεις διαλυτών αλάτων και δεύτερον - κατά τη διάρκεια προγενέστερων εργασιών συντήρησης - για να ζωρέψουν τα χρώματα, τα οποία είχαν γίνει θαμπά από τις επικαθίσεις σκόνης και καπνού.

Οι εργασίες συντήρησης διήρκεσαν δώδεκα χρόνια. Δε χρησιμοποιήθηκαν προστατευτικές ουσίες πάνω στη ζωγραφική επιφάνεια, αλλά μελετήθηκε επισταμένως η δυνατότητα πραγματοποίησης προληπτικής συντήρησης με

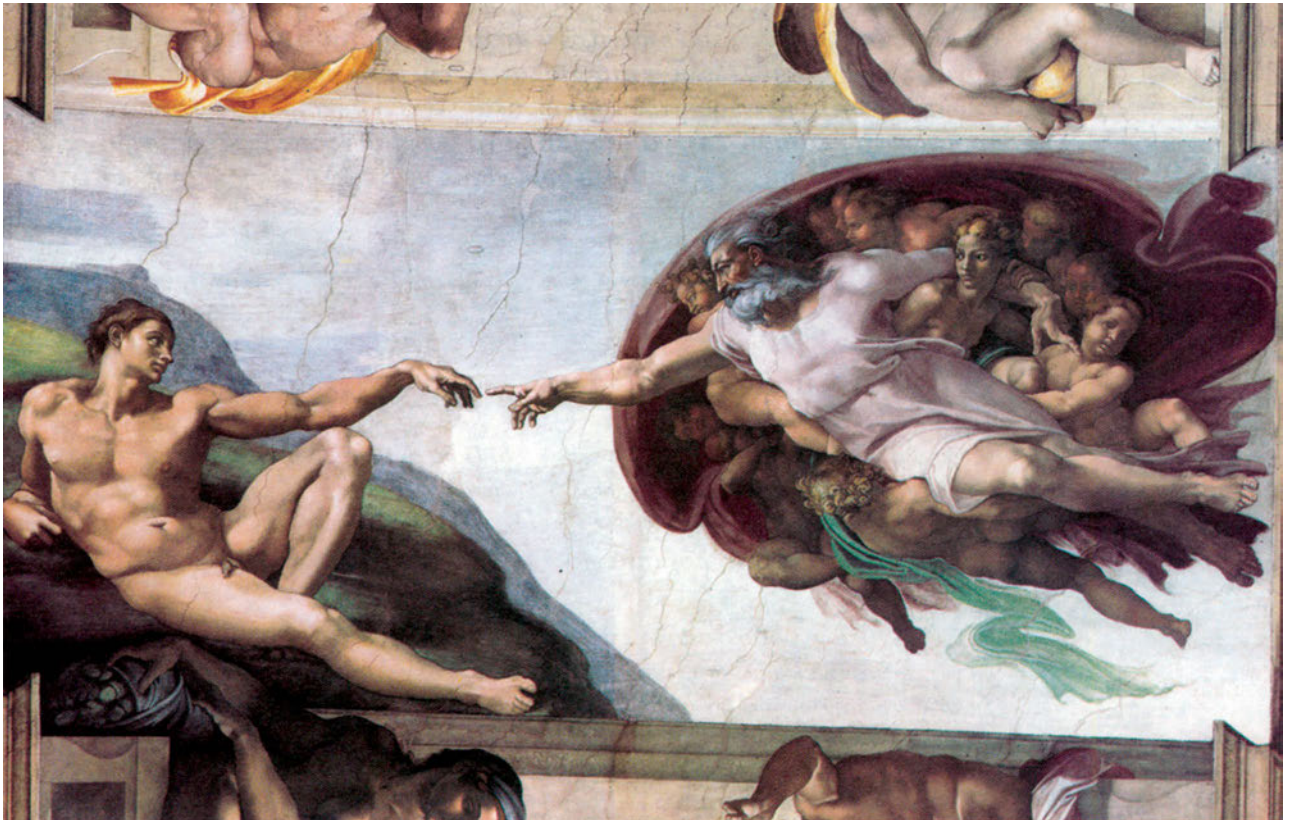
στόχο τον έλεγχο-μέτρηση των περιβαλλοντικών παραμέτρων (μικροκλίμα της Καπέλα Σιστίνα) και στη συνέχεια τη ρύθμισή τους στις κατάλληλες τιμές, για να διασφαλιστεί η μακροχρόνια διατήρηση των έργων.

Για το σκοπό αυτό τοποθετήθηκε στο εσωτερικό μηχανολογικός εξοπλισμός, για να ελέγχει τις κλιματολογικές συνθήκες και να τις διατηρεί σταθερές στα επιθυμητά επίπεδα. Αναφορικά με το φωτισμό τοποθετήθηκαν κατάλληλοι λαμπτήρες που δεν επηρεάζουν τη ζωγραφική επιφάνεια.

Όλες οι φάσεις των εργασιών συντήρησης τεκμηριώθηκαν σχεδιαστικά, φωτογραφικά και μέσω βιντεοσκόπησης, υπό την εποπτεία των εργαστηρίων συντήρησης του Μουσείου του Βατικανού.

(α)

(β)

Εικ.5.22 (α), (β): Τμήμα της οροφωγραφίας της Καπέλα Σιστίνα, στο οποίο απεικονίζεται η "Δημιουργία του Αδάμ" (α) πριν και (β) μετά τον καθαρισμό.

Συνοπτική παρουσίαση του 5ου κεφαλαίου

Η σταδιακή εξέλιξη της πρακτικής στην αρχαιολογική έρευνα διεθνώς οδήγησε στη διαμόρφωση της επιστημονικής μεθοδολογίας της κατά το τέλος του 18ου αιώνα, οπότε και εμφανίστηκαν τα πρώτα δείγματα συστηματικής αρχαιολογικής ανασκαφής.

Το 19ο αιώνα η οργάνωση ιδρυμάτων αρχαιολογικής έρευνας με έντονη δραστηριότητα σε όλο τον κόσμο συνέβαλε στην ανακάλυψη σημαντικών μνημείων και, παράλληλα, προώθησε την έρευνα σε τόπους, όπως είναι η Εγγύς Ανατολή, η Αφρική, η Ωκεανία και η Αμερική.

Τον 20ό αιώνα ιδρύεται η UNESCO (1946), σκοπός της οποίας ήταν η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς διεθνώς. Το 1972 με βάση συγκεκριμένα κριτήρια αξιολόγησης προέβη στην ανακήρυξη και στην εγγραφή μνημείων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς στον **Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς**. Παράλληλα, μέσω των **Διεθνών Εκστρατειών Διάσωσης Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς**, χρηματοδοτεί μνημεία που συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο, με σκοπό τη διάσωσή τους.

Χαρακτηριστικές ενέργειες διάσωσης και προστασίας αποτελούν: η **ανασκαφή στην Τροία της Μικράς Ασίας**, η **μεταφορά των ναών του Αμπού Σιμπέλ στην Αίγυπτο**, η **μεταφορά των μνημείων από το νησί Φίλες στην Αίγυπτο**, η **αναστήλωση του βουδιστικού ναού Μπορομπουντούρ στην Ινδονησία**, οι **ανασκαφές της πόλης του Μοεντζοντάρο στο Πακιστάν**, η **διάσωση της υπόγειας πόλης του Σαφλιένι στη Μάλτα**, οι **επεμβάσεις αποκατάστασης κτισμάτων στην Αντίγκουα της Γουατεμάλας**, ενώ η **συντήρηση των τοιχογραφιών της Καπέλα Σιστίνα στο Βατικανό** συνιστά χαρακτηριστική περίπτωση αποκατάστασης μνημείου, η οποία έγινε με αποκλειστική πρωτοβουλία του κράτους όπου βρίσκεται.

Ερωτήσεις 5ου κεφαλαίου

α. Ποια η σκοπιμότητα των Διεθνών Εκστρατειών Διάσωσης Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς από την UNESCO; Απαντήστε, αναφέροντας σχετικά παραδείγματα.

β. Σχολιάστε τον τρόπο ο οποίος επελέγη για τη διάσωση των ναών στο Αμπού Σιμπέλ και των μνημείων στη νησί Φίλες.

γ. Θεωρείτε αποτελεσματική την πολυεπιστημονική αντιμετώπιση του ζητήματος της προστασίας ενός πολιτιστικού αγαθού;

δ. Πώς αντιλαμβάνεστε το διεπιστημονικό χαρακτήρα της προστασίας των μνημείων;

6

*Η ελληνική εμπειρία
στην προστασία
της πολιτιστικής
κληρονομιάς*

Οι κυριότερες ξένες Αρχαιολογικές Σχολές είναι:

- *Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή*
Ιδρύθηκε το 1846. Πρόκειται για το παλαιότερο ίδρυμα αρχαιολογικής έρευνας από αλλοδαπούς στην Ελλάδα. Προωθεί γαλλικά ερευνητικά αρχαιολογικά προγράμματα στον ελλαδικό χώρο (Δελφοί, Δήλος, Μάλια κ.α.) και στην Κύπρο.
- *Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο*
Ιδρύθηκε το 1874. Το τμήμα της Αθήνας είναι από τα πρώτα μιας σειράς τμημάτων σε χώρες με αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Ξεκίνησε τη δράση του στη Ρώμη το 1828 ως ιδιωτική εταιρεία και το 1874 τέθηκε υπό την εποπτεία του γερμανικού κράτους. Συνέβαλε στη διαμόρφωση των ανασκαφικών μεθόδων. Συστηματική έρευνα πραγματοποίησε στην Ολυμπία, στην Ακρόπολη, στον Κεραμεικό, στην Τίρυνθα κ.α.
- *Αμερικάνικη Σχολή Κλασικών Σπουδών*
Ιδρύθηκε το 1881. Το ανασκαφικό και ερευνητικό έργο της είναι πλούσιο, με κέντρο βάρους της δράσης της στο χώρο της Αρχαίας Αθήνας, και ιδιαίτερα στην Αρχαία Αγορά, στην οποία επιτέλεσε και αναστηλωτικό έργο από το 1954 έως το 1957, στην Αρχαία Κόρινθο, στο Ηραίο του Άργους, στο ιερό του Διός στη Νεμέα κ.α.
- *Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή*
Ιδρύθηκε το 1886. Η Σχολή, είτε αυτόνομα είτε μέσω αγγλικών ερευνητικών προγραμμάτων, ανέπτυξε πλούσια δραστηριότητα στην έρευνα στον ελλαδικό χώρο, όπως για το μινωικό πολιτισμό στην Κνωσό και σε άλλες περιοχές, για τον κυκλαδικό πολιτισμό στη Μήλο, για το μυκηναϊκό πολιτισμό στις Μυκήνες κ.α.
- *Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή*
Ιδρύθηκε το 1909. Η ανασκαφική δραστηριότητά της επικεντρώθηκε κυρίως στην Κρήτη και στη Λήμνο.
- *Σουηδικό Ινστιτούτο*
Ιδρύθηκε το 1948. Κύριοι χώροι ανασκαφών του υπήρξαν η Αργολίδα, η Καβάλα και τα Χανιά.

6.1. Γενική επισκόπηση

Παράλληλα με τη διεθνή εμπειρία εξελίσσεται και η ελληνική πρακτική όσον αφορά τα θέματα προστασίας και διάσωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τις ανασκαφικές δραστηριότητες, την προώθηση της αρχαιολογικής επιστημονικής έρευνας, καθώς και την προστασία και την ανάδειξη των πολιτιστικών αγαθών της χώρας μας είχαν υπό την ευθύνη τους οι Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού (ΥΠ.ΠΟ.) με τις κατά τόπους Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών ή Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Παράλληλα, όμως, το έργο τους συνέδραμαν η Αρχαιολογική Εταιρεία και οι ξένες Αρχαιολογικές Σχολές.

Ειδικότερα η δράση των ξένων Αρχαιολογικών Σχολών συνεπικουρεί το Ελληνικό Κράτος στην αποκάλυψη και στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η λειτουργία τους εποπτεύεται από το ΥΠ.ΠΟ. στο οποίο οφείλουν να παραδίδουν τα ευρήματα των ανασκαφών τους, ενώ οι ίδιες διατηρούν το δικαίωμα επεξεργασίας, περιγραφής, ταξινόμησης, μελέτης και δημοσίευσης του αρχαιολογικού υλικού και των συμπερασμάτων του.

Στην Αθήνα έχουν τις έδρες τους τμήματα ξένων Αρχαιολογικών Σχολών, όπως είναι η *Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή*, το *Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο*, η *Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών*, η *Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή*, η *Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή* και το *Σουηδικό Ινστιτούτο*.

Άλλα ερευνητικά ιδρύματα που βρίσκονται στην Ελλάδα είναι το *Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο*, η *Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή*, το *Καναδικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο*, το *Αυστραλιανό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο* κτλ.

Αναφορικά με το έργο των κρατικών Υπηρεσιών που ασχολούνται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς θα πρέπει να αναφερθεί ότι αυτές συνέβαλαν αφ' ενός στην αναδιοργάνωση των παλαιών και στην ίδρυση νέων περιφερειακών Μουσείων, και αφ' ετέρου στην προστασία και στην ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και των μνημείων. Παράλληλα, είτε σε συνεργασία με τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της χώρας είτε όχι, πραγματοποίησαν μεγάλες ανασκαφικές έρευνες όπως στο Δίο, στη Βεργίνα, στην Πέλλα, στα Άβδηρα, στη Μαρώνεια, στο Διμήνι, στο Σέσκλο κτλ. και δρομολόγησαν τις αναστηλώσεις των μνημείων της Ακρόπολης της Αθήνας, του ναού του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσειες, της Επιδαύρου, του Μιστρά, της Λίνδου κτλ. Η μεθοδολογία και η τεχνική των

ανασκαφών έγιναν με την πάροδο του χρόνου συστηματικότερες, γεγονός που οφείλεται στην υψηλή θεωρητική κατάρτιση ειδικών επιστημόνων και στην εισαγωγή τεχνολογικών καινοτομιών.

Όπως συμβαίνει με άλλες χώρες διεθνώς, έτσι και η Ελλάδα - ύστερα από αίτησή της - έχει εγγράψει στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO μέχρι το τέλος του 1999, 21 μνημεία τα οποία καλύπτουν τα κριτήρια που έχει καθορίσει η UNESCO.

Από αυτά η Ακρόπολη της Αθήνας είναι το μοναδικό μνημείο που έχει ενταχθεί στην ειδική κατηγορία των "διεθνών εκστρατειών διάσωσης" της UNESCO, ενώ το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα στην κατηγορία των "μεικτών" μνημείων, δηλαδή αυτών που ανήκουν ταυτόχρονα στις κατηγορίες της πολιτιστικής και της φυσικής κληρονομιάς.

Ακολουθεί αναλυτική περιγραφή σημαντικών επεμβάσεων που έγιναν στον ελλαδικό χώρο.

Τα ελληνικά μνημεία που έχουν υπαχθεί στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO κατά χρονολογική σειρά εγγραφής είναι:

- ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσες (1986)
- ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών (1987)
- η Ακρόπολη της Αθήνας (1987)
- το Άγιον Όρος (1988)
- τα Μετέωρα (1988)
- τα Παλαιοχριστιανικά και Βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης (1988)
- ο αρχαιολογικός χώρος της Επιδαύρου (1988)
- η μεσαιωνική πόλη της Ρόδου (1988)
- ο Μιστράς (1989)
- ο αρχαιολογικός χώρος της Ολυμπίας (1989)
- η Δήλος (1990)
- η Μονή Δαφνιού (1990)
- ο Όσιος Λουκάς (1990)
- η Νέα Μονή της Χίου (1990)
- το Πυθαγόρειο της Σάμου (1992)
- το Ηραίο της Σάμου (1992)
- ο αρχαιολογικός χώρος της Βεργίνας (1996)
- ο αρχαιολογικός χώρος των Μυκηνών (1999)
- ο αρχαιολογικός χώρος της Τίρυνθας (1999)
- ο οικισμός της Χώρας της Πάτμου με το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου (1999)
- η σπηλιά της Αποκάλυψης του Αγίου Ιωάννη στη Πάτμο (1999)

6.2. Η Κνωσός

Εικ. 6.1: Μερική άποψη του ανακτόρου της Κνωσού

α. Περιγραφή του μνημείου

Ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού βρίσκεται σε απόσταση 5 χλμ. νοτιοανατολικά της πόλης του Ηρακλείου της Κρήτης. Η Κνωσός υπήρξε το κέντρο ενός από τους μεγαλύτερους πολιτισμούς του κόσμου κατά την προϊστορική περίοδο, του μινωικού.

Το πρώτο ανάκτορο της Κνωσού κτίστηκε γύρω στο 2000 π.Χ. και καταστράφηκε γύρω στο 1700 π.Χ., πιθανόν από σεισμό, αλλά ξανακτίστηκε. Η Κνωσός ανέπτυξε τεράστια οικονομική δραστηριότητα, που κάλυψε τους τομείς της ναυτιλίας, του εμπορίου, της βιοτεχνίας, της γεωργίας και της κτηνοτροφίας. Το 1500 π.Χ. οι σεισμοί που προκλήθηκαν από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας εικάζεται ότι κατέστρεψαν τα ανάκτορα και τις πόλεις της περιοχής.

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Οι πρώτες ανασκαφές στην Κνωσό έγιναν από το Μίνωα Καλοκαιρινό, έμπορο από το Ηράκλειο της Κρήτης. Ο Καλοκαιρινός το 1878 ανακάλυψε δύο από τις αποθήκες του ανακτόρου της Κνωσού. Εξαναγκάστηκε, όμως, από τους Τούρκους ιδιοκτήτες της περιοχής να σταματήσει τις έρευνες.

Ο Σλήμαν ενδιαφέρθηκε και αυτός το 1886 να ανασκάψει την περιοχή, αλλά οι προσπάθειές του να αγοράσει το λόφο της "Κεφάλας" απέτυχαν εξαιτίας των υπερβολικών οικονομικών απαιτήσεων των ιδιοκτητών για την απαλλοτρίωση των κτημάτων τους.

Το 1900, όταν πια η Κρήτη είχε ήδη ανακηρυχτεί αυτόνομη Πολιτεία, ξεκίνησε ανασκαφές ο Άγγλος Άρθουρ Έβανς. Ο γρήγορος ρυθμός των ανασκαφών οδήγησε ήδη από το τέλος του 1903 στην αποκάλυψη σχεδόν όλου του ανακτόρου, το οποίο αποτελούσε κατοικία και έδρα του βασιλιά, των αξιωματούχων και του ιερατείου. Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, το ανάκτορο ανοικοδομήθηκε πάνω στα ερείπια παλαιότερου, το οποίο είχε καταστραφεί το 1700 π.Χ. και υπέστη σοβαρότατες αλλοιώσεις από πυρκαγιά που οφειλόταν σε σεισμό διακόσια χρόνια αργότερα. Εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, ό,τι σώζεται σήμερα χρονολογείται στη λεγόμενη νεοανακτορική περίοδο, δηλαδή ανήκει στο ανάκτορο που κτίστηκε ύστερα από την καταστροφή του 1700 π.Χ. (εικ. 6.1).

Χαρακτηριστικές ήταν η ζωγραφική διακόσμηση των τοί-

χων του ανακτόρου με πολύχρωμες νωπογραφίες και η επένδυση των τοίχων και των δαπέδων με λευκές και φλεβωτές γυψολιθικές πλάκες.

Η συνέχιση των ερευνών στην Κνωσό κράτησε έως το 1931, με μια διακοπή μόνο στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Η αποπεράτωση της ανασκαφής έγινε με γρήγορους ρυθμούς σχεδόν σε μια διετία, γεγονός που απέχει πολύ από τις σύγχρονες απόψεις της αρχαιολογικής έρευνας. Από το ξεκίνημα της ανασκαφής (1901-1902) πρόβαλε επιτακτική η ανάγκη για συντήρηση και για αποκατάσταση των μνημείων που αποκάλυπτε η αρχαιολογική σκαπάνη.

Σε τμήματα του ανάκτορου όπου τα ανασκαφικά δεδομένα πρόσφεραν επαρκή στοιχεία πραγματοποιήθηκαν ανακατασκευές και αναστηλώσεις (εικ. 6.2). Κατά την πρώτη αναστηλωτική προσπάθειά του στις αρχές του αιώνα ο Έβανς χρησιμοποίησε υλικά ανάλογα με εκείνα που χρησιμοποίησαν οι Μινωίτες (πωρόλιθο, γυψόλιθο και ξύλο).

Η Αίθουσα του Θρόνου γνώρισε αρκετές επεμβάσεις συντήρησης έως την τελική ανακατασκευή της στη δεκαετία του 1920. Έγινε αντικατάσταση των τριών τμημάτων του μεγάλου κλιμακοστασίου, με στόχο να διασωθούν τα σκαλοπάτια του, τα οποία ήταν φτιαγμένα από μαλακό γύψο.

Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, και κυρίως μετά το 1925, οι εργασίες συνεχίστηκαν με πιο δραστικές επεμβάσεις απ' ό,τι το προηγούμενο διάστημα, όπως με τη χρήση του σπλισμένου σκυροδέματος για την αποκατάσταση αρχιτεκτονικών μελών. Αυτή τη φορά ο Έβανς, προσπαθώντας να αποδώσει την εικόνα των αρχαίων υλικών, τα χρωμάτισε σε συμβατικές αποχρώσεις (εικ. 6.3). Τα τμήματα που αντιστοιχούσαν σε ξυλοδεσιές και σε άλλες ξύλινες κατασκευές βάφτηκαν κίτρινα. Σήμερα το κίτρινο χρώμα έχει αντικατασταθεί με αποχρώσεις που δηλώνουν συμβατικά το υλικό του ξύλου.

Σε άλλα σημεία του ανακτόρου τοποθετήθηκαν αντίγραφα των τοιχογραφιών που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή, οι οποίες φιλοξενούνται σήμερα στο Μουσείο Ηρακλείου (εικ. 6.4). Οι τοιχογραφίες διακρίνονται σε δύο κατηγορίες, τις *διακοσμητικές*, με γεωμετρικές συνθέσεις, και τις *παραστατικές*, με σκηνές από την καθημερινή ζωή και από τις θρησκευτικές εκδηλώσεις, δηλαδή από τις ιερές τελεουργίες των Μινωιτών.

Αυτός ο τρόπος αναστήλωσης έχει δεχτεί αρνητική κριτική από πολλούς ειδικούς επιστήμονες, επειδή χρησιμοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό υλικά ξένα προς τη μινωική αρχι-

Εικ.6.2: Εικόνα από τις πρώτες αναστηλωτικές προσπάθειες τον ανακτόρου της Κνωσού από τον Α. Έβανς με τη συμμετοχή ντόπιων εργατών

Εικ.6.3: Κινοστοιχία από το μεγάλο κλιμακοστάσιο του ανακτόρου της Κνωσού όπως αναστηλώθηκε από τον Α. Έβανς

Εικ. 6.5: Η "Θεά των όφρων", ειδώλιο από φαγεντιανή που αποκαλύφθηκε κατά τις ανασκαφικές έρευνες στο ανάκτορο της Κνωσού

τεκτονική· άλλοι, πάλι, αμφισβήτησαν ως λανθασμένη την αναπαράσταση του ανακτόρου. Παρ' όλα αυτά, η αποκάλυψη και η αναπαράσταση του αρχαίου μινωικού κόσμου, καθώς και η ανεύρεση μεγάλου αριθμού μνημείων που μαρτυρούν την ύπαρξη του αποτελούν γεγονότα εξαιρετικής σημασίας.

Μετά το θάνατο του Άρθουρ Έβανς τις ανασκαφικές έρευνες, οι οποίες συνεχίζονται έως σήμερα φέρνοντας συνεχώς στο φως νέα ευρήματα, ανέλαβε η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή σε συνεργασία με αρχαιολόγους της αρμόδιας Εφορείας Αρχαιοτήτων του ΥΠ.Π.Ο. (εικ. 6.5).

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η αρμόδια Αρχαιολογική Υπηρεσία της Κρήτης σε συνεργασία με άλλους φορείς προχώρησε στη βελτίωση των αποκατεστημένων τμημάτων του ανακτόρου. Μελετήθηκαν τα προβλήματα των συνδετικών υλικών των τοιχοδομιών, καθώς και τα προβλήματα που έχουν προκληθεί από τη διάβρωση του γυψόλιθου και από τη βλάστηση.

Το 1983 το Υπουργείο Πολιτισμού ξεκίνησε ένα μακρόπνοο πρόγραμμα για την προστασία και την ανάδειξη του μνημείου, στο οποίο - μεταξύ άλλων - μελετήθηκε ο τρόπος με τον οποίο θα μπορούσε να οργανωθεί η πορεία των επισκεπτών. Στόχος αυτής της μελέτης είναι να επιτευχθεί η ισόρροπη κατανομή της κυκλοφορίας των επισκεπτών, αφού σε περίοδο αιχμής αυτοί φτάνουν τους 15.000 την ημέρα.

Την τελευταία δεκαπενταετία, επίσης, έχουν πραγματοποιηθεί γεωτεχνική μελέτη του χώρου, τοπογράφηση και κτηματογράφηση της ευρύτερης περιοχής, καθώς και στατική μελέτη του ανακτόρου.

Την τελευταία διετία με τη φροντίδα της αρμόδιας Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων έχουν ολοκληρωθεί εργασίες στερέωσης, διαμόρφωσης και ανάδει-

Εικ. 6.4: Η τοιχογραφία των "Ταυροκαθάψιων" από την ανατολική πτέρυγα του ανακτόρου της Κνωσού

ξης χώρων. Οι εργασίες αυτές έγιναν μετά την τροποποίηση της αρχικής μελέτης. Κατασκευάστηκαν ξύλινοι διάδρομοι, για να διευκολύνεται η πορεία των επισκεπτών, και περιστοιχίστηκαν χώροι του μνημείου με στόχο να προστατευτούν, αλλά και να αποκτήσει εύκολα ο επισκέπτης εικόνα του χώρου. Ο χώρος σήμερα περιλαμβάνει τη ζώνη υποδοχής και εξυπηρέτησης του κοινού, τη ζώνη πρασίνου, που περιβάλλει το μνημείο, και τη ζώνη των αρχαιοτήτων.

6.3. Το Ακρωτήρι της Θήρας

α. Περιγραφή του μνημείου

Εικ. 6.6: Τράπεζα προσφορών, η οποία βρέθηκε σε παράθυρο κατοικίας στο Ακρωτήρι Θήρας. Διατηρεί σε καλή κατάσταση τα χρώματα των διακοσμητικών μοτίβων.

Τα ευρήματα από την ανασκαφική έρευνα στο Ακρωτήρι Θήρας, η οποία ξεκίνησε το 1967 από τον αρχαιολόγο Σπύρο Μαρινάτο και συνεχίζεται έως σήμερα, αποτελούν τεκμήρια της εγκατάστασης του ανθρώπου σε αυτή την περιοχή από τα μέσα της τέταρτης χιλιετίας π.Χ. Ο οικισμός που έχει αποκαλυφθεί, μαζί με το πλήθος και με την ποικιλία των ευρημάτων, δηλώνουν ότι οι κάτοικοι διήνυαν περίοδο μεγάλης ακμής, όταν σημειώθηκε η έκρηξη του ηφαιστείου, περίπου το 1500 π.Χ.

Η μοναδικότητα του οικισμού δεν οφείλεται μόνο στο αρχαιολογικό υλικό, αλλά και στα τεκμήρια που ρίχνουν φως σε πτυχές της καθημερινής ζωής των κατοίκων τη στιγμή της ηφαιστειακής έκρηξης.

Η εντυπωσιακή διατήρηση των ερειπίων του προϊστορικού οικισμού οφείλεται στις ιδιομορφίες της καταστροφής του. Τα ηφαιστειακά υλικά (στάχτη, θηραϊκή γη και κίσηρη), τα οποία τον κάλυψαν, εισχώρησαν μέσα από πόρτες, από παράθυρα κτλ. και κατάφεραν να γεμίσουν τα κενά και να συγκρατήσουν ακόμη και τμήματα κτισμάτων που ήταν έτοιμα να καταρρεύσουν. Εκτός από τη στήριξη, τα ηφαιστειακά υλικά εξασφάλισαν σταθερές συνθήκες υγρασίας και θερμοκρασίας, δημιουργώντας ιδανικό περιβάλλον για τη διατήρηση των τοιχογραφιών και των κινητών ευρημάτων (εικ. 6.6).

Διασώζονται σε ικανοποιητικό βαθμό το οδικό και το ολοκληρωμένο αποχετευτικό δίκτυο του οικισμού. Μικρά λιθόστρωτα δρομάκια περιστοιχίζονται από μεγάλα οικοδομι-

Εικ. 6.7: Τμήμα του προϊστορικού οικισμού στο Ακρωτήρι Θήρας, που ονομάζεται "Τριγωνική πλατεία"

κά συγκροτήματα με διώροφα ή με τριώροφα σπίτια (εικ. 6.7). Οι τοίχοι των κτιρίων είναι κτισμένοι με ακατέργαστες πέτρες και με λάσπη, και μερικοί από αυτούς ήταν ενισχυμένοι με ξυλοδεσιές.

Οι οροφές και οι τοίχοι των σπιτιών κοσμούσαν με τοιχογραφίες, οι οποίες αποτελούν το μεγαλύτερο και καλύτερα διατηρημένο καλλιτεχνικό σύνολο όλων των περιόδων στο Αιγαίο Πέλαγος. Η θεματογραφία παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Αφηρημένα ή γεωμετρικά σχήματα, ανθρώπινες μορφές, ζώα, φυτά σε διάφορα χρώματα όπως κόκκινο, κίτρινο, μαύρο, γαλάζιο. Είναι χαρακτηριστικές οι ονομασίες που έχουν δοθεί στις τοιχογραφίες, όπως "Άνοιξη", "Νεαροί πυγμαχοί", "Ψαράδες" (εικ. 6.8), "Γυναίκες" και "Σύνθεση με τους πίθηκους".

Πλήθος κεραμικών αγγείων, 5.000 περίπου, ακέραια ή μη, ήλθαν στο φως στη θέση ακριβώς που εγκαταλείφθηκαν από τους κατοίκους ή πεσμένα στο έδαφος. Έχουν βρεθεί πολλοί τύποι αγγείων, με γεωμετρική ή με εικονογραφική παράσταση, όπου αποδίδεται το φυτικό ή το ζωικό βασίλειο (εικ. 6.9). Σε ορισμένα αποθηκευτικά αγγεία διατηρήθηκαν τροφές της εποχής όπως κριθάρι και φάβα.

Μεταξύ των κινητών ευρημάτων συγκαταλέγονται λίθινα χρηστικά σκεύη ή εργαλεία, μολύβδινα βάρη και ορειχάλκινα σκεύη ή εργαλεία.

Ο αρχαιολογικός χώρος στο Ακρωτήριο της Θήρας λειτουργεί ως επίτιμο μουσείο και, παράλληλα, ως εν ενεργεία ανασκαφικός χώρος.

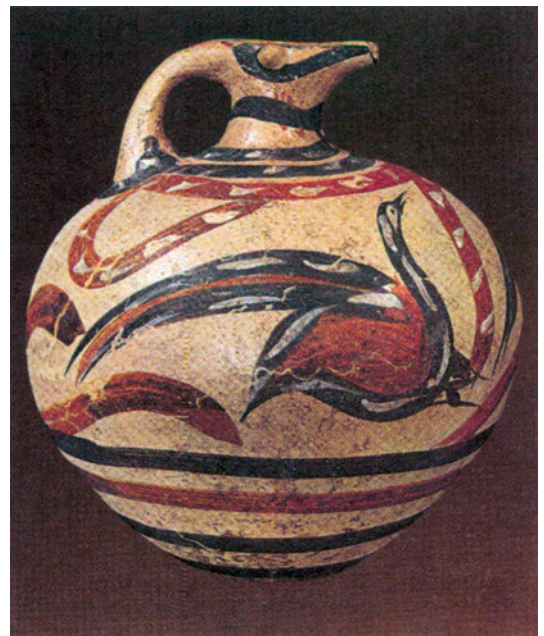
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Το υλικό κατασκευής των κτιρίων του οικισμού και η ευπάθειά του στην επίδραση των διαβρωτικών παραγόντων κατέστησαν αναγκαία την άμεση, έστω πρόχειρη, στέγασή του. Αυτό έγινε το 1969. Η κατασκευή ήταν από ντέξιον, στα οποία προσαρμόστηκαν φύλλα ελλενίτ.

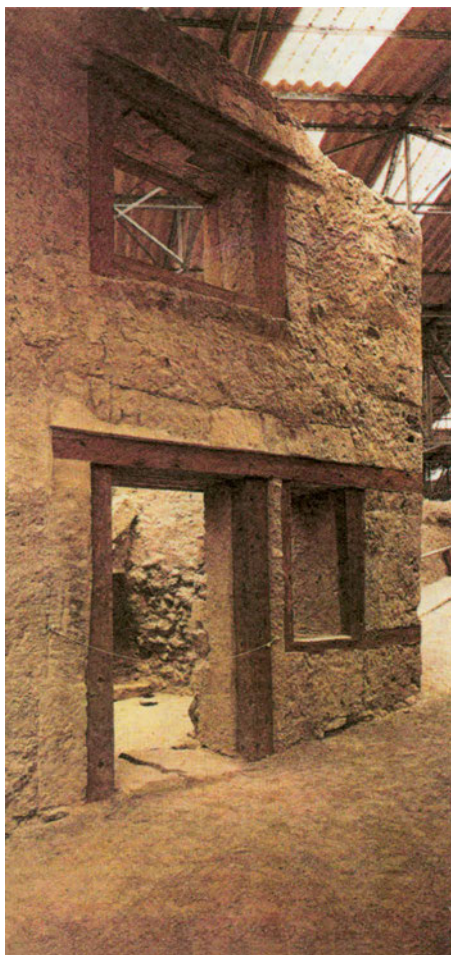
Την παραπάνω προσωρινή κατασκευή θα αντικαταστήσει νέο στέγαστρο, εναρμονισμένο με το χώρο, στο πλαίσιο εφαρμογής πιλοτικού ευρωπαϊκού προγράμματος. Σύμφωνα με αυτό θα αναδεικνύεται αισθητικά ο χώρος της ανασκαφής, θα οργανώνονται θεματικό μουσείο, εκθεσιακός χώρος των κινητών ευρημάτων, και, ταυτόχρονα, θα εξασφαλίζεται η απρόσκοπτη εξέλιξη της ανασκαφικής έρευνας. Παράλληλα, το νέο στέγαστρο θα εξαλείφει την υπεριώδη ακτινοβολία και θα ελέγχει το ποσοστό της ορατής και υπέρυθρης ακτινοβολίας, της εισερχόμενης σχετι-

Εικ.6.8: Ακρωτήριο Θήρας. Τοιχογραφία: "Οι Ψαράδες".

Εικ.6.9: Από τα ωραιότερα εγχώρια αγγεία του Ακρωτηρίου της Θήρας είναι η πολύχρωμη πρόχους, στην οποία εικονίζονται πουλιά.

Εικ. 6.10: Ακρωτήρι Θήρας. Παρατηρούνται τα εκμαγεία των θυρών και των παραθύρων με όλες τις λεπτομέρειες του ξύλου.

Εικ. 6.11: Ακρωτήρι Θήρας. Εκμαγείο τριών ανακλίντρων, από τα οποία το ένα είναι ανεστραμμένο. Σημαντικό στοιχείο είναι η διάσωση τμήματος του σχοινοῦ που διαμόρφωνε την οριζόντια επιφάνεια του ανακλίντρου.

κής υγρασίας, καθώς και την τιμή της θερμοκρασίας.

Το σημαντικό στατικό πρόβλημα, το οποίο προέκυψε από την ολική αποσύνθεση των ξύλινων στοιχείων (ξυλοδεσιές - πλαίσια παραθύρων - θυρών), επιλύθηκε με τη μέθοδο των εκμαγείων. Τα ξύλα αποσυντέθηκαν, αφήνοντας το αποτύπωμά τους και κενό χώρο στην ηφαιστειακή επίχωση που τα περιέβαλλε. Στα κενά διοχετεύτηκε σκυροδέμα, λόγω της ρευστότητας και της αντοχής του, διασώζοντας με πιστότητα το σχήμα του χαμένου ξύλου (εικ. 6.10).

Όπως προαναφέρθηκε, επειδή η καταστροφή προήλθε από το ηφαίστειο, διατηρήθηκαν ανέπαφα ο τοιχογραφικός διάκοσμος, τα κεραμικά, καθώς και αντικείμενα πολλών κατηγοριών. Η άμεση επέμβαση συντηρητή κατά τη διάρκεια της ανασκαφής κρίθηκε επιβεβλημένη, προκειμένου να διασωθούν ευρήματα και όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες.

Συγκεκριμένα, με την πρώτη ένδειξη τμήματος τοιχογραφίας οι συντηρητές αναλάμβαναν τη σταδιακή αποκάλυψη της, τη στερέωσή της σε όσα σημεία ήταν αυτό αναγκαίο και την προετοιμασία της με στόχο την αποκόλλησή της χωρίς κίνδυνο καταστροφής και τη μεταφορά της στο εργαστήριο ή στον αποθηκευτικό χώρο.

Οι ίδιες εργασίες πραγματοποιούνταν για τη μεταφορά συστάδας πήλινων αγγείων ή μεμονωμένων αγγείων με μεγάλες διαστάσεις.

Τα ηφαιστειακά υλικά σε πολλές περιπτώσεις είχαν καλύψει αντικείμενα οργανικής σύνθεσης, τα οποία πριν από την ολοσχερή αποσύνθεσή τους άφησαν το αποτύπωμά τους. Τα αποτυπώματα αυτά λειτούργησαν ως μήτρες, μέσα στις οποίες χύθηκε ρευστή γύψος, και έτσι αποδόθηκαν οι λεπτομέρειες του σχήματος και της διακόσμησης των κατασκευών (κρεβατιών, τραπεζιών, καθισμάτων κτλ.) (εικ. 6.11).

Όπου ήταν αδύνατη η κατασκευή εκμαγείου, καταβλήθηκε προσπάθεια να σταθεροποιηθεί το υλικό το οποίο εμπεριείχε την οργανική ύλη και στο οποίο είχε διασωθεί το αποτύπωμά της. Σε αυτή τη φάση επιχειρήθηκε πρόχειρος καθαρισμός, στερέωση και απομάκρυνση του αποτυπώματος για μελέτη. Με αυτό τον τρόπο διασώθηκαν πληροφορίες σχετικές με βιοτεχνικές εργασίες της εποχής, όπως ήταν η καλαθοπλεκτική (εικ. 6.12) και η κατασκευή σχοινοῦ.

Η συντήρηση των τοιχογραφιών στο Ακρωτήρι έχει αρχίσει από τα χρόνια ανεύρεσής τους και συνεχίζεται έως σήμερα. Αποτελεί επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία η οποία περιλαμβάνει τον επιμελημένο καθαρισμό, τη στερέωση

της ζωγραφικής επιφάνειας και του υποστρώματος, τη συναρμολόγηση των θραυσμένων κομματιών και την αποκατάσταση.

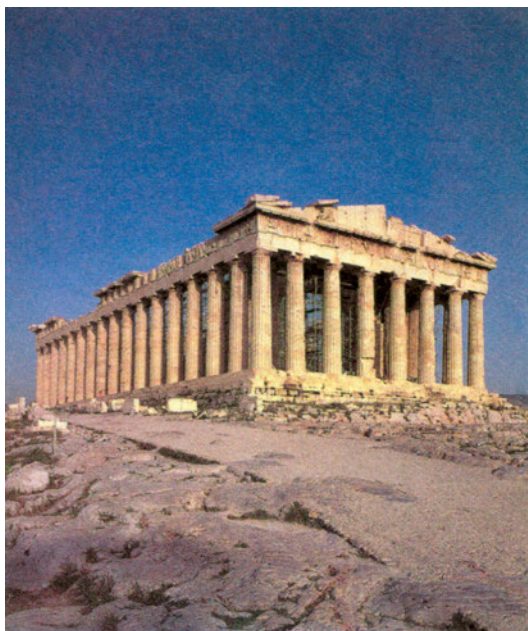
Στο στάδιο της αποκατάστασης η τοιχογραφία μεταφέρεται σε μόνιμο τελάρο, το οποίο προσδίδει ενίσχυση και διευκολύνει τη μεταφορά και την έκθεσή της. Στα τμήματα που λείπουν χρησιμοποιείται κονίαμα ουδέτερου χρωματικού τόνου, χωρίς να αποκαθίσταται η συνέχεια του μοτίβου. Άλλωστε, "η αισθητική αποκατάσταση σταματά εκεί που αρχίζουν οι υποθέσεις", όπως τονίζεται χαρακτηριστικά στο άρθρο 9 του Χάρτη της Βενετίας.

Τα κεραμικά αντικείμενα, είτε ακέραια είτε θραυσμένα, μεταφέρονται μετά τη λήψη των πρώτων σωστικών μέτρων στο εργαστήριο. Κάθε αντικείμενο έχει την ιδιαιτερότητά του, και, κατά συνέπεια, ο τρόπος αντιμετώπισης είναι διαφορετικός για το καθένα. Για τη συντήρηση κεραμικών πραγματοποιείται - ανάλογα με την περίπτωση - καθαρισμός, στερέωση, συγκόλληση, συμπλήρωση και χρωματική αποκατάσταση. Επισημαίνεται ότι η χρωματική αποκατάσταση, π.χ. η επιλογή του τόνου, γίνεται με τρόπο που να μην αποσπά την προσοχή του θεατή, αλλά και χωρίς να αποκαθίσταται η συνέχεια της διακόσμησης.

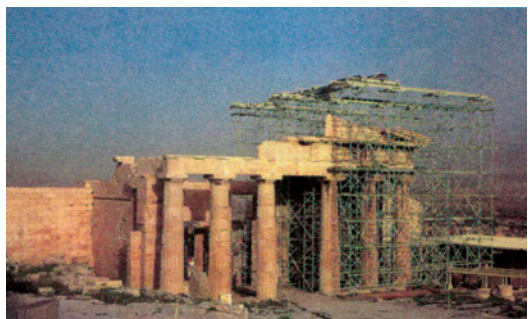

Εικ. 6.12: Αποτύπωμα τριών καλαθιών από το Ακρωτήρι Θήρας, όπου διακρίνεται ο τρόπος κατασκευής τους

Εικ.6.13: Η βορειοδυτική άποψη του Παρθενώνα

Εικ.6.14: Η νοτιοανατολική άποψη των Προπυλαίων κατά τη διάρκεια επεμβάσεων

Εικ.6.15: Η δυτική άποψη του Ερεχθείου

6.4. Η Ακρόπολη της Αθήνας

α. Περιγραφή του μνημείου

Τα αρχιτεκτονικά μνημεία που βρίσκονται στο βράχο της Ακρόπολης της Αθήνας κατασκευάστηκαν την εποχή του Περικλή (5ος αιώνας π.Χ.) μετά την καταστροφή της πόλης από τους Πέρσες. Χάρη στην ανοικοδόμηση των κτιρίων της Ακρόπολης η αρχαία πόλη της Αθήνας απέκτησε εξέχουσα θέση στην ιστορία του παγκόσμιου πολιτισμού.

Ο *Παρθενώνας* (447-438 π.Χ.), ο πιο σπουδαίος σε σύλληψη δωρικός ναός της αρχαιότητας, είναι έργο των αρχιτεκτόνων Ικτίνου και Καλλικράτη, ενώ το γλυπτό διάκοσμό του τον οφείλουμε στο Φειδία. Οι ανεπαίσθητες καμπυλώσεις, οι λεγόμενες "οπτικές διορθώσεις", και η τελειότητα σε κάθε λεπτομέρεια κάνουν την ογκώδη αυτή κατασκευή να φαίνεται ανάλαφρη (εικ. 6.13).

Τα *Προπύλαια*, η μνημειακή είσοδος στην Ακρόπολη, είναι συνδυασμός δωρικού και ιωνικού ρυθμού. Κατασκευάστηκαν από το Μνησικλή το 437 π.Χ. (εικ. 6.14).

Το *Ερεχθείο* (409-401 π.Χ.), απέναντι από τον Παρθενώνα, έχει ιδιότυπο χαρακτήρα λόγω της σύνθετης αρχιτεκτονικής μορφής του. Οι Καρυάτιδες, εκτός από το διακοσμητικό και το συμβολικό χαρακτήρα τους, αντικαθιστούν στην πράξη τη στατική λειτουργία των κιόνων (εικ. 6.15).

Ο ναός της *Αθηνάς Νίκης* (427-424 π.Χ.) κτίστηκε από τον αρχιτέκτονα Καλλικράτη σε περίοπτη θέση, στον αμυντικό πύργο νοτιοδυτικά των Προπυλαίων (εικ. 6.16).

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

β.1. Από τον 5ο αιώνα π.Χ. έως το 1975

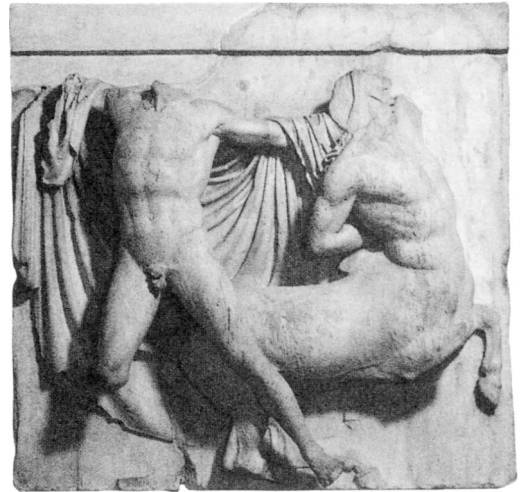
Η ιστορία της Ακρόπολης και των μνημείων της, από τότε που αυτά οικοδομήθηκαν, είναι στενά συνδεδεμένη με τις ιστορικές εξελίξεις του τόπου. Τις μετατροπές και τις αλλοιώσεις τις οποίες υπέστησαν οι αρχαίοι ναοί κατά τους χριστιανικούς χρόνους, κατά τη Φραγκοκρατία και κατά την Τουρκοκρατία διαδέχτηκε το 1687 η καταστρεπτική επέμβαση του Βενετού στρατηγού Μοροζίνι. Ο Μοροζίνι βομβάρδισε χώρους της Ακρόπολης στους οποίους ήταν αποθηκευμένα πολεμοφόδια των Οθωμανών, προκαλώντας έτσι καταστροφικές εκρήξεις.

Από τα μέσα του 18ου αιώνα και μετά παρατηρείται στην Ευρώπη έντονη στροφή προς την κλασική αρχαιότητα. Η αρχαιοφιλία αυτή, όμως, σε πολλές περιπτώσεις αποδείχτηκε καταστροφική για τα ελληνικά μνημεία. Αρκετοί ήταν

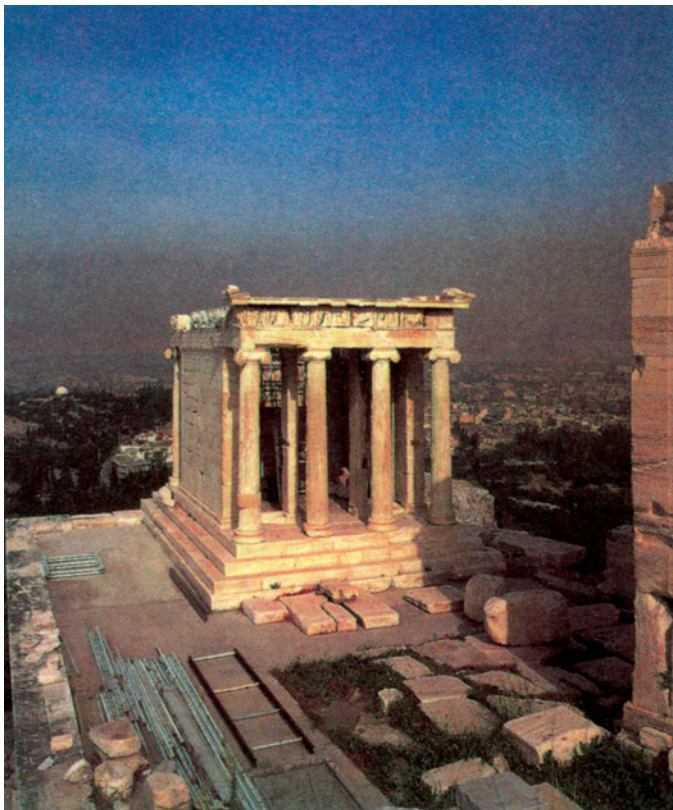
εκείνοι που επιδόθηκαν στη σύληση αρχαιοτήτων, ανάμεσα στους οποίους ο πολύ γνωστός πρεσβευτής της Αγγλίας στην Κωνσταντινούπολη, λόρδος Έλγιν. Ο τελευταίος κατάφερε να εκδώσει σουλτανικό φερμάνι, με το οποίο του επιτράπηκε η αρπαγή γλυπτών και επιγραφών. Οι συνέπειες είναι γνωστές. Τα μνημεία της Ακρόπολης απογυμνώθηκαν από μεγάλο αριθμό γλυπτών· τα γλυπτά αυτά μεταφέρθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο της Αγγλίας (1800-1803) (εικ. 6.17).

Με τη δημιουργία του Ελληνικού Κράτους, την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα, αρχίζουν οι πρώτες προσπάθειες για την προστασία και για την ανάδειξη των μνημείων της Ακρόπολης. Πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές έρευνες και συστηματικές απομακρύνσεις λειψάνων από τους μεσαιωνικούς και από τους οθωμανικούς χρόνους.

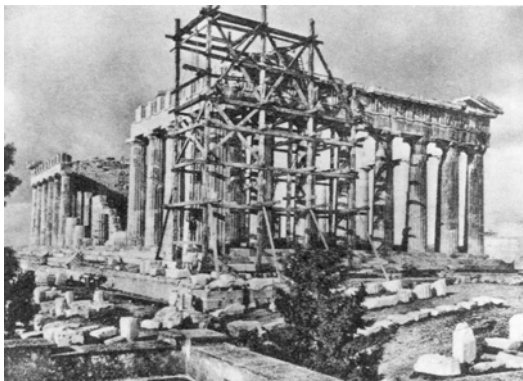
Ο αυτοδίδακτος αρχαιολόγος Κυριακός Πιπτάκης την περίοδο 1836-1861 προώθησε αναστηλωτικές εργασίες και ανασκαφές, καθώς και διαφύλαξη του διάσπαρτου υλικού στο βράχο. Η συμβολή του θεωρείται πολύτιμη, αν και οι αναστηλώσεις που έκανε έγιναν με εμπειρικό τρόπο.

Εικ. 6.17: Ανάγλυφο μετόπης από τη νότια πλευρά του Παρθενώνα, το οποίο εκτίθεται στο Βρετανικό Αρχαιολογικό Μουσείο στο Λονδίνο

Εικ. 6.16: Η νοτιοανατολική άποψη του ναού της Αθηνάς Νίκης

Εικ. 6.18: Αποψη του Παρθενώνα στη φάση αποκατάστασης και αναστήλωσής του από τον Μπαλάνο

Ακολούθησαν ανασκαφικές εργασίες, αναστηλώσεις, ολοκληρωμένες αποτυπώσεις και επιστημονικές μελέτες από ξένους, κυρίως, επιστήμονες.

Ο βράχος της Ακρόπολης πήρε τη μορφή που έχει σήμερα μετά τις συστηματικές ανασκαφές οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο τέλος του 19ου αιώνα και ολοκληρώθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα από το μηχανικό Νικόλαο Μπαλάνο. Η αναστηλωτική εργασία που έγινε από το Νικόλαο Μπαλάνο, εκτός από την ανάδειξη της μορφής που είχαν τα μνημεία στους κλασικούς χρόνους, περιελάμβανε συμπληρώσεις αρχαίων μελών, καθώς και προσθήκες νέου μαρμάρου και σιδερένιων "συνδετήρων", τους οποίους περιέβαλε με τσιμεντοκονία και μολύβι. Επίσης, έγινε απολάξευση των επιφανειών θραύσης στα περισσότερα αυθεντικά θραύσματα, για να κατασκευαστούν με τη συγκόλλησή τους άρτια αρχιτεκτονικά μέλη, ικανά να αναστηλωθούν (Εικ. 6.18).

Οι παραπάνω παρεμβάσεις χαρακτηρίζονται, γενικά, από κατασκευαστικές αστοχίες, οι οποίες στη συνέχεια προκάλεσαν φθορές και αλλοιώσεις. Η αναστηλωτική προσπάθεια του Μπαλάνου θεωρείται ότι πέτυχε μεν όσον αφορά την αισθητική αναβάθμιση της γενικής εικόνας του μνημείου, όμως, το κατέστησε φτωχότερο από την άποψη των διατιθέμενων τεκμηρίων της ιστορικής διαδρομής του.

Το 1942 ο Αναστάσιος Ορλάνδος ανέλαβε την ευθύνη των αναστηλωτικών εργασιών. Γνώστης σε βάθος της αρχιτεκτονικής των μνημείων ήταν σε θέση να διορθώσει λάθη που είχαν γίνει στο παρελθόν.

Άλλωστε, στη δεκαετία του 1940 είχαν αρχίσει να εκδηλώνονται οι πρώτες αρνητικές συνέπειες από την αναστηλωτική εργασία του Μπαλάνου. Η οξειδωση των σιδερένιων συνδετήρων και η επίδραση του τσιμέντου προστέθηκαν στη στατική ανεπάρκεια, στη φθορά του βράχου από το μεγάλο αριθμό επισκεπτών, καθώς και στη διαρκώς αυξανόμενη συγκέντρωση ατμοσφαιρικών ρύπων, οι οποίοι προκαλούσαν φυσικές και χημικές αλλοιώσεις.

Έλληνες και ξένοι ειδικοί οι οποίοι συνειδητοποίησαν τη σοβαρότητα του προβλήματος δραστηριοποιήθηκαν σχετικά με την εξεύρεση αποτελεσματικής λύσης σ' αυτό και συνέταξαν ειδικές μελέτες το 1971. Στις 22 Φεβρουάριου του 1975 συστάθηκε η *Επιτροπή Συντήρησης Μνημείων Ακρόπολης* (Ε.Σ.Μ.Α.), η οποία ανέλαβε τον αγώνα για τη διάσωσή τους. Το 1977 αυτός ο αγώνας για τη διάσωση της Ακρόπολης της Αθήνας εντάχθηκε σε "διεθνή εκστρατεία διάσωσης" της UNESCO.

β.2. Οι μετά το 1975 επεμβάσεις

Η Ε.Σ.Μ.Α. είναι θεσμοθετημένο όργανο του ΥΠ.Π.Ο. και έχει χαρακτήρα επιστημονικό. Με τη δράση της η Ε.Σ.Μ.Α. καθιέρωσε:

- Την πολυεπιστημονική συνεργασία για τον προγραμματισμό και για την παρακολούθηση των μελετών και των έργων
- Τη διοργάνωση διεθνών συναντήσεων οι οποίες αποσκοπούν στη διεύρυνση της ενημέρωσης της επιστημονικής κοινότητας
- Τη συγκρότηση τεχνικού γραφείου
- Την προώθηση της έρευνας σχετικά με τη γνώση του υλικού κατασκευής και των αιτιών διάβρωσής του, καθώς και σχετικά με την τεχνολογία των αναστηλωτικών ενεργειών, των υλικών και των μεθόδων συντήρησης

Παράλληλα, η Ε.Σ.Μ.Α. επιβλέπει και αξιολογεί όλες τις μελέτες και τις τεχνικές υλοποίησης, ιεραρχεί τις ανάγκες, εγκρίνει ή όχι τις προτεινόμενες δαπάνες, ώστε να πετυχαίνεται η βέλτιστη απόδοση του έργου.

Η σειρά που ακολούθησαν οι εργασίες επέμβασης στην Ακρόπολη μπορούν να θεωρηθούν υποδειγματικές σύμφωνα με τις τρέχουσες απόψεις για την αναστήλωση. Συγκεκριμένα, προτού δρομολογηθούν οι αναστηλωτικές εργασίες, κρίθηκε απαραίτητη η σύνταξη μελετών, οι οποίες αναφέρονταν στα αίτια διάβρωσης και στις προτάσεις επέμβασης.

Εικ. 6.19: Η νοτιοδυτική άποψη του Ερεχθείου μετά τις αναστηλωτικές εργασίες 1979-1987

(α)

(β)

Εικ. 6.20 (α), (β): Ο βράχος της Ακρόπολης (α) πριν και (β) μετά τη διαμόρφωση των διαβάσεων

Παράλληλα, πραγματοποιήθηκε σειρά εργαστηριακών αναλύσεων και πειραμάτων, προκειμένου να εξακριβωθούν οι μηχανικές και οι φυσικοχημικές ιδιότητες του δομικού υλικού, καθώς και το είδος και ο βαθμός διάβρωσης. Επίσης, έγιναν πειραματικές δοκιμές, οι οποίες βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη, σχετικά με τη μεθοδολογία και με τα υλικά για τον καθαρισμό και για την προστασία του δομικού υλικού.

Οι μελέτες και οι εργασίες αποκατάστασης τήρησαν τα προβλεπόμενα από τα άρθρα του Χάρτη της Βενετίας. Συγκεκριμένα, διασφαλίστηκε η "αντιστρεψιμότητα" των επεμβάσεων, ο περιορισμός των εργασιών επέμβασης μόνο στα σημεία αναστήλωσης (οι εργασίες συντήρησης συμβαδίζουν και συντονίζονται με το πρόγραμμα αναστήλωσης και αποκατάστασης) και ο περιορισμός των αλλαγών στην εξωτερική εικόνα των ναών (εικ. 6.19).

Στο πλαίσιο της προστασίας της Ακρόπολης ο "ιερός βράχος" αντιμετωπίστηκε από μόνος του ως ιδιαίτερο μνημείο. Είχε ήδη δεχθεί τις πρώτες επεμβάσεις στερέωσης την εποχή του Μπαλάνου. Οι εργασίες αυτές συνεχίστηκαν την περίοδο από το 1977 έως το 1992 κάτω όμως, από σύγχρονη επιστημονική θεώρηση.

Η επιφάνεια του βράχου διαβρώνεται μεν από την ατμοσφαιρική ρύπανση, αλλά κυρίως φθείρεται από τις χιλιάδες επισκεπτών που κατακλύζουν καθημερινά το χώρο. Τα λαξεύματα, οι εγκοπές, οι χαράξεις των αρχαίων διαβάσεων, που προσφέρουν πολύτιμες αρχαιολογικές πληροφορίες, κινδύνευσαν να χαθούν. Στο πλαίσιο προστασίας τους επιχειρήθηκε η διαμόρφωση διαβάσεων με λεπτομερή σχεδιαστική και φωτογραφική αποτύπωση των περιοχών που θα καλύπτονταν (εικ. 6.20 (α), (β)).

Από παλαιότερες καταστροφές που γνώρισαν τα μνημεία της Ακρόπολης συγκεντρώθηκαν διάφοροι λίθοι που προέρχονται από αρχιτεκτονικά μέλη και από θραύσματα γλυπτών. Μέρος του διάσπαρτου αυτού υλικού, χωρίς να προηγηθεί προηγούμενος έλεγχος, χρησιμοποιήθηκε στο παρελθόν σε αναστηλωτικές εργασίες των Προπυλαίων, του Ερεχθείου και του Παρθενώνα. Το 1977 ξεκίνησε η εργασία καταγραφής και συστηματικής σχεδιαστικής και φωτογραφικής αποτύπωσής τους με στόχο την αναγνώριση, την ταύτιση και την ένταξη αυτών των μελών στο αναστηλωτικό πρόγραμμα, εάν βρεθεί στο μέλλον σε ποιο ακριβώς τμήμα των μνημείων ανήκαν.

Στο πλαίσιο των εργασιών που έγιναν καθαιρέθηκαν τα αρχιτεκτονικά μέλη, από τα οποία αφαιρέθηκαν τόσο τα σιδερένια στοιχεία, που συντελούσαν στη θραύση τους, όσο

Εικ. 6.21: Λεπτομέρεια από τη νότια γωνία του ανατολικού αετώματος του Παρθενώνα όπου διακρίνονται τα συμπληρωμένα τμήματα με νέο μάρμαρο

και άλλα υλικά, όπως το τσιμέντο και η λιθόκολλα Meyer, που είχαν χρησιμοποιηθεί σε προγενέστερες επεμβάσεις.

Επίσης, έγιναν συμπληρώσεις με τη μέθοδο του "σημειοθέτη" (πονταδόρου) σε όσα σημεία κρίθηκε αναγκαίο, και εφόσον δε βρέθηκαν τα αντίστοιχα τμήματα στα διάσπαρτα ευρήματα. Δηλαδή, αντιγράφηκαν οι θραυσμένες επιφάνειες των αυθεντικών μελών και δημιουργήθηκαν οι αρνητικές τους στο νέο μάρμαρο (εικ. 6.21).

Συμπληρώσεις έγιναν σε θέσεις όπου αφαιρέθηκαν προγενέστερες λανθασμένες τοποθετήσεις λίθων, αλλά και όταν ήταν απαραίτητο να αυξηθεί η έδραση ορισμένων αρχιτεκτονικών μελών, προκειμένου να αποκτήσει το μνημείο στατική επάρκεια. Το υλικό συμπλήρωσης ήταν από πεντελικό μάρμαρο, στο οποίο έγινε, εκτός από την περίπτωση του Ερεχθείου, επέμβαση χρωματικής αποκατάστασης (πατίνα).

Παράλληλα με τις αναστηλωτικές εργασίες έγινε συντήρηση του δομικού υλικού και του γλυπτού διάκοσμου των μνημείων.

Όσον αφορά το δομικό υλικό πραγματοποιήθηκε συντήρηση η οποία περιλαμβάνει συγκολλήσεις σε αποκολλημένα ή σε ετοιμόρροπα θραύσματα, ενέματα σε περιπτώσεις που παρουσιάζονταν εσωτερικά κενά και σφραγίσεις ύστερα από συγκολλήσεις ή σε περιπτώσεις που παρουσιάζονταν αβαθείς ρωγμές. Πριν από τις παραπάνω επεμβάσεις έγινε καθαρισμός των σημείων και στερέωση της αποσαθρωμένης επιφάνειας.

Όσον αφορά το γλυπτό διάκοσμο έγινε εκτός από συντήρηση (θεραπεία) και προληπτική συντήρηση. Η δεύτερη συνίστατο στη μεταφορά γλυπτών μερών στο Μουσείο της Ακρόπολης. Συγκεκριμένα, οι Καρυάτιδες του Ερεχθείου μεταφέρθηκαν και τοποθετήθηκαν σε κλειστό θάλαμο που διέθετε αδρανή ατμόσφαιρα αζώτου. Επίσης, μεταφέρθηκαν στο Μουσείο της Ακρόπολης μορφές από το δυτικό αέτωμα, το σύμπλεγμα Κέκροπα και Κόρης, οι μετώπες της ανατολικής πλευράς, η δυτική ζωφόρος του Παρθενώνα, καθώς και η ζωφόρος της Αθηνάς Νίκης. Στη θέση κάθε Καρυάτιδας στο Ερεχθείο τοποθετήθηκε αντίγραφο της από τσιμέντο.

Το αναστηλωτικό έργο ξεκίνησε το 1979 με το Ερεχθείο, στο οποίο οι επεμβάσεις ολοκληρώθηκαν το 1987, και συνεχίζεται έως σήμερα με εργασίες στον Παρθενώνα και στα Προπύλαια. Σε αυτά τα μνημεία γίνεται και συντήρηση. Όσον αφορά τον ναό της Αθηνάς Νίκης έχουν πραγματοποιηθεί σωστικές επεμβάσεις και έχει εκπονηθεί μελέτη αποκατάστασης.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το Μουσείο της Ακρόπολης είναι εφοδιασμένο με κεντρική μονάδα κλιματισμού που αποσκοπεί στη ρύθμιση των περιβαλλοντικών παραμέτρων στα επιθυμητά επίπεδα.

6.5. Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσειες

α. Περιγραφή του μνημείου

Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσειες βρίσκεται κοντά στην αρχαία Φιγαλία, πάνω σε βραχώδη λόφο στα Αρκαδικά βουνά, και σε απόσταση δεκατεσσάρων χιλιομέτρων από την κωμόπολη της Ανδρίτσαινας (εικ. 6.22).

Σύμφωνα με τον περιηγητή Πausανία ο ναός ανεγέρθηκε από τον αρχιτέκτονα του Παρθενώνα Ικτίνο το έτος 430 π.Χ. ως αφιέρωμα στο θεό Απόλλωνα, που διέσωσε τους κατοίκους από λοιμό. Το υλικό κατασκευής είναι εγχώριος ασβεστόλιθος.

Η συνολική σύλληψη του κτιρίου, ο σχεδιασμός και η χάραξη της κατασκευής συνιστούν στοιχεία τα οποία καθιστούν το ναό του Επικούριου Απόλλωνα από τα πιο σημαντικά δείγματα της ελληνικής κλασικής αρχιτεκτονικής. Ο ναός αυτός, άλλωστε, είναι το πρώτο ελληνικό μνημείο που εγγράφηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1986.

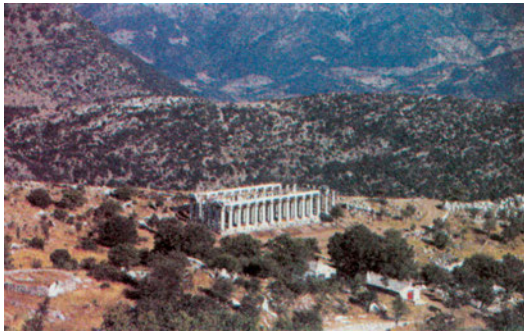
β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Μια μακρά πορεία οικοδομικών περιπετειών έρχεται να προστεθεί στις σημαντικές φθορές που προκάλεσε το 1965 ένας καταστρεπτικός σεισμός στην περιοχή: καθιζήσεις, οριζόντιες μετακινήσεις, αποκλίσεις, γενική παραμόρφωση, αποσάθρωση, θραύσεις, απολεπίσεις, ρηγματώσεις κτλ.

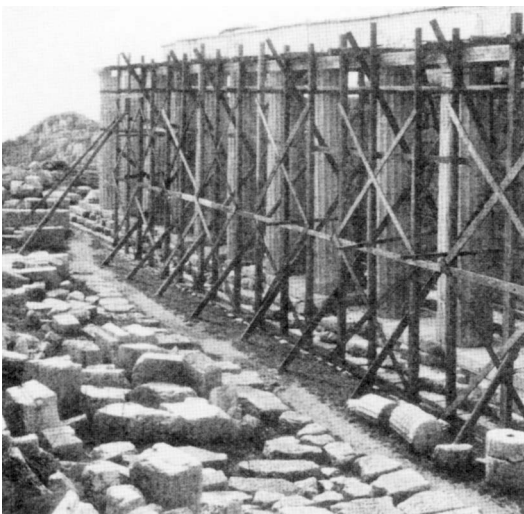
Το μνημείο χαρακτηρίστηκε ως ετοιμόρροπο και η άμεση επέμβαση κρίθηκε επιβεβλημένη (εικ. 6.23). Μετά τις πρώτες σωστικές επεμβάσεις λόγω της κρισιμότητας της κατάστασης του κτιρίου αποφασίστηκε η εκπόνηση μελετών που αφορούσαν τη διερεύνηση των αιτιών φθοράς.

Το 1975 συστάθηκε, όπως και στην περίπτωση της Ακρόπολης της Αθήνας, η *Επιτροπή Συντήρησης του Ναού του Επικούριου Απόλλωνα*. Η Επιτροπή είχε ως στόχο τον προγραμματισμό, την κατεύθυνση και την εποπτεία των συστηματικών έργων προστασίας του μνημείου.

Η Επιτροπή σε συνεργασία με επιστήμονες πολλών ειδικοτήτων πραγματοποίησε έρευνα, μελέτη και τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησης τόσο του μνημείου όσο και του περιβάλλοντος χώρου του.

Εικ. 6.22: Ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσειες. Άποψη του αρχαιολογικού χώρου (1986).

Εικ. 6.23: Στο μνημείο του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσειες φαίνονται οι πρώτες κατασκευές αντισεισμικής προστασίας (1969-1972).

Στο προκαταρκτικό στάδιο έγιναν αρχιτεκτονική και φωτογραφική τεκμηρίωση, στατική μελέτη, γεωτεχνικές και ανασκαφικές έρευνες, καταγραφή μορφών διάβρωσης και διερεύνηση των αιτιών φθοράς. Ύστερα από συνεκτίμηση όλων των δεδομένων προέκυψε η διαπίστωση ότι η φθορά του μνημείου οφειλόταν σε παράγοντες εξωγενείς και ενδογενείς, καθώς και σε επεμβάσεις του ανθρώπου. Οι προτάσεις που έγιναν αφορούσαν τόσο την προστασία του ναού και του περιβάλλοντος χώρου όσο και τη μελέτη αποκατάστασης και συντήρησης του ναού.

Όσον αφορά τα προσωρινά μέτρα προστασίας κατά το διάστημα 1984-1987, δηλαδή τη λεγόμενη "προληπτική συντήρηση", έγιναν αφ' ενός αντισεισμική μελέτη, και αφ' ετέρου εγκατάσταση αντικεραυνικής προστασίας και κατάλληλου στεγάστρου, προκειμένου να αποτραπεί η επιδείνωση της κατάστασης του μνημείου από τις περιβαλλοντικές επιδράσεις και από ενδεχόμενο σεισμό (εικ. 6.24, 6.25). Αναγκαίες προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση αυτών των εργασιών κρίθηκαν η υψηλή ποιότητα της κατασκευής, η αντοχή της σε διαβρωτικές παραμέτρους, η ανπιστευσιμότητα των επεμβάσεων και, βέβαια, η δυνατότητα εκτέλεσης εργασιών αποκατάστασης.

Όσον αφορά την αποκατάσταση-συντήρηση η διάγνωση των αιτιών διάβρωσης από προηγούμενες έρευνες οδήγησε στο συμπέρασμα ότι θα έπρεπε να γίνει αναστήλωση του κτιρίου από τα θεμέλια, κατά την οποία θα έπρεπε να εξαλειφθούν οι αιτίες καθίζησης, να αυξηθεί η στατική επάρκεια, να αποκατασταθούν τα αρχιτεκτονικά μέλη, να αποκτήσουν συνοχή και να ενισχυθεί η αντοχή τους.

Κρίθηκε απαραίτητη, λοιπόν, η εκπόνηση εμπειριστατωμένης μελέτης, η οποία άρχισε το 1988 και ολοκληρώθηκε το 1995. Πιο συγκεκριμένα, η ολοκληρωμένη μελέτη περιελάμβανε την περιγραφή της κατάστασης διατήρησης, την εξακρίβωση των μηχανικών και των φυσικοχημικών ιδιοτήτων του αυθεντικού υλικού, τη διατύπωση του μηχανισμού διάβρωσης, καθώς και τους στόχους και το περίγραμμα της προτεινόμενης επέμβασης σχετικά με τη δομική αποκατάσταση και τη συντήρηση του ναού. Η μελέτη συμπληρώθηκε με την έρευνα που αφορούσε τη θεμελίωση και την αντισεισμική προστασία.

Παράλληλα με τη μελέτη δημιουργήθηκε αρχείο με στόχο τη συγκέντρωση, τη διαφύλαξη και την αξιοποίηση πληροφοριών σχετικά με το μνημείο και με τις εργασίες σε αυτό και στον περιβάλλοντα χώρο του.

Εικ. 6.24: Ο ναός του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσεις μετά τις πρόσφατες αντισεισμικές και αντικεραυνικές κατασκευές (1984 - 1986).

Εικ. 6.25: Σημερινή άποψη του ναού του Επικούριου Απόλλωνα στις Βάσσεις μετά την κάλυψή του από στέγαστρο

6.6. Η Βεργίνα

α. Περιγραφή του μνημείου

Ο αρχαιολογικός χώρος της Βεργίνας βρίσκεται στο νομό Ημαθίας, σε απόσταση δεκατριών χιλιομέτρων από τη Βέροια. Εγγράφηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1996.

Η ανασκαφική έρευνα άρχισε με το Γάλλο αρχαιολόγο Leon Heuzey το 1861, ο οποίος εντόπισε ερείπια ανακτόρου που βρισκόταν κοντά στο χωριό Παλατίτσια και αποκάλυψε ένα μακεδονικό τάφο.

Η ανασκαφή συνεχίστηκε το 1938 με πρωτοβουλία του καθηγητή αρχαιολογίας Κ. Ρωμαίου. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αποκαλύφθηκε και δεύτερος μακεδονικός τάφος, ο οποίος πήρε το όνομα του αρχαιολόγου.

Το ατύχημα ήταν πως στο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ των δύο αυτών ανασκαφών τα ερείπια του ανακτόρου υπήρξαν για τους κατοίκους της περιοχής ανεξάντλητη πηγή οικοδομικού υλικού· έτσι, ό,τι δεν μπόρεσε να καταστρέψει ο χρόνος κατάφερε να το καταστρέψει ο ανθρώπινος παράγοντας.

Από το 1952 και μετά ακολούθησε η συστηματική ανασκαφή του νεκροταφείου και της Μεγάλης Τούμπας από τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο.

Ήταν το 1977 το έτος που ήρθαν στο φως οι ασύλητοι βασιλικοί τάφοι στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας, με πιο σημαντικό αυτόν που αποδόθηκε στο βασιλιά Φίλιππο Β', τον πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Η αποκάλυψη των βασιλικών τάφων θεωρείται από πολλούς το σπουδαιότερο αρχαιολογικό γεγονός του 20ού αιώνα (εικ. 6.26, 6.27).

Η μνημειακή αρχιτεκτονική, ο εξαιρετικός ζωγραφικός διάκοσμος, καθώς και η ποιότητα και ο πλούτος των κτερισμάτων δικαίωσαν την επιστημονική θεωρία την οποία πρώτος είχε διατυπώσει ο Άγγλος ιστορικός Χάμοντ το 1968, ότι δηλαδή ο αρχαιολογικός χώρος της Βεργίνας ταυτίζεται με την πρώτη πρωτεύουσα και βασιλική νεκρόπολη των αρχαίων Μακεδόνων, τις Αιγές. Η πόλη αυτή γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση κατά τους αρχαϊκούς και κατά τους κλασικούς χρόνους (7ο - 4ο αιώνα π.Χ.).

Οι συνεχείς ανασκαφές έχουν αποκαλύψει σειρά από σημαντικά μνημεία και αρχαιολογικά ευρήματα. Η επέκταση της ανασκαφής στο χώρο του αρχαίου οικισμού και πέρα από αυτόν απέδειξε ότι ο αρχαιολογικός χώρος της Βεργίνας αποτελείται από δύο περιοχές, τον αρχαίο οικισμό και το νεκροταφείο.

Εικ. 6.26: Βεργίνα. Η πρόσοψη του τάφου που αποδίδεται στο Φίλιππο Β'. Διακρίνεται η ζωγραφική διακόσμηση των αρχιτεκτονικών στοιχείων και η ζωοφόρος με την τοιχογραφία του κνημιού.

Εικ. 6.27: Βεργίνα. Η πρόσοψη του τάφου του Πρίγκιπα.

Στον οικισμό ξεχωρίζουν το επιβλητικό ανάκτορο, το θέατρο, τμήμα της ακρόπολης και της οχύρωσης και τα ιερά της Εύκλειας και της Μητέρας των θεών.

Το "νεκροταφείο των τύμβων" βρίσκεται έξω από τα τείχη του οικισμού, όπου είναι εμφανής η ύπαρξη πολλών χαμηλών τεχνητών λόφων που καλύπτουν τις ταφές. Υπήρχαν, επίσης, μεγαλύτεροι λόφοι που κάλυπταν μεγάλα ταφικά υπόγεια οικοδομήματα, τους *μακεδονικούς τάφους*. Η συστηματική ανασκαφή έχει αποκαλύψει έως σήμερα δώδεκα τέτοιους τάφους· τους τάφους "Μπέλλα" (εικ. 6.28), τον τάφο "Ευρυδίκης", τον τάφο "Ρωμαίου", τους βασιλικούς τάφους Μεγάλης Τούμπας, τον τάφο του αγρού "Μπλουκά" και τον τάφο που είναι κοντά στο πνευματικό κέντρο της Βεργίνας.

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Η παρουσίαση των επεμβάσεων θα επικεντρωθεί στις εργασίες προστασίας και ανάδειξης των βασιλικών τάφων και των άλλων μνημείων που ήρθαν στο φως με την ανασκαφή της Μεγάλης Τούμπας. Η εφαρμογή πραγματοποιήθηκε από τη Διεύθυνση Αναστήλωσεων Αρχαίων Μνημείων του ΥΠ.Π.Ο. σε χρονικό διάστημα μιας δεκαετίας. Τις εργασίες ανέλαβε να χρηματοδοτήσει κατά 30% το τότε Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων (Τ.Α.Π.Α.), και κατά 70% κοινοτικό πρόγραμμα στο οποίο είχε ενταχθεί το έργο. Η δαπάνη του έργου ανήλθε σε 1.614 εκατομμύρια δραχμές.

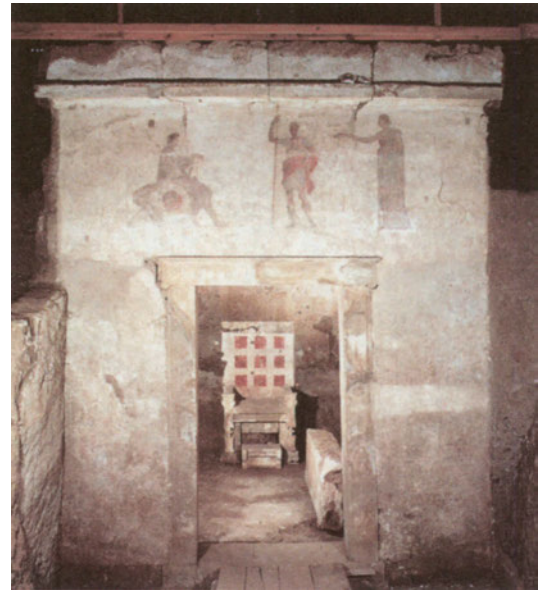
Πρόκειται για μια μοναδική προσπάθεια που συνδυάζει με υποδειγματικό τρόπο την *προστασία* και την *ανάδειξη* ενός αρχαιολογικού χώρου και των ευρημάτων του σε μορφή *επιτόπιου μουσείου*.

Τα πέντε μνημεία που προστατεύτηκαν είναι:

- Ο τάφος I (τάφος της Περσεφόνης)
- Ο τάφος II (τάφος του Φιλίππου)
- Ο τάφος III (τάφος του Πρίγκιπα)
- Ο τάφος IV (τάφος των "ελεύθερων κιόνων")
- Τα ερείπια του μνημείου V (ηρώο)

Έως την έναρξη των εργασιών τα σημαντικά αυτά μνημεία, για να προστατευτούν από τη βροχή και από το άμεσο ηλιακό φως, καλύπτονταν με πρόχειρο στέγαστρο από προκατασκευασμένα φύλλα.

Η φύση της μελέτης των επεμβάσεων ήταν ουσιαστικά μεικτή. Σ' αυτήν γινόταν πρόβλεψη τόσο για τη σύνθεση

Εικ. 6.28: Βεργίνα. Άποψη του μονοθάλαμου τάφου του αγροκτήματος Μπέλλα με τοιχογραφία στην πρόσοψη. Στο εσωτερικό διακρίνεται μαρμάρινος θρόνος.

Εικ. 6.29: Βεργίνα. Αεροφωτογραφία των μνημείων της Μεγάλης Τούμπας μετά την αποκάλυψή τους και στη φάση κατασκευής έργων προστασίας και ανάδειξής τους.

Εικ. 6.30: Βεργίνα. Άποψη του εκθεσιακού χώρου στο εσωτερικό της Μεγάλης Τούμπας.

(α)

(β)

Εικ. 6.31 (α), (β): Βεργίνα. Χρυσελεφάντινη ασπίδα: (α) θραύσματά της όπως βρέθηκαν στον τάφο του Φιλίππου του Β', και (β) μετά τη συντήρηση και την αποκατάστασή της.

και για τη διαμόρφωση ενός νέου χώρου με ειδικές κλιματολογικές συνθήκες στο εσωτερικό του, αναγκαίες για τη διατήρηση των μνημείων, όσο και για την έκθεση και, γενικότερα, για την προβολή των μνημείων. Σύμφωνα με αυτήν δημιουργήθηκε εξωτερικά τούμπα που μοιάζει με αρχαίο τύμβο, στην οποία φυτεύτηκαν φυτά της περιοχής.

Η κατασκευή έγινε από προκατασκευασμένα στοιχεία σπλισμένου σκυροδέματος, τα οποία μπορούν να αποσυναρμολογηθούν και να απομακρυνθούν σε περίπτωση που κριθούν ακατάλληλα στο μέλλον.

Το εσωτερικό της τούμπας αποτελείται από τέσσερις όμοιες συνεχόμενες εξαγωνικές αίθουσες οι οποίες συνδέονται με τους τάφους II και III και, συγχρόνως, στεγάζουν τους τάφους I, IV και τα ερείπια του μνημείου V. Οι τάφοι II και III, όπως και οι δρόμοι τους, στεγάστηκαν από θόλους που στηρίχτηκαν σε τοιχία (εικ. 6.29).

Στις δύο εξαγωνικές αίθουσες, οι οποίες λειτουργούν και ως προθάλαμοι αυτών των τάφων, εκτίθενται τα πλούσια κινητά ευρήματα, τα οποία σχετίζονται με τους τάφους της Μεγάλης Τούμπας (εικ. 6.30). Αξίζει να σημειωθεί η προσπάθεια αναπαράστασης ορισμένων κτερισμάτων, όπως για παράδειγμα της χρυσελεφάντινης κλίνης και ασπίδας του Φιλίππου Β', η οποία έγινε δυνατή με την τοποθέτηση των ελεφαντοστέινων τμημάτων πάνω σε σκελετό από ουδέτερο υλικό, μια και το αυθεντικό έχει καταστραφεί (εικ. 6.31 (α), (β)).

Παράλληλα, γίνεται παρουσίαση των μνημείων με έκθεση σχεδίων αναπαράστασης, προπλασμάτων, μακετών, φωτογραφιών και, γενικότερα, με τη χρησιμοποίηση εποπτικού υλικού.

Αναφορικά με την προστασία κρίθηκε αναγκαία η διατήρηση των επιθυμητών περιβαλλοντικών παραμέτρων, έγινε, δηλαδή, αυτό που καλείται "προληπτική συντήρηση". Συγκεκριμένα, στις προσόψεις των τάφων II και III τοποθετήθηκε κρυστάλλινο διάφραγμα, και έγινε εγκατάσταση κλιματιστικού συστήματος, το οποίο εξασφαλίζει υψηλό ποσοστό σχετικής υγρασίας για τη διατήρηση της ζωγραφικής των τοιχογραφιών. Στους εκθεσιακούς χώρους η σταθερότητα στους δείκτες της θερμοκρασίας και της σχετικής υγρασίας του περιβάλλοντος επιτεύχθηκε με τη μόνωση του κτιρίου και με την τοποθέτηση ενιαίου κλιματιστικού συστήματος στους χώρους.

Αναφορικά με το φωτισμό, φυσικό και τεχνητό, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην αισθητή μείωση της ορατής ακτινοβολίας, καθώς και στην εξάλειψη της υπεριώδους και της υπέρυθρης ακτινοβολίας, ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι πιθανότητες επιπλέον φθορών στα αντικείμενα του εκθεσιακού χώρου, αλλά και στις τοιχογραφίες των μνημείων. Για να επιτευχθούν αυτά, τοποθετήθηκε μεταλλική κατασκευή στους φεγγίτες των αιθουσών, με την οποία μειώθηκε ο φυσικός φωτισμός. Έτσι, οι εκθεσιακοί χώροι και τα μνημεία φωτίζονται από τεχνητό φωτισμό μέσω προβολέων με κατάλληλους λαμπτήρες.

Παρά το γεγονός ότι η ατμόσφαιρα της Βεργίνας δεν είναι επιβαρυνμένη από ατμοσφαιρικούς ρύπους και από αιωρούμενα σωματίδια, ο χώρος εφοδιάστηκε επίσης με σύστημα καθαρισμού του αέρα.

Αξίζει να σημειωθεί ακόμη ότι πριν από την κατασκευή έγινε συντήρηση των τοιχογραφιών στην πρόσοψη του βασιλικού τάφου του Φιλίππου Β', ενώ δόθηκαν τα πρώτα σωστικά μέτρα στο εσωτερικό των τάφων του Φιλίππου Β', του Πρίγκηπα και της Περσεφόνης. Όσον αφορά τον τάφο των "ελευθέρων κίωνων" έγιναν αναστηλωτικές επεμβάσεις στην κιονοστοιχία της πρόσοψης. Οι τελευταίες εργασίες αναβαθμίζουν την αισθητική και την αρχιτεκτονική του σπουδαίου αυτού μακεδονικού τάφου. Επίσης, έγινε συντήρηση μεγάλου μέρους των πολύτιμων κτερισμάτων που βρέθηκαν στους τάφους της Μεγάλης Τούμπας (εικ. 6.32 (α), (β)).

(α)

(β)

Εικ. 6.32 (α), (β): Βεργίνα. Ασημένια τεφροδόχος με χρυσό στεφάνι: (α) όπως βρέθηκε στον τάφο του Πρίγκηπα και (β) μετά τη συντήρηση.

6.7. Τα παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης

α. Περιγραφή των μνημείων

Η Θεσσαλονίκη έχει το πλεονέκτημα μιας αδιάταρακτης οικιστικής συνέχειας, η οποία ξεπερνά τα 2300 χρόνια. Δεύτερη σε σπουδαιότητα πόλη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μετά την Κωνσταντινούπολη, είναι φημισμένη για τα μοναδικά παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά μνημεία της, τα οποία εντάχθηκαν στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1988.

Σημαντικά μνημεία της πόλης είναι η Ροτόντα (300 μ.Χ.) (εικ. 6.33), ο ναός της Αχειροποιήτου (5ος αιώνας μ.Χ.), ο ναός της Αγίας Σοφίας (8ος αιώνας μ.Χ.), ο ναός του Αγίου Παντελεήμονος (14ος αιώνας μ.Χ.), ο ναός των Αγίων Αποστόλων (14ος αιώνας μ.Χ.) (εικ. 6.34), το Βυζαντινό λουτρό (τέλη 13ου, αρχές 14ου αιώνα μ.Χ.) (εικ. 6.35), το Καθολικό Μονής Βλατάδων (14ος αιώνας), ο ναός Αγίου Νικολάου Ορφανού (14ος αιώνας), ο ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος (1350), η Νέα Παναγιά, ο Λευκός Πύργος (1430), ο ναός της Αγίας Αικατερίνης (13ος, 14ος αιώνας), ο ναός της Υπαπαντής (όψιμη Τουρκοκρατία), ο ναός Αγίου Αντωνίου (18ος αιώνας), το πρώτο οθωμανικό λουτρό της Θεσσαλονίκης, το Bey Hamam (Μπέι Χαμάμ, 1444) (εικ. 6.36), το τέμενος Hamza Bey (Χάμζα Μπέι, 15ος αιώνας), από τα σπουδαιότερα δείγματα οθωμανικής αρχιτεκτονικής, το Μπεζεστένι (αγορά στα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας, 15ος αιώνας) κ.ά.

Εικ. 6.33: Άποψη της Ροτόντας στη Θεσσαλονίκη

Εικ. 6.34: Λεπτομέρεια από το ναό των Αγίων Αποστόλων στη Θεσσαλονίκη

Εικ. 6.35: Άποψη βυζαντινού λουτρού στη Θεσσαλονίκη

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Από τις αρχές του 20ού αιώνα έχουν ξεκινήσει επεμβάσεις αποκατάστασης από την Τουρκική Διοίκηση αρχικά και από το Ελληνικό Κράτος αργότερα στους ναούς του Αγίου Δημητρίου, της Αγίας Σοφίας και της Αχειροποιήτου. Αυτές συνίσταντο σε εξωραϊστικές επεμβάσεις και σε αποκατάσταση, καθώς και σε ενίσχυση της τοιχοδομής.

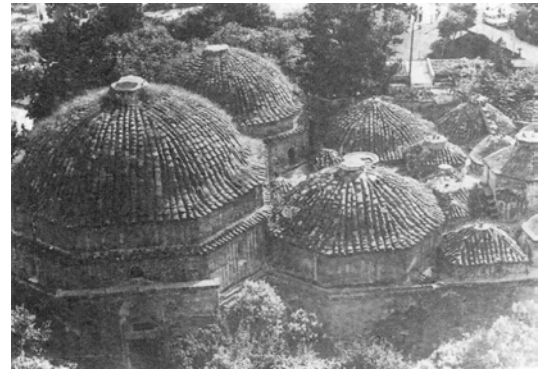
Μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο πραγματοποιούνται αποκαταστάσεις, στερεώσεις, ανακατασκευές και υποστηρίξεις και σε άλλα μνημεία.

Οι σεισμοί του 1978, που έπληξαν τη Θεσσαλονίκη, προκάλεσαν σημαντικές φθορές στα περισσότερα από τα μνημεία της (εικ. 6.37). Η αποκατάσταση των φθορών αυτών απαιτούσε την άμεση κινητοποίηση της Πολιτείας. Οι εργασίες που έγιναν αρχικά ήταν η καταγραφή των φθορών και οι υποστηλώσεις των σημείων που κινδύνευαν να καταρρεύσουν. Σε αυτό συνέβαλαν αποφασιστικά οι Εφορείες Κλασικών και Βυζαντινών Αρχαιοτήτων της Μακεδονίας, Θράκης και Θεσσαλίας, η Πολυτεχνική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το τότε Υπουργείο Βορείου Ελλάδος και το τότε Υπουργείο Δημοσίων Έργων.

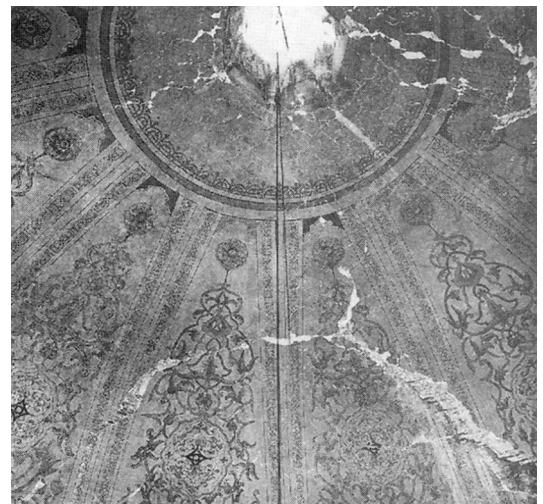
Παράλληλα, τα μνημεία εντάχτηκαν στο πρόγραμμα αποκατάστασης της ειδικής υπηρεσίας του Υπουργείου Δημοσίων Έργων, Υ.Α.Σ.Β.Ε. (Υπηρεσία Αποκατάστασης Σεισμόπληκτων Βορείου Ελλάδος). Το 1979 με τη σύμφωνη γνώμη του ΥΠ.ΠΟ. συγκροτήθηκε επιστημονική Ομάδα Εποπτείας, η οποία ανέλαβε τον προγραμματισμό, το συντονισμό και την παρακολούθηση του έργου σύμφωνα με τους διεθνείς κανόνες δεοντολογίας, ώστε να εξασφαλιστεί η καλύτερη δυνατή ποιότητα έργου.

Κατά το στάδιο της εφαρμογής των προτάσεων αποκατάστασης διαπιστώθηκε πως η κατάσταση ήταν πολύ χειρότερη από αυτήν που περιέγραφαν οι μελέτες καταγραφής. Για το λόγο αυτό θεωρήθηκε αναγκαία η αναθεώρησή τους, αφού προηγουμένως θα έχει μελετηθεί επισταμένως η τοιχοποιία και θα έχουν γίνει ανασκαφικές έρευνες στο έδαφος όπου τα μνημεία εδράζονται.

Με τις πρώτες διερευνήσεις αποδείχτηκε ότι οι σεισμοί του 1978 δεν αποτελούσαν τον κύριο παράγοντα φθοράς· απλώς επιδείνωσαν την κατάσταση, αποκαλύπτοντας φθορές πολλών χρόνων, οι οποίες είχαν προκληθεί από παλαιότερους σεισμούς ή από τις καιρικές συνθήκες ή από τις μετασκευές ή από επεμβάσεις που είχαν γίνει στο

Εικ. 6.36: Αποψη των λουτρών Μπέι Χαμάμ στη Θεσσαλονίκη

Εικ. 6.37: Ο τρούλος του ανδρικού λουτρού του Μπέι Χαμάμ στη Θεσσαλονίκη. Διακρίνεται μεγάλη ρωγμή.

Εικ. 6.38: Ψηφιδωτό με θέμα "Αφιέρωση παιδιού στον Άγιο Δημήτριο". Από το ναό του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη μετά τη συντήρηση.

παρελθόν. Με στόχο την πλήρη τεκμηρίωση των μνημείων έγινε - παράλληλα με τις εργασίες - έρευνα κατά την οποία αποκαλύφθηκαν τοιχογραφίες, όπως αυτές στη Νέα Παναγιά, στην Υπαπαντή, στη Μονή Βλατάδων και στο Σωτήρα.

Οι επεμβάσεις προστασίας που υλοποιήθηκαν δεν ήταν εκτεταμένες ούτε υπερβολικές, ώστε να αλλοιώνεται η εικόνα των μνημείων. Εφαρμόστηκαν ήπιες επεμβάσεις με υλικά ανάλογης σύνθεσης με τα αυθεντικά, τα οποία συντέλεσαν στην όσο το δυνατόν καλύτερη διατήρηση του αυθεντικού υλικού.

Στις συμπληρώσεις δομικών χρησιμοποιήθηκε ίδιο υλικό τόσο στα νέα τμήματα όσο και στα τμήματα εκείνα που θα έπρεπε να προσαρμοστούν σε παλαιά. Τα τμήματα αυτά διαφοροποιήθηκαν διακριτικά από τα αυθεντικά, ώστε να μη διασπάται η αισθητική συνέχεια του μνημείου.

Για την ενίσχυση των φορέων προτιμήθηκαν, όπου αυτό ήταν εφικτό, οι μεταλλικές κατασκευές με αντιστρέψιμο χαρακτήρα από ανοξείδωτο χάλυβα μεγάλης αντοχής, και όχι οι ογκώδεις κατασκευές από σκυρόδεμα.

Οι άξονες στους οποίους βασίστηκαν οι αναστηλωτικές επεμβάσεις ήταν:

- Ο σεβασμός της αυθεντικότητας των μνημείων σε κάθε ιστορική φάση τους
- Η αποφυγή ανακατασκευών, όταν βασίζονται σε υποθέσεις

Εικ. 6.39: Τοιχογραφία με θέμα το "Λουτρό του Βρέφους". Από το ναό του Οσίου Λαβίδ στη Θεσσαλονίκη μετά τη συντήρηση.

- Ο περιορισμός των ανακατασκευών στις απολύτως αναγκαίες
- Το ευδιάκριτο των νέων επεμβάσεων
- Η απομάκρυνση νεότερων και μη συμβατών με το ύφος των κτιρίων κατασκευών, όταν αυτές δε συνιστούν μέρος της ιστορίας

Η συντήρηση του εσωτερικού διάκοσμου ήταν δυσκολότερο πρόβλημα από τεχνική άποψη, διότι τα ψηφιδωτά (εικ. 6.38) και οι τοιχογραφίες (εικ. 6.39) ήταν συνδεδεμένα με την τοιχοποιία. Μετά τη μελέτη των προς συντήρηση επιφανειών και την ανάλυση των δεδομένων, σύμφωνα με τα στάδια της *προκαταρκτικής εξέτασης* ενός πολιτιστικού αγαθού, πραγματοποιήθηκε στερέωση με ενέματα και, όπου κρίθηκε αναγκαίο, αποτοίχιση, συντήρηση και επανατοποθέτησή τους. Καθ' όλη τη διάρκεια πραγματοποίησής τους οι επεμβάσεις τεκμηριώθηκαν φωτογραφικά και αποτυπώθηκαν.

6.8. Η Μονή Δαφνιού

α. Περιγραφή του μνημείου

Η Μονή Δαφνιού αποτελεί σημαντικό βυζαντινό μνημείο, το οποίο βρίσκεται ανάμεσα στα βουνά Κορυδαλλός και Αιγάλεω, στο μέσο περίπου της αρχαίας Ιεράς Οδού, που ένωνε την Αθήνα με την Ελευσίνα. Το μνημείο εγγράφηκε στον Κατάλογο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1990 (εικ. 6.40).

Από τη μελέτη των υλικών κατάλοιπων και των γραπτών πηγών συνάγεται ότι από τους αρχαίους χρόνους έως σήμερα το μνημείο έχει χρησιμοποιηθεί για διαφορετικούς κάθε φορά σκοπούς. Αρχικά, στο χώρο που βρίσκεται σήμερα η Μονή κτίστηκε ιερό αφιερωμένο στο Δάφνιο Απόλλωνα, στα ερείπια του οποίου ανεγέρθηκε παλαιохριστιανική βασιλική εκκλησία (5ος αιώνας μ.Χ.). Στην εποχή της μεγάλης ακμής της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (11ος αιώνας μ.Χ.) κτίστηκε ναός, ο οποίος έχει διασωθεί και βρίσκεται στο χώρο της Μονής, όπως αυτός είναι διαμορφωμένος σήμερα, και στον οποίο άφησαν το στίγμα τους μετέπειτα κυρίαρχοι του τόπου όπως Φράγκοι, Καταλανοί και Φλωρεντιανοί.

Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 το μοναστήρι χρησιμοποιήθηκε ως φρουραρχείο, ως καταφύγιο επαναστατών και ως πυριτιδαποθήκη. Το 1883 ο χώρος λειτούργησε ως φρενοκομείο, ενώ το 1887 μετατράπηκε σε ποιμνιοστάσιο.

Ο βυζαντινός ναός ξεχωρίζει για τον τρόπο στήριξης του τρούλου, ο οποίος έχει διάμετρο οκτώ μέτρα και εδράζεται σε οκτάγωνο καθολικό. Το καθολικό είναι ο κυρίως

Εικ. 6.40: Νότια όψη του Καθολικού της Μονής Δαφνιού. Δεξιά διακρίνονται τα κελιά.

χώρος του ναού, μεταξύ του νάρθηκα και του ιερού. Συγκεκριμένα, υπάρχουν οκτώ πεσσοί, τέσσερις ελεύθεροι και τέσσερις ενσωματωμένοι στους τοίχους, οι οποίοι συνδέονται μεταξύ τους με τέσσερις καμάρες και με τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα, διαμορφώνοντας έτσι μια οκταγωνική στεφάνη, πάνω στην οποία εδράζεται ο τρούλος. Ο τρόπος στήριξης του τρούλου είναι εξαιρετικά δύσκολος, και γι' αυτό σπάνια απαντά στον ελλαδικό χώρο. Ανάλογα παραδείγματα της ίδιας περιόδου αποτελούν ο Όσιος Λουκάς στη Φωκίδα και η Νέα Μονή στη Χίο.

Ο ναός της Μονής Δαφνίου κοσμήθηκε με θαυμάσια ψηφιδωτά στον τρούλο, στα τόξα, στα σφαιρικά τρίγωνα, καθώς και στην ανώτερη ζώνη των τοίχων. Οι χαμηλότερες επιφάνειες των τελευταίων επενδύθηκαν από πλάκες μάρμαρου. Οι στάσεις και οι αναλογίες των μορφών, η ευκαμψία του σχεδίου, το αίσθημα αρμονίας, οι γεμάτες χάρη γυναικείες μορφές, χωρίς να χάνουν την αίσθηση του ιερού δράματος, αποδεικνύουν την επιρροή της κλασικής τέχνης στα ψηφιδωτά του ναού. Το μέγεθος των ψηφίδων είναι μικρότερο από προγενέστερα μνημεία, γεγονός που επιτρέπει την εναλλαγή διαφορετικών τόνων και τη δημιουργία χρωματικών διαβαθμίσεων με μεγαλύτερη ευχέρεια.

Στον τρούλο του ναού δεσπόζει ο Παντοκράτορας, περιστοιχιζόμενος από προφήτες που κήρυξαν την έλευσή του στη Γη. Στα τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα φιλοξενούνται σκηνές από το Δωδεκάορτο, και, συγκεκριμένα, ο Ευαγγελισμός, η Γέννηση, η Βάπτιση και η Μεταμόρφωση (εικ. 6.41). Στην κόγχη του ιερού εικονίζεται ένθρονη η Θεοτόκος. Οι μεμονωμένες μορφές είναι άγγελοι, μάρτυρες και ιεράρχες.

Εικ. 6.41: Καθολικό Μονής Δαφνίου. Αποψη του τρούλου με τα παράθυρα στη βάση του και τα τέσσερα σφαιρικά τρίγωνα.

β. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Στο πέρασμα των αιώνων πραγματοποιήθηκαν, όπως αναφέρθηκε, ορισμένες τροποποιήσεις του κτιριακού συγκροτήματος από όσους διαχειρίζονταν το μοναστήρι. Πληροφορίες σχετικά με την αποκατάσταση του μνημείου και με τη συντήρηση των ψηφιδωτών παρέχονται από το 1886, που είναι η χρονολογία σύστασης *Επιτροπής Γνωμοδότησης* για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της Μονής Δαφνιού. Οι φθορές που υπέστη το μοναστήρι από την ερήμωσή του ήρθαν να προστεθούν σε αυτές που προκλήθηκαν από τη σεισμική δραστηριότητα (1886, 1889, 1894, 1981).

Αρχικά, έγιναν εργασίες αποκατάστασης της στέγης και του τρούλου, καθώς και ενίσχυσης του ναού με την κατασκευή αντηρίδων και σιδηροδεσιών (εικ. 6.42). Για τις εργασίες συντήρησης των ψηφιδωτών του τρούλου και όσων άλλων χρειάζονταν επέμβαση κλήθηκαν Ιταλοί ψηφοθέτες (1891). Ο τελευταίος ψηφοθέτης, ο Νόβο, που εργάστηκε στο διάστημα 1892-1897, έκανε σοβαρά λάθη. Άλλαξε τη θέση των προφτηών, χρησιμοποίησε λάθος κείμενα στην προσπάθειά του να διορθώσει τις ρήσεις τους και, τέλος, έκανε αυθαίρετα συμπλήρωση, δηλαδή "αισθητική αποκατάσταση", σε τμήματα που έλειπαν.

Στη συνέχεια έγιναν εργασίες ενίσχυσης των θεμελίων, καθώς και αναστήλωσης και αποκατάστασης τμημάτων του ναού.

Το 1955 το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο με τον Ορλάνδο, αποφάσισε και πραγματοποίησε στερέωση και καθαρισμό ετοιμόρροπων τμημάτων ψηφιδωτών του ναού. Στη συνέχεια, το 1959, έγιναν εργασίες αποκατάστασης και στερέωσης της τοιχοδομής του νάρθηκα. Από το 1960 έως το 1974 πραγματοποιήθηκαν εργασίες συντήρησης και λήφθηκαν τα πρώτα σωστικά μέτρα στα ψηφιδωτά από Έλληνες ειδικούς.

Ακολούθησαν γνωματεύσεις και εκθέσεις με προτάσεις συντήρησης για όσα ψηφιδωτά χρειάζονταν άμεση επέμβαση. Το 1981 πραγματοποιήθηκαν στερέωση και καθαρι-

Εικ.6.42: Βορειοανατολική άποψη του Καθολικού της Μονής Δαφνιού. Διακρίνονται οι αντηρίδες στη βόρεια πλευρά.

σμός των ψηφιδωτών του Παντοκράτορα και των προφητών. Το 1982 συστάθηκε επιτροπή για τη συντήρηση των ψηφιδωτών της Μονής Δαφνίου. Η τελευταία εντόπισε τα προβλήματα και πραγματοποίησε αποτοίχιση, συντήρηση και επανατοποθέτηση τμημάτων ψηφιδωτών (εικ. 6.43, 6.44).

Οι αρμόδιες Υπηρεσίες του ΥΠ.ΠΟ. έχουν διαμορφώσει ένα πρόγραμμα προστασίας για τη Μονή Δαφνίου, το οποίο θα συμπεριλάβει εργασίες στερέωσης, αποκατάστασης του καθολικού, συντήρησης των ψηφιδωτών, ανάδειξης του μνημείου και προστασία του περιβάλλοντος χώρου.

Εικ.6.43: Λεπτομέρεια από την "Κοίμηση της Θεοτόκου" στο δυτικό τοίχο του Καθολικού της Μονής Δαφνίου. Διακρίνονται οι συμπληρώσεις των χαμένων τμημάτων με κονίαμα.

Εικ.6.44: Καθολικό Μονής Δαφνίου. "Η Είσοδος του Χριστού στην Ιερουσαλήμ", ψηφιδωτό στο βόρειο κλίτος του ναού.

Συνοπτική παρουσίαση του βου κεφαλαίου

Η ελληνική εμπειρία σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσιάζει αντιστοιχίες με αυτήν άλλων κρατών. Με την πάροδο του χρόνου έχει αποκτήσει συστηματική μεθοδολογία και τεχνική των εφαρμογών λόγω της υψηλής θεωρητικής κατάρτισης ειδικών επιστημόνων και της εισαγωγής τεχνολογικών καινοτομιών.

Την ευθύνη των ανασκαφικών δραστηριοτήτων, της προώθησης της αρχαιολογικής επιστημονικής έρευνας και της ανάδειξης των πολιτιστικών αγαθών της χώρας μας έχουν οι Υπηρεσίες Προστασίας Πολιτιστικής Κληρονομιάς του Υπουργείου Πολιτισμού με τις κατά τόπους Εφορείες Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ή Εφορείες Νεοτέρων Μνημείων κ.ά. Το έργο τους συνδράμουν η Αρχαιολογική Εταιρεία και οι ξένες Αρχαιολογικές Σχολές.

Μέσω κρατικών επιχορηγήσεων ή ερευνητικών προγραμμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν, επίσης, πραγματοποιηθεί ενέργειες προστασίας, ανάδειξης, συντήρησης και αναστήλωσης των μνημείων στη χώρα μας.

Στις σημαντικότερες επεμβάσεις που έγιναν στον ελλαδικό χώρο περιλαμβάνονται αυτές: της **Ακρόπολης στην Αθήνα** (το μοναδικό μνημείο της χώρας που έχει ενταχθεί στην ειδική κατηγορία των "διεθνών εκστρατειών διάσωσης" της UNESCO), της **Κνωσού**, της **Βεργίνας**, του **ναού του Επικούρειου Απόλλωνα στις Βάσσες**, του **Ακρωτηρίου στη Θήρα**, των **Παλαιοχριστιανικών και Βυζαντινών Μνημείων στη Θεσσαλονίκη**, της **Μονής Δαφνίου** κ.ά.

Ερωτήσεις βου κεφαλαίου

α. Σχολιάστε τη λειτουργία ενός αρχαιολογικού χώρου ως επιτόπιου μουσείου.

β. Σε ποιες από τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 6 έχουν ληφθεί μέτρα προληπτικής συντήρησης;

γ. Από τους αρχαιολογικούς χώρους που αναφέρθηκαν στο κεφάλαιο 6 ποιους έχετε επισκεφθεί και τι σας έκανε εντύπωση από τα αποτελέσματα των ανασκαφικών ή αναστηλωτικών επεμβάσεων σε αυτούς;

δ. Γιατί οι αρχαιολογικοί χώροι είναι τόποι μάθησης και αναψυχής για το κοινωνικό

σύνολο; Να προτείνετε τρόπους διαχείρισης και ανάδειξής τους.

ε. Γιατί ο τρόπος αναστήλωσης του ανακτόρου της Κνωσού από τον Έβανς έχει από πολλούς ειδικούς επιστήμονες κριθεί αρνητικά;

---

7 *Επεμβάσεις
αποκατάστασης και νέες
χρήσεις σε ιστορικά
σύνολα και μνημεία*

7.1. Γενική επισκόπηση

Οι επεμβάσεις αποκατάστασης σε ιστορικά οικιστικά σύνολα και σε κτίρια κρίνεται ότι είναι ο καλύτερος τρόπος, για να συνεχίσουν αυτά να υπάρχουν. Πολλές φορές, για τη διάσωση και για την ανάδειξή τους επιχειρείται διαφορετική - σε σχέση με αυτήν που γινόταν συνήθως - χρήση των χώρων τους (εικ. 7.1). Στην περίπτωση αυτή πρέπει να αντιμετωπιστούν πιο σύνθετα προβλήματα από εκείνα που συνήθως προκύπτουν κατά τις επεμβάσεις αποκατάστασης μεμονωμένων πολιτιστικών αγαθών.

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, για να είναι οι επεμβάσεις όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερες, πρέπει να επιδιώκεται συνεργασία επιστημόνων διαφορετικών κλάδων (π.χ. αρχαιολόγων, συντηρητών, πολεοδομών, αρχιτεκτόνων, κοινωνιολόγων, οικονομολόγων κτλ.), των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης και των ενδιαφερόμενων κατοίκων.

Συγκεκριμένα, αυτά τα σύνθετα προβλήματα προστασίας αφορούν "τόπους που συνδυάζουν στοιχεία πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς", "ιστορικά κέντρα πόλεων", "παραδοσιακούς οικισμούς", "τμήματα πόλεων" και "κτιριακά σύνολα".

Εικ. 7.1: Το κτίριο του Αρσάκειου, έργο του αρχιτέκτονα Α. Καυταντζόγλου του 19ου αι., μετά τη μετατροπή του σε έδρα του Συμβουλίου της Επικρατείας

7.2. Προστατευόμενοι τόποι που συνδυάζουν την πολιτιστική με τη φυσική κληρονομιά

Ελάχιστοι είναι πλέον οι τόποι στη χώρα μας, όπου η ανθρώπινη παρουσία δεν οδήγησε στη βλάβη των φυσικών οικοσυστημάτων, στην υπερεκμετάλλευση και εξάντληση των φυσικών πόρων και στη μη αναστρέψιμη αλλοίωση της αισθητικής του τοπίου. Δύο τέτοιες περιπτώσεις είναι το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα, όπου ο τοπικός μοναστικός πληθυσμός χρησιμοποίησε με σύνεση τους φυσικούς πόρους στη διαδρομή του χρόνου, σεβάστηκε το ιστορικό περιβάλλον και εναρμόνισε σε αυτό τα δημιουργήματά του.

α. Το Άγιον Όρος

α.1. Περιγραφή του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος

Το Άγιον Όρος (εικ. 7.2) ή, απλά, το Όρος αποτελεί το πνευματικό κέντρο της Ορθοδοξίας με αυτόνομο καθεστώς διακυβέρνησης, που καθορίστηκε στους βυζαντινούς χρόνους. Αντιπροσωπεύει ένα αναγνωρισμένο τόπο υψηλής θρησκευτικής τέχνης, αισθητικής και δημιουργίας.

Μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και της Οθωμανικής κυριαρχίας σε αυτό, το Άγιον Όρος εντάχθηκε στην Ελληνική Επικράτεια ως Μοναστική Δημοκρατία με αυτόνομη διοίκηση. Πρωτεύουσά του από το 10ο αιώνα αποτελούν οι Καρυές.

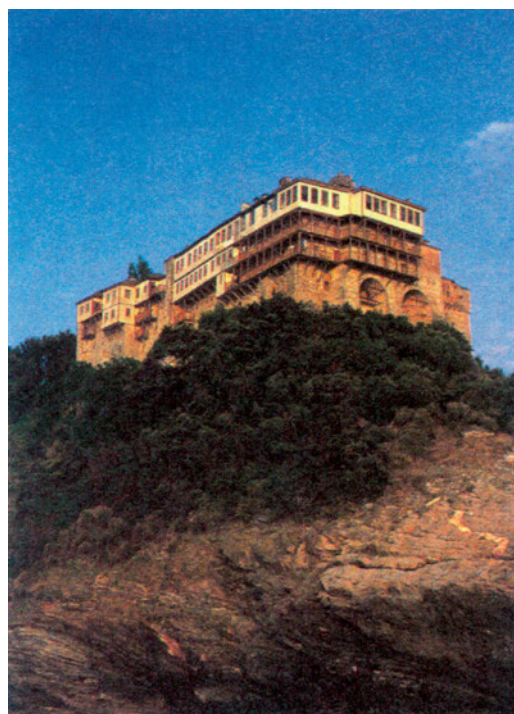
Από το σύνολο των είκοσι μονών του, οι οποίες κατοικούνται από 1.400 περίπου μοναχούς, οι δεκαεπτά είναι ελληνικές (εικ. 7.3, 7.4), η μία είναι βουλγαρική (Μονή Ζωγράφου) (εικ. 7.5), η μία είναι ρωσική (Μονή Αγίου Παντελεήμονα) (εικ. 7.6) και άλλη μία σερβική (Μονή Χιλιανδαρίου), ενώ υπάρχει σε μορφή "σκήτης" (Σκήτη Τιμίου Προδρόμου) και μια ρουμανική μοναστική κοινότητα.

Το Άγιον Όρος βρίσκεται στη χερσόνησο του Άθω στη Χαλκιδική και συνιστά γενικά ορεινή δύσβατη περιοχή με αφιλόξενους όρμους. Εκτείνεται σε μήκος 60 χλμ. μέσου πλάτους 7-10 χλμ. και καταλαμβάνει συνολική έκταση 340 τετρ. χλμ.

Διακρίνεται για το μοναδικής αισθητικής τοπίο και για το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον με την πλούσια βλάστηση και με τη μεγάλη ποικιλία σπάνιων ειδών χλωρίδας. Στη συνολική έκταση του Όρους εναλλάσσονται πλήθος οικο-

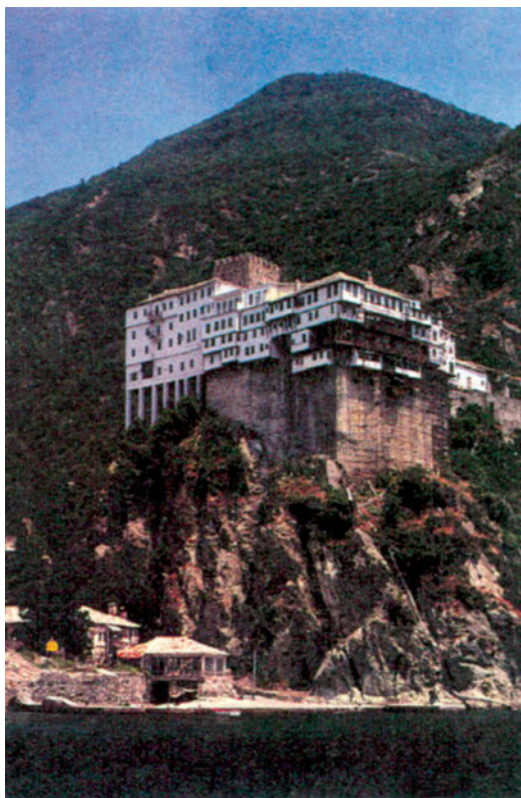

Εικ. 7.2: Η χερσόνησος του Άθω από δορυφορική λήψη

Εικ. 7.3: Αποψη της Μονής Μεγίστης Λαύρας στο Άγιον Όρος

Εικ. 7.4: Αποψη της Μονής Διονυσίου στο Άγιον Όρος

Εικ. 7.5: Αποψη της Μονής Ζωγράφου στο Άγιον Όρος

συστημάτων, από τα τραχέα αλπικά και τα ορεινά δασικά ως τα ήπια μεσογειακά παραθαλάσσια. Η ποικιλία αυτή συνεπάγεται πλούσια χλωρίδα και πανίδα.

Επιστημονικές μελέτες αναφέρουν ότι υπάρχουν 1.471 συστηματικές μονάδες χλωρίδας (1.158 είδη, 102 υποείδη, 211 ποικιλίες). Υπάρχουν, επίσης, 82 ενδημικά είδη, χαρακτηριστικά του Βόρειου Αιγαίου, από τα οποία τουλάχιστον 30 συναντώνται μόνο στο Άγιον Όρος.

Η πανίδα της περιοχής δεν έχει μελετηθεί συστηματικά. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η ορνιθοπανίδα της. Μόνο στο χώρο της Μονής Σιμωνόπετρας έχουν καταγραφεί 105 είδη πτηνών, από τα οποία τα 24 ανήκουν στα προστατευόμενα με βάση Κοινοτική Οδηγία.

Τον Αύγουστο του 1990 καταστράφηκαν περίπου 25.000 στρέμματα δάσους από πυρκαγιά, η οποία αλλοίωσε το φυσικό τοπίο μεταξύ των Μονών Γρηγορίου και Ξηροποτάμου.

Αξιοσημείωτη είναι η αρχιτεκτονική των μονών με ψηλά τείχη και με οχυρωματικούς πύργους για προστασία από τις ληστρικές επιθέσεις, τα λεγόμενα "καστρομοναστήρα", που κτίστηκαν κυρίως το 13ο και το 14ο αιώνα. Τα μοναστηριακά συγκροτήματα περιλαμβάνουν, επίσης, ελαιοτριβεία, μύλους, εργαστήρια, εξωτερικά υδραγωγεία, ξενώνες, ναούς και παρεκκλήσια, συνιστώντας, έτσι, μοναδικά αρχιτεκτονικά μνημεία.

Το 19ο αιώνα οι ηγεμόνες της Μολδαβίας, της Βλαχίας και της Σερβίας, καθώς και οι Τσάροι της Ρωσίας πρόσφεραν σημαντική οικονομική βοήθεια για την κτιριακή αποκατάσταση των μονών τους, που είχαν υποστεί καταστροφές στους προηγούμενους αιώνες.

Εικ. 7.6: Αποψη της Μονής του Αγίου Παντελεήμονα στο Άγιον Όρος

Στις αίθουσες, στις βιβλιοθήκες και στα μουσεία των μοναστηριών σώζονται βυζαντινές και μεταβυζαντινές εικόνες, χειρόγραφα, κώδικες, περγαμηνές, παλαιά ευαγγέλια, σπάνιες εκδόσεις και αμέτρητες δωρεές από χρυσό, από ασήμι, από πολύτιμους λίθους και κοσμήματα.

Μέρος αυτών έχει διαρπαγεί ή καταστραφεί από λεηλασίες πειρατών ή τυχοδιωκτών αλλά και κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης από τις επιδρομές των οθωμανικών στρατευμάτων στα εγκαταλελειμμένα μοναστήρια. Το ίδιο συνέβη πολύ αργότερα, στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ενώ δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις διαρπαγής έργων τέχνης ανεκτίμητης αξίας και αρχαίων κειμηλίων από αρχαιοκάπηλους.

Λόγω της πολιτιστικής σημασίας του δομημένου περιβάλλοντος και της μοναδικότητας του φυσικού του περιβάλλοντος το Άγιον Όρος έχει υπαχθεί στο σύνολό του ως "μεικτό" μνημείο στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO από το 1988. Παράλληλα, για την προστασία του έχει δεχτεί κατ' επανάληψη επιχορηγήσεις κοινοτικών προγραμμάτων.

α.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Από την ένταξη του Αγίου Όρους στην Ελληνική Επικράτεια στην αρχή του 20ού αιώνα, οι αλλοιώσεις ή οι καταστροφές από διάφορα αίτια έχουν πολλές φορές αντιμετωπιστεί από τους ίδιους τους μοναχούς, όχι όμως πάντα με ικανοποιητικά αποτελέσματα. Παλαιότερα η Πολιτεία δεν έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για επεμβάσεις που αφορούσαν την αποκατάσταση, την προστασία από τη φυσική φθορά ή την ανάδειξη και την αξιοποίηση του κτιριακού αποθέματος. Το ενδιαφέρον της εστιαζόταν κυρίως στην αποκατάσταση των ζημιών ύστερα από έκτακτα περιστατικά (π.χ. πυρκαγιά). Η Υπηρεσία Αναστηλώσεων είχε πολλές φορές αναμειχθεί για την αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών, όπως στην περίπτωση της Μονής Παντοκράτορος το 1948.

Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα η πολιτιστική κληρονομιά του Αγίου Όρους έχει αποτελέσει αντικείμενο μελέτης και ιδιαίτερης μέριμνας της Πολιτείας. Ιδρύθηκε το "Κέντρο Διαφύλαξης Αγιορείτικης Κληρονομιάς" (ΚΕ.Δ.Α.Κ.), ενώ η Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαιοτήτων του ΥΠ.Π.Ο. έχει διαθέσει μεγάλο μέρος του επιστημονικού δυναμικού της για τη φροντίδα των μνημείων και των κειμηλίων του.

Ειδικότερα, τα τελευταία χρόνια βρίσκονται σε εξέλιξη εργασίες συντήρησης στους παρακάτω ναούς:

Η αρμόδια Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων για την περιοχή του Αγίου Όρους δραστηριοποιήθηκε σε:

- *αναστηλωτικές εργασίες στον επιβλητικό πύργο του Τσιμισκή (Μονή Μεγίστης Λαύρας), στον πύργο της Μονής Ιβήρων και στον πύργο του Πρωτάτου. Επίσης, στα κτίρια του παλαιού ηγουμειού της Μονής Μεγίστης Λαύρας, στο κωδωνοστάσιο της Μονής Βατοπεδίου, στο υδραγωγείο της Μονής Παντοκράτορος, στο νερόμυλο της Σκήτης της Αγίας Άννης κτλ.,*
- *εργασίες συντήρησης εικόνων και τοιχογραφιών στις Μονές Ξηροποτάμου, Βατοπεδίου, Ιβήρων και Παντοκράτορος,*
- *συντήρηση χειρογράφων, εγγράφων και παλαιούτων στις Μονές Διονυσίου, Βατοπεδίου, Ιβήρων, Λαύρας, Σιμωνόπετρας, Ξηροποτάμου, Σταυρονικήτα και Ξενοφώντος.*

- Στη Μονή Ξενοφώντος, όπου πραγματοποιούνται εργασίες συντήρησης εικόνων, κειμηλίων, χειρογράφων, ψηφιδωτών και τοιχογραφιών του παλαιού καθολικού και της τράπεζας της μονής
- Στο Καθολικό της Μονής Μεγίστης Λαύρας, όπου πραγματοποιήθηκαν εργασίες καθαρισμού και αποκάλυψης των τοιχογραφιών του ζωγράφου Θεοφάνους του Κρητός
- Στο Ναό του Πρωτάτου στις Καρυές, όπου ολοκληρώθηκε ήδη από το 1997 η μελέτη τεκμηρίωσης της κατάστασης στην οποία βρίσκονται οι τοιχογραφίες που αποδίδονται στο γνωστότερο ζωγράφο της Μακεδονικής Σχολής το Μανουήλ Πανσέληνο

Για να μην ενοχλούνται οι μοναχοί, αλλά και για να διασφαλίζεται ο φυσικός και πολιτιστικός πλούτος, γίνεται δεκτός ορισμένος αριθμός επισκεπτών ημερησίως στο Άγιον Όρος.

Η εξουδετέρωση των πιθανών απειλών υποβάθμισης του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος, απαιτεί κατάλληλο σχεδιασμό και προσεκτική εφαρμογή. Η απουσία βόσκησης αιγοπροβάτων έχει συμβάλει στη διατήρηση της πλούσιας βλάστησης. Απαραίτητα κρίνονται, επίσης, η οικολογική διαχείριση των δασών, η εκλογικευμένη χάραξη οδικού δικτύου, ο αυστηρός περιορισμός των οχημάτων και της κυκλοφορίας τους, ο έλεγχος των επισκεπτών και η απαγόρευση του κυνηγιού.

β. Τα Μετέωρα

β.1. Περιγραφή του φυσικού και του δομημένου περιβάλλοντος

Τα Μετέωρα, που βρίσκονται στο νομό Τρικάλων της Θεσσαλίας και σε απόσταση 2 χλμ. βόρεια της Καλαμπάκας, αποτελούν σπάνιο γεωλογικό φαινόμενο (εικ. 7.7). Το τοπίο χαρακτηρίζεται από απόκρημνους βράχους ύψους 100-400 μ., οι οποίοι σχηματίστηκαν πριν από χιλιάδες χρόνια και στους οποίους οφείλεται η ονομασία "Μετέωρα".

Η περιοχή, έκτασης 375 εκταρίων, αποτελεί κρατική ιδιοκτησία και τελεί υπό τον έλεγχο της Εκκλησίας της Ελλάδος. Τα περισσότερα μοναστήρια κτίστηκαν το 14ο αιώνα (εικ. 7.8). Στα χρόνια της μεγάλης ακμής υπήρχαν 24 μονές. Σήμερα σώζονται μόνο έξι: η Αγία Τριάδα, ο Άγιος Στέφανος, ο Άγιος Νικόλαος Αναπαυσάς, οι Άγιοι Πάντες (ή Βαρλαάμ), η Μεταμόρφωση (ή Μεγάλο Μετέωρο) και η Μεταμόρφωση του Σωτήρα-Ρουσάνου, τα οποία είναι

Εικ. 7.7: Γλυπτική "σύνθεση" που έχει δημιουργήσει η φύση στην κοιλάδα των Μετεώρων. Διακρίνεται το μοναστήρι του Αγίου Στεφάνου.

πλούσια σε κειμήλια, χειρόγραφα και εικόνες. Κατοικούνται μόνο τα τέσσερα από αυτά. Ειδικότερα, οι νωπογραφίες του 16ου αιώνα αντιπροσωπεύουν εξαιρετικά δείγματα της υστεροβυζαντινής τέχνης.

Η περιοχή βομβαρδίστηκε κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και εκλάπησαν πολλοί καλλιτεχνικοί θησαυροί.

Διακρίνεται για το μοναδικής αισθητικής τοπίο και για το εξαιρετικό φυσικό περιβάλλον με την πλούσια βλάστηση και με τη μεγάλη ποικιλία σπάνιων ειδών χλωρίδας. Η περιοχή συμπεριλήφθηκε στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO το 1988 ως θέση Παγκόσμιας Φυσικής και Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

β.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Αξιοσημείωτες προσπάθειες συντήρησης έγιναν το 1960 στις νωπογραφίες του Θεοφάνους του Κρητός (1527) στη Μονή Αγίου Νικολάου Αναπαυσά. Από το 1972 πραγματοποιούνται στα μοναστήρια εργασίες αποκατάστασης και συντήρησης από την αρμόδια Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων.

Στην περιοχή είναι απαγορευμένη ή, τουλάχιστον, πολύ περιορισμένη η ανοικοδόμηση τύπων κτισμάτων μη εναρμονισμένων με το δομημένο περιβάλλον της. Υπάρχει ανάγκη πρόβλεψης για την ισόρροπη κατανομή των επισκεπτών τις εποχές αιχμής (από το Μάιο έως το Σεπτέμβριο).

Αναφορικά με τη χλωρίδα της η περιοχή περιλαμβάνει δασώδεις λόφους και κοιλάδα με πλατάνια. Η πανίδα της περιοχής περιλαμβάνει ποικιλία θηλαστικών αλλά και σημαντική ορνιθοπανίδα (είδη αετών κ.ά.)

Εικ. 7.8: Μοναστήρι σκαρφαλωμένο στην κορυφή βράχου των Μετεώρων

Εικ. 7.9: Διατήρηση του ιστορικού κέντρου του Bath (Μπαθ) στην Αγγλία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

Εικ. 7.10: Διατήρηση του ιστορικού κέντρου του Chester (Τσέστερ) στην Αγγλία μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο

7.3. Επεμβάσεις προστασίας και διατήρησης σε ιστορικά κέντρα πόλεων

Οι μελέτες διατήρησης και ανάπλασης ιστορικών κέντρων πόλεων με στόχο την εξυγίανση και την αναβάθμισή τους τις τελευταίες δεκαετίες πληθαίνουν στον ευρωπαϊκό χώρο (εικ. 7.9, 7.10). Με τον όρο ανάπλαση εννοούμε τις εργασίες που γίνονται σε ένα κτισμένο σύνολο το οποίο έχει υποβαθμιστεί λόγω της παλαιότητάς του, και οι οποίες εργασίες αποβλέπουν στον εκσυγχρονισμό της κτιριακής υποδομής με σκοπό την επαναχρησιμοποίησή του. Οι έως σήμερα αναπλάσεις ιστορικών κέντρων παρουσιάζουν ποικιλία επεμβάσεων στο δομημένο περιβάλλον, οι οποίες διαφέρουν από χώρα σε χώρα και εξαρτώνται από την κρατική πολιτική και από τη χρονική περίοδο κατά την οποία πραγματοποιήθηκαν.

Μεγάλης κλίμακας αναπλάσεις είναι εκείνες που έγιναν αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τότε πραγματοποιήθηκαν αποκαταστάσεις ιστορικών κέντρων πόλεων, τα οποία είχαν καταστραφεί ή είχαν ισοπεδωθεί από βομβαρδισμούς ή από εχθροπραξίες (π.χ. η ανοικοδόμηση του ιστορικού κέντρου της Βαρσοβίας). Αυτές οι αποκαταστάσεις είχαν κυρίως χαρακτήρα ριζικών επεμβάσεων, δηλαδή αφορούσαν μεγάλες αλλαγές στο σύνολο του δομημένου περιβάλλοντος της περιοχής ανάπλασης.

Αντίθετα, οι πιο πρόσφατες αναπλάσεις χαρακτηρίζονται από μερικές και πιο ήπιες επεμβάσεις σε σχέση με τις παλαιότερες. Αναφέρονται, κυρίως, σε αλλαγές στις επιτρεπόμενες χρήσεις των κτιρίων και σε κυκλοφοριακές ρυθμίσεις.

Και στις δύο περιπτώσεις το ζητούμενο είναι η διατήρηση των ιστορικών οικισμών ως ζωντανών και όχι ως μουσειακών χώρων, αποκομμένων, δηλαδή, από τη ζωή και την καθημερινή κίνηση των ανθρώπων.

Σημαντικοί ευρωπαϊκοί και διεθνείς οργανισμοί όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, το ICOMOS κ.ά. έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα με το θέμα, ενώ όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και οι τοπικές αρχές εφαρμόζουν εκτεταμένα προγράμματα προστασίας και διατήρησης ιστορικών κέντρων (π.χ. Βαρσοβία, Μπολόνια και Σπλιτ).

α. Παραδείγματα από την Ελλάδα

Έως σήμερα οι αναπλάσεις ιστορικών κέντρων στη χώρα μας είναι περιορισμένες αριθμητικά. Τις πιο χαρακτηριστι-

κές περιπτώσεις ανάπτυξης ιστορικών κέντρων αποτελούν η Πλάκα της Αθήνας, η πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης και η μεσαιωνική πόλη της Ρόδου.

α. 1. Η παλαιά πόλη της Αθήνας (Πλάκα)

α.1.1. Περιγραφή του πολεοδομικού συνόλου

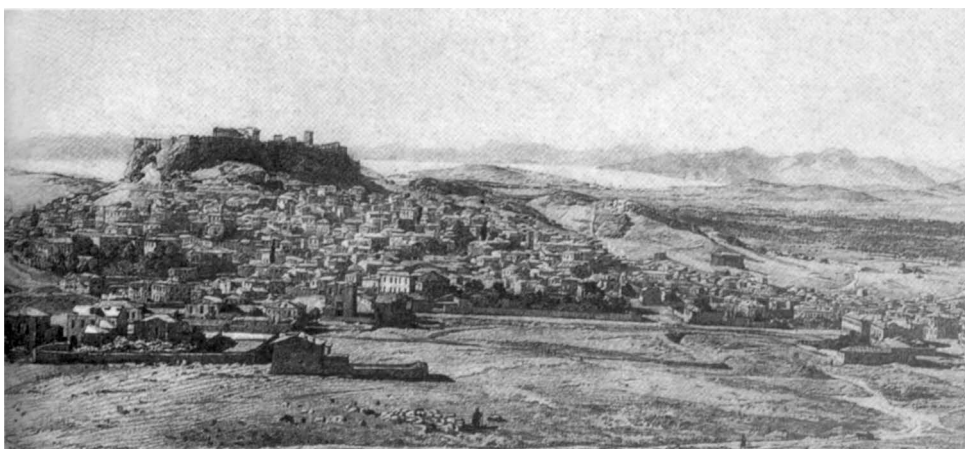
Οι συνθήκες οι οποίες δημιουργήθηκαν μεταπολεμικά στην περιοχή της Πλάκας στην Αθήνα από την εισβολή της μαζικής τουριστικής αναψυχής, από την υποβάθμιση των κτιρίων και από τη γενική λειτουργική αλλοίωσή τους, καθώς και από τα αντικοινωνικά φαινόμενα που άρχισαν να εμφανίζονται οδήγησαν στη σταδιακή εγκατάλειψη της περιοχής από τους κατοίκους της. Συνέπεια ήταν η καταστροφή της κοινωνικής δομής και της συνοχής της περιοχής, καθώς και η ουσιαστική απομόνωση-αποκοπή από τον υπόλοιπο πολεοδομικό ιστό, του οποίου αποτελούσε την κατ' εξοχήν ιστορική γειτονιά.

α.1.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Η ιδιαίτερη θέση και σχέση της Πλάκας, της ιστορικής συνοικίας της Αθήνας, με το μοναδικό μνημειακό σύνολο της Ακρόπολης και με τα άλλα αρχαία (εικ. 7.11), μεσαιωνικά και νεότερα μνημεία που σώζονται γύρω από την Πλάκα και μέσα σ' αυτήν, σε συνδυασμό με τη σταδιακή υποβάθμιση της, κατέστησαν αναγκαία τη διάσωσή της.

Οι συνεχείς πιέσεις διεθνών φορέων, όπως του Συμβουλίου της Ευρώπης, οδήγησαν τις αρμόδιες Υπηρεσίες του τότε Υπουργείου Δημοσίων Έργων στην απόφαση της εκπόνησης μιας λεπτομερούς μελέτης με στόχο την προστασία της περιοχής.

Η εκπόνηση της "Μελέτης παλαιάς πόλεως των Αθηνών" πραγματοποιήθηκε στο χρονικό διάστημα 1973-1975 από πολυμελή ομάδα επιστημόνων (πολυεπιστημονική) και ακολούθησε η σύνταξη της "Μελέτης αντιμετώπισης προβλημάτων Πλάκας". Αντικείμενό τους ήταν η καταγραφή και η ανάλυση των προβλημάτων, καθώς και η κατάρτιση υλοποιήσιμων προτάσεων, των οποίων η εφαρμογή ξεκίνησε το 1979. Οι προτάσεις στόχευαν:

Εικ. 7.11: Η πόλη της Αθήνας το 1840 σε γκραβούρα, όπου φαίνεται η δομή του παλαιού οικισμού

(α)

(β)

Εικ. 7.12 (α), (β): Αθήνα, Πλάκα, οδός Λυσίου· (α) πριν και (β) μετά την εφαρμογή των νομοθετικών μέτρων και την επέμβαση για την αναβάθμιση της Πλάκας.

- στη διατήρηση της πολεοδομικής μορφής της συνοικίας
- στην αρμονική ένταξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων στο σύνολο της περιοχής
- στην ένταξη σύγχρονων λειτουργιών στην περιοχή, ώστε να επιζηήσει ως ζωντανός οργανισμός μελλοντικά

Η πραγματοποίησή τους θα γινόταν με τρόπους, όπως είναι:

- η ευρύτατη πεζοδρόμηση του οδικού δικτύου της συνοικίας
- η απαγόρευση ορισμένων χρήσεων γης
- η σύνταξη προδιαγραφών, τις οποίες θα πρέπει να ακολουθεί η μορφολογία των νέων κτιριακών κατασκευών (εικ. 7.12 (α), (β))

Οι προτάσεις που προέκυψαν από αυτή τη μελέτη εφαρμόστηκαν με τη συνεργασία επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων. Συγκεκριμένα, τα θέματα τα οποία απασχόλησαν τους ειδικούς ήταν:

- η ιστορική ανάλυση της περιοχής και η περιγραφή των μνημείων
- η αρχιτεκτονική κατάταξη των κτιρίων της περιοχής (ανάλογα με τη μορφολογία, με το βαθμό παλαιότητάς τους κτλ.)
- η κοινωνιολογική έρευνα σχετικά με τους κατοίκους
- η διερεύνηση του θεσμικού πλαισίου
- η οικονομική ανάλυση της περιοχής

Οι κατασκευαστικές εργασίες του προγράμματος έγιναν από τη Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης (Δ.Ε.ΠΟ.Σ.)

α.2. Η πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης

α.2.1. Περιγραφή του πολεοδομικού συνόλου

Η πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης βρίσκεται στο ψηλότερο τμήμα της συμπρωτεύουσας. Έχει έκταση 58,4 εκτάρια και διαθέτει 2.907 κτίρια με 6.200 κατοικίες, όπου κατοικούν 14.000 άτομα. Η αρχιτεκτονική της φυσιογνωμία, με παραδοσιακά μορφολογικά στοιχεία, είναι εκείνη που χαρακτηρίζει τον ευρύτερο μακεδονικό χώρο. Διαθέτει ιδιάζου-

σα κλίμακα και πολεοδομικό ιστό και περιλαμβάνει αξιολογώτατα βυζαντινά και άλλα μνημεία. Από τους σεισμούς του 1978 υπέστη σημαντικές ζημιές, και, έτσι, τα ήδη κακοδιατηρημένα και παλαιά κτίρια ήταν πολύ δύσκολο ή και αδύνατο να επισκευαστούν από τους κατοίκους τους.

α.2.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Την αφορμή για την επέμβαση στην πάνω πόλη Θεσσαλονίκης έδωσαν οι σεισμοί του 1978.

Η πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης είναι προστατευόμενη περιοχή λόγω του παραδοσιακού χαρακτήρα των κτιρίων της αλλά και του γενικότερου ύφους του πολεοδομικού ιστού (εικ. 7.13). Ταυτόχρονα, παραμένει κατοικημένη περιοχή, που σημαίνει ότι θα πρέπει να εξυπηρετούνται οι ανάγκες των κατοίκων της. Μάλιστα, ο πληθυσμός της χαρακτηρίζεται από ορισμένους "επιβαρυντικούς" παράγοντες από κοινωνιολογική άποψη, όπως γήρανση, προσφυγική προέλευση και εργατική απασχόληση, οι οποίοι δυσχεραίνουν ακόμη περισσότερο την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Εικ. 7.13: Χαρακτηριστικό δρομάκι και κτίσματα από την πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης

Ανάλογοι με την περίπτωση της Πλάκας ήταν και εδώ οι στόχοι.

Η παρέμβαση περιελάμβανε:

- ανάδειξη των τειχών του Κάστρου της Θεσσαλονίκης
- πεζοδρόμηση του οδικού δικτύου
- συμπληρωματικές εργασίες στα έργα υποδομής (με πρόβλεψη κοινωνικών εξυπηρετήσεων, κυκλοφοριακή ρύθμιση κτλ.)
- επισκευές στις προσόψεις των διατηρητέων κτιρίων με αφαίρεση αντιαισθητικών πινακίδων
- τρόπους άμεσης αντιμετώπισης των στεγαστικών αναγκών των κατοίκων
- μη εγκατάσταση χρήσεων που θα προκαλούσαν μεγάλη ηχορύπανση ή μόλυνση του περιβάλλοντος.

Τα διατηρούμενα βυζαντινά μνημεία, εκτός της αξίας τους ως μνημείων, επιδιώχθηκε να λειτουργούν και ως "τοπόσημα", δηλαδή ως σημεία αναφοράς του πολεοδομικού χώρου.

Η μελέτη αποκατάστασης της πάνω πόλης Θεσσαλονίκης ανατέθηκε το 1978 σε ομάδα υπαλλήλων του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών και του Υπουργείου Δημοσίων Έργων υπό την εποπτεία του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Δεν επιτεύχθηκαν απολύτως οι στόχοι της εξαιτίας της καθυστέρησης εφαρμογής του και της αντίδρασης μερίδας των κατοίκων.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990 η Δ.Ε.ΠΟ.Σ. προέβη στην κατασκευή έργων υποδομής στην περιοχή, καθώς και στην πεζοδρόμηση μέρους του οδικού δικτύου.

α.3. Η μεσαιωνική πόλη της Ρόδου

α.3.1. Περιγραφή του πολεοδομικού συνόλου

Η αρχαία πόλη της Ρόδου κτίστηκε το 408 π.Χ. και αποτέλεσε σημαντικό διαμετακομιστικό κέντρο εμπορίου. Τη χαρακτήριζε αξιόλογος πολεοδομικός ιστός και αρχιτεκτονήματα.

Από το 1309 έως το 1522 η πόλη έγινε ο τόπος εγκατάστασης των Ιπποτών του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ και γνώρισε νέα άνθηση στο εμπόριο. Η ιπποτοκρατία άφησε σημαντικά μνημεία με γοθικά ρυθμολογικά στοιχεία, μεγάλο μέρος των οποίων σώθηκε από την πολιορκία των Οθωμανών του 1840 και από το σεισμό του 1841, ενώ άλλα (οχυρώσεις κτλ.) ανοικοδομήθηκαν. Κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων (16ος και 17ος) της τουρκοκρατίας κτίστηκαν μεγάλα μνημεία και δημόσια κτίρια, κυρίως τζαμιά.

Η μακρά ιστορική διαδρομή της πόλης της Ρόδου από την αρχαιότητα έως σήμερα, η συνύπαρξη της δυτικής με την ανατολίτικη αρχιτεκτονική, και το γεγονός ότι στις ημέρες μας κατοικείται από 3.000 περίπου κατοίκους είναι οι λόγοι που καθιστούν τη διατήρηση και την ανάπλαση της πόλης πρόβλημα εξαιρετικά σύνθετο, για την αντιμετώπιση του οποίου πρέπει να ληφθούν ιδιαίτερα μέτρα.

α.3.2. Το ιστορικό των επεμβάσεων

Οι Ιταλοί κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου ανακατασκεύασαν στο πλαίσιο γενικότερου σχεδιασμού, σύμφωνα με τον οποίο θα εμιμούντο ρυθμούς του Μεσαίωνα - τμήμα της οδού Ιπποτών (εικ. 7.14) και το Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου, διατηρώντας ό,τι σώθηκε από την εποχή της ιπποτοκρατίας και αφαιρώντας τις τουρκικές προσθήκες. Αναμόρφωσαν τους γύρω από το Παλάτι χώρους και την πλατεία Ιπποκράτους και άνοιξαν ένα νέο δρόμο, που διασχίζει τη μεσαιωνική πόλη στην περιοχή της εβραϊκής συνοικίας, διευθετώντας, έτσι, το οδικό δίκτυό της με στόχο την εξυπηρέτηση σύγχρονων απαιτήσεων. Το διάταγμα της Ιταλικής Διοίκησης του 1929 χαρακτήρισε την παλαιά πόλη και τα γύρω από τα τείχη νεκροταφεία ως "μνημειακή ζώνη".

Τελικά, οι Ιταλοί δεν πρόλαβαν να ολοκληρώσουν το πρόγραμμά τους για τη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου. Συγκρίνοντας τις δεκαετίες του 1930 και του 1940 με την περίοδο που διανύουμε σήμερα διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν εμφανείς διαφορές τόσο στην αξιολόγηση των διάφορων ιστορικών φάσεων των μνημείων όσο και στις προτεινόμενες μεθόδους αποκατάστασης. Πάντως, ένα σημαντικό τμήμα της πόλης ανακατασκευάστηκε και αναδείχτηκε τότε.

Μετά τις καταστροφές από τους αγγλικούς βομβαρδισμούς του 1944 και την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα το 1947 την ευθύνη της προστασίας των μνημείων της πόλης, η οποία το 1960 κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο ως σύνολο, ανέλαβε η Αρχαιολογική Υπηρεσία της χώρας μας, η οποία θα είχε τον έλεγχο και την εποπτεία σε κάθε επέμβαση.

Αποτέλεσμα των συντονισμένων προσπαθειών όλων των εμπλεκόμενων φορέων και της τοπικής αυτοδιοίκησης (Ε.Ο.Τ. - ΥΠ.ΠΟ. - Δήμος Ρόδου - Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων (Τ.Α.Π.Α.)) είναι η εφαρμογή των προγραμμάτων για τη "Συντήρηση, προστασία και ανάδειξη της μεσαιωνικής πόλης", για τον "Καθαρισμό και τη διαμόρφωση αρχαιολογικών χώρων και περιβάλλοντος χώρου μνημείων και μουσείων", καθώς και για την "Αξιοποίηση και ανάδειξη των μεσαιωνικών οχυρώσεων" (εικ. 7.15).

Κάθε κτίσμα στη μεσαιωνική πόλη αντιμετωπίστηκε ως μοναδικό και ανεπανάληπτο στοιχείο του μνημειακού συνόλου. Κατά την αποκατάστασή του όλες οι οικοδομικές φάσεις έγιναν σεβαστές ως τεκμήρια της ιστορίας του ίδιου του μνημείου αλλά και της πόλης συνολικά. Η τελική

Εικ. 7.14: Η οδός των Ιπποτών στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου μετά την αποκατάστασή της από τους Ιταλούς στη διάρκεια του Μεσοπολέμου

Εικ. 7.15: Επιφανειακή επισκευή τμήματος του τείχους της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου, που είχε εμφανίσει έντονα προβλήματα διάβρωσης

Το πρόγραμμα Συντήρησης και Αποκατάστασης της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου, που άρχισε να εφαρμόζεται από το 1985 και βρίσκεται σε εξέλιξη, περιελάμβανε:

- τη συντήρηση-αποκατάσταση κτισμάτων ιδιοκτησίας του Δημόσιου και διαχείρισης του τότε Τ.Α.Π.Α., των οποίων η χρήση παραχωρήθηκε στο Δήμο για μια εικοσαετία
- τις επεμβάσεις συντήρησης - αποκατάστασης των μεσαιωνικών οχυρώσεων
- τις επεμβάσεις σε μεμονωμένα μνημεία που διαχειρίζεται το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων (Τ.Α.Π.)
- τη συντήρηση-αποκατάσταση εκκλησιών ιδιοκτησίας Βακούφ (δηλαδή της Οθωμανικής περιόδου) που παραχωρήθηκαν στο Ελληνικό δημόσιο
- τις επεμβάσεις σε κλίμακα πόλης με στόχο την ολοκληρωμένη αποκατάσταση της μεσαιωνικής πόλης, ειδικότερα:

α. κατασκευή κοινών υπόγειων δικτύων

β. επείγουσες επεμβάσεις στο σύνολο της πόλης

γ. πρότυπη επέμβαση σε ειδικά επιλεγμένη περιοχή-"γειτονιά"

δ. ηλεκτροφωτισμό και ανάδειξη των μεσαιωνικών οχυρώσεων και μνημείων

ε. διαμόρφωση-ανάδειξη μεσαιωνικής τάφρου

στ. διαμόρφωση υπαίθριων χώρων, βομβαρδισμένων "πλατειών" και αρχαιολογικών χώρων

- τις επεμβάσεις σε μουσουλμανικά μνημεία ιδιοκτησίας Βακούφ

πρόταση εξαρτήθηκε από τη μνημειακή αξία του κτίσματος, από την κατάσταση διατήρησής του και από τη χρήση που πρόκειται να αποκτήσει, ενώ έγινε προσπάθεια να διατηρηθεί όχι μόνο η αρχιτεκτονική μορφολογία αλλά και η τυπολογία του και η εσωτερική του κλίμακα, που αντιπροσωπεύει την αρχιτεκτονική της εποχής του (εικ. 7.16(α), (β)).

Επιλέχθηκε, συνήθως, μια οικοδομική φάση ως κυρίαρχη στην υπάρχουσα κατάσταση του χτίσματος, η οποία και αποκαταστάθηκε, ενώ παράλληλα διατηρήθηκαν και αναδείχθηκαν τα αξιόλογα στοιχεία των υπόλοιπων φάσεων που διασώθηκαν με την ένταξή τους σε αυτήν.

(α)

(β)

Εικ. 7.16 (α), (β): Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου. Ναός του Αγίου Αρτεμίου (α) πριν και (β) μετά την επέμβαση. Τα σωστικά μέτρα περιελάμβαναν: καθαίρεση επιχρισμάτων, αποκατάσταση των λιθοδομών, αρμολογήματα, επικεράμωση, ανασκαφική έρευνα κ.ά.

Επεμβάσεις ανάπλασης πραγματοποιούνται και σήμερα στη μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, στις οποίες ενεργό ρόλο παίζει η Δ.Ε.ΠΟ.Σ., κυρίως ως προς τη δημιουργία των υπόγειων δικτύων και την αποκατάσταση των παλαιών οδοστρωμάτων.

β. Παραδείγματα από το εξωτερικό

Η διεθνής εμπειρία σε επεμβάσεις ιστορικών πολεοδομικών κέντρων είναι σαφώς πλουσιότερη από την ελληνική. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν το Σπλιτ της Κροατίας και η Μπολόνια της Ιταλίας.

β.1. Το ιστορικό κέντρο του Σπλιτ στην Κροατία

Το ιστορικό κέντρο του Σπλιτ περιλαμβάνει την περιοχή του ανακτόρου του Διοκλητιανού, που χρονολογείται στις αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ. (εικ. 7.17), και το μεσαιωνικό τμήμα της πόλης, το οποίο τοποθετείται χρονολογικά στους αιώνες 12ο και 14ο και βρίσκεται στη δυτική πλευρά του ανακτόρου. Το σύνολο του ιστορικού αυτού κέντρου έχει έκταση γύρω στα 15 εκτάρια και πληθυσμό 5.000 κατοίκους.

Η μεγάλη σημασία του ανακτόρου του Διοκλητιανού ως μνημείου, η ύπαρξη σ' αυτό μνημείων από όλες τις μεταγενέστερες εποχές και η πυκνή δόμηση στο εσωτερικό του ανακτόρου και προς τα δυτικά, σε συνδυασμό με τις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων, την περιορισμένη δυνατότητα κυκλοφορίας και την προσέλκυση χιλιάδων τουριστών καθιστούν τις επεμβάσεις ανάπλασης στο ιστορικό κέντρο του Σπλιτ πρόβλημα ιδιαίτερα πολύπλοκο.

Το πρόγραμμα προστασίας του ιστορικού κέντρου του Σπλιτ ξεκίνησε το 1955 με τη συνεργασία τριών κρατικών φορέων, της Δημοτικής Υπηρεσίας για την προστασία των μνημείων, της Υπηρεσίας Πολεοδομίας της Δαλματίας και της Οικιστικής Εταιρείας του Σπλιτ. Η μικρή έκταση της προστατευόμενης περιοχής, η ιδιαιτερότητά της και το είδος των προβλημάτων έκαναν απαραίτητη τη σε βάθος ανάλυση και μελέτη των κτισμάτων στο σύνολό τους αλλά και μεμονωμένα, ενώ συγκεντρώθηκε πλήθος στοιχείων για τα κτίρια και για τους χρήστες τους.

Το πρόγραμμα που ήδη εφαρμόζεται για περισσότερο από τρεις δεκαετίες προβλέπει, τελικά, τη μείωση του πληθυσμού της περιοχής. Ταυτόχρονα, προβλέπεται στα κτίρια που έχουν αποκατασταθεί να εγκατασταθούν διάφορες κεντρικές υπηρεσίες οι οποίες θα ασχολούνται με

Εικ. 7.17: Εσωτερική άποψη του ανακτόρου του Διοκλητιανού στο Σπλιτ της Κροατίας

πολιτιστικά-εκπαιδευτικά, καθώς και εμπορικά και τουριστικά θέματα.

Αν και το ιστορικό κέντρο του Σπλιτ έχει έντονα μνημειακό χαρακτήρα, το πρόγραμμα στοχεύει στην ένταξη σ' αυτό νέων λειτουργιών, ώστε να εξακολουθήσει να συνδέεται με τη ζωή της πόλης και να αναπτύσσεται οικονομικά.

β.2. Το ιστορικό κέντρο της Μπολόνιας στην Ιταλία

Η Μπολόνια το 1951 αριθμούσε 340.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 80.000 (ποσοστό 23,5%) κατοικούσαν στο ιστορικό κέντρο της. Στα τέλη της δεκαετίας του 1960 ο αριθμός των κατοίκων της Μπολόνιας ανερχόταν σε 500.000 και της ευρύτερης περιοχής της σε 700.000.

Το πρώτο σχέδιο ανοικοδόμησης της πόλης εγκρίθηκε το 1948. Σύντομα, όμως, οι τοπικές αρχές διαπίστωσαν ότι δεν διασφαλιζόταν η προστασία του ιστορικού κέντρου και κρίθηκε αναγκαία η αναζήτηση καλύτερης λύσης.

Αυτό που χαρακτηρίζει την περίπτωση της Μπολόνιας είναι ότι η προστασία του ιστορικού κέντρου της πόλης και της ευρύτερης περιοχής συνδυάστηκε με τη διατήρηση του πληθυσμού τους και είχε στόχο την οικονομική ανάπτυξή τους. Ταυτόχρονα, προβλεπόταν ανανέωση, εκσυγχρονισμός και προστασία της κοινωνικής δομής της πόλης, ώστε να αποφευχθούν φαινόμενα εκμετάλλευσης των οικονομικά ασθενέστερων τάξεων. Η άποψη ότι η διατήρηση του πληθυσμού στο ιστορικό κέντρο της πόλης σημαίνει και διατήρηση του πολιτισμού που αυτός διαθέτει αποτέλεσε τη βασική αρχή στην οποία στηρίχτηκε το πρόγραμμα στο σύνολό του. Το πρόγραμμα προστασίας του ιστορικού κέντρου, στο οποίο αναμείχθηκε ενεργά η τοπική και η περιφερειακή διοίκηση, βασίστηκε στη λεπτομερή ανάλυση δεδομένων για τα κτίρια που περιελάμβανε. Παράλληλα με τα έργα στερέωσης και εκσυγχρονισμού του κτιριακού αποθέματος της πόλης έγιναν και ανοικοδομήσεις νέων κτιρίων, κυρίως κατοικιών, τα οποία εντάχθηκαν στο υπάρχον ιστορικό περιβάλλον.

7.4. Το "ύφος" των παραδοσιακών οικισμών και η προστασία του

Με τον όρο *ύφος* ενός παραδοσιακού συνόλου εννοούμε την ειδική ατμόσφαιρα που αυτό αποπνέει και του προσδίδει τον ιδιάζοντα χαρακτήρα του (εικ. 7.18, 7.19, 7.20). Αποδίδεται τόσο στον τρόπο διαμόρφωσης των κτιρίων (π.χ. υλικά κατασκευής, αρχιτεκτονική, εθιμικοί κανόνες κτλ.) και των λοιπών στοιχείων του κτισμένου περιβάλλοντος (π.χ. πλατείες, δρόμοι, βρύσες κτλ.) όσο και σε εκείνα τα φυσικά και ανθρωπολογικά στοιχεία που τον καθιστούν χώρο μοναδικού ενδιαφέροντος.

Η ένταξη νέων κτιρίων σε παραδοσιακούς οικισμούς απαιτεί την εναρμόνιση ποικίλων τύπων κτιρίων συχνά με διαφορετικές κλίμακες μεγεθών. Χρειάζεται να μελετηθούν για αυτά νέοι όροι δόμησης, που θα εξασφαλίζουν τη σωστή τοποθέτησή τους στο χώρο. Η θέση τους μέσα στο οικόπεδο δεν πρέπει να αντιστρατεύεται την υπάρχουσα ισορροπία πλήρων και κενών (αυλές και αδιέξοδα) και οι κτιριακοί όγκοι θα πρέπει να εναρμονίζονται με το παραδοσιακό περιβάλλον (ποικιλία υψών κτιρίων, ποικιλία μορ-

Εικ. 7.19: Αποψη πλατείας και των κτιρίων της στην παλαιά πόλη της Κέρκυρας, χαρακτηριστικής του "ύφους" του κερκυραϊκού χώρου

Εικ. 7.18: Αποψη του οικισμού της Οίας στη Σαντορίνη με το χαρακτηριστικό κυκλαδίτικο χρώμα

Εικ. 7.20: Αποψη αρχοντικού στη Βυζίτσα, χαρακτηριστικού του "ύφους" της ηλιοροφείκης αρχιτεκτονικής

(α)

(β)

Εικ. 7.21 (α), (β): Διώροφο λιθόκτιστο κτίριο στο Πάπιγγο Ζαγοροχωρίων, (α) όπως ήταν πριν από τις επεμβάσεις του Ε.Ο.Τ. και (β) όπως είναι μετά τις εργασίες του 1990 για τη μετατροπή του σε ξενώνα.

φών, μη τυποποιημένη αρχιτεκτονική κτλ.). Μια βαθύτερη δε αντιμετώπιση του θέματος θα απαιτούσε τη διερεύνηση και το σεβασμό εκείνων των θεσμών και των κανόνων που οδήγησαν στη δημιουργία του εκάστοτε παραδοσιακού δομημένου περιβάλλοντος.

Στην Ελλάδα η παρέμβαση σε παραδοσιακούς οικισμούς έχει εκφραστεί κυρίως με τρεις τρόπους:

α) Με την εισαγωγή *ειδικών κανονισμών δόμησης* του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. σε περιοχές της χώρας που διαθέτουν ιδιαίτερο παραδοσιακό ύφος (π.χ. Πήλιο, Κυκλάδες, Ζαγοροχώρια), οι οποίοι αποσκοπούν στην προστασία του από την ανεξέλεγκτη ιδιωτική οικοδόμηση.

β) Με τις παρεμβάσεις του *Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.)* σε επιλεγμένους οικισμούς (Βάθεια και Αρεόπολη Μάνης, Βυζίτσα Πηλίου, Μεστά Χίου, Οία Σαντορίνης, Πάπιγγο Ζαγοροχωρίων (εικ. 7.2) (α), (β)) και

(α)

(β)

Εικ. 7.22 (α), (β): Διώροφο κτίριο με σοφίτα στο Φισκάρδο Κεφαλονιάς, (α) πριν από τις εργασίες του Ε.Ο.Τ. και (β) μετά τη μετατροπή του σε ξενώνα το 1990.

Φισκάρδο Κεφαλονιάς (εικ. 7.22 (α), (β)) στο πρόσφατο παρελθόν, με στόχο την επισκευή παλαιών κτιρίων και την επαναχρησιμοποίησή τους ως ξενοδοχειακών καταλυμάτων.

γ) Με παρεμβάσεις των Υπηρεσιών του ΥΠ.ΠΟ. (Εφορείες Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, Εφορείες Νεοτέρων Μνημείων, Διευθύνσεις Αναστήλωσης κτλ.) που αφορούν είτε τον έλεγχο μελετών και την εποπτεία έργων είτε την εκπόνηση μελετών και την εκτέλεση έργων σε μεμονωμένα κτίρια, τα οποία έχουν κηρυχθεί ως διατηρητέα και βρίσκονται σε παραδοσιακούς οικισμούς. Σε ορισμένες περιπτώσεις οι παρεμβάσεις αυτές αφορούν και τον οικοδομικό και αρχιτεκτονικό-αρχαιολογικό έλεγχο ολόκληρων οικισμών που έχουν κηρυχθεί ως αρχαιολογικοί χώροι (π.χ. Μονεμβασιά (εικ. 7.23), Ύδρα, Χώρα Πάτμου κτλ.).

Εικ. 7.23: Άποψη του οικισμού της Μονεμβασιάς όπως διαμορφώθηκε μετά την εφαρμογή των μέτρων του ΥΠ.ΠΟ.

7.5. Επεμβάσεις σε τμήματα πόλεων

Πολλές φορές απαιτούνται επεμβάσεις σε τμήματα πόλεων οι οποίες στοχεύουν στην αναβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων τους ή στην επίτευξη ρυθμίσεων που διευκολύνουν ευρύτερα κυκλοφοριακά προβλήματα. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις τέτοιων επεμβάσεων είναι αυτές που γίνονται σε αστικές περιοχές με παλαιωμένο κτιριακό απόθεμα, π.χ. η διαμόρφωση περιοχών προσφυγικών κτισμάτων, οι εκτεταμένες πεζοδρομήσεις του οδικού δικτύου και η ενοποίηση περιοχών με αρχαιότητες.

α. Προσφυγικοί συνοικισμοί

Με την άφιξη των προσφύγων από τη Μικρά Ασία μετά την Καταστροφή του 1922 δημιουργήθηκαν συγκροτήματα κατοικιών για τη στέγασή τους σε διάφορες περιοχές της Αθήνας (Λεωφόρο Αλεξάνδρας, Δουργούτι, Ταύρο, Καισαριανή κ.α.), του Πειραιά (Νίκαια, Δραπετσώνα) και άλλων αστικών κέντρων της χώρας. Όσες κατοικίες έχουν σωθεί διατηρούν την αρχική μορφή τους, είναι, δηλαδή, όπως κτίστηκαν από την Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.). Ήταν συνήθως μικρής επιφάνειας, μονώροφες ή διώροφες, με στέγες και φέρουσες λιθοδομές. Δεν κάλυπταν παρά τις εντελώς στοιχειώδεις ανάγκες στέγασης.

Από την πλευρά της Πολιτείας δεν υπήρξε έως τώρα μέριμνα για τη διάσωση αυτής της ιστορικής μνήμης του πρόσφατου παρελθόντος (εικ. 7.24), όπως έχει συμβεί, για παράδειγμα, στην Αυστρία, στην περίπτωση της Βιέννης (εικ. 7.25). Οι δημόσιοι και δημοτικοί φορείς και η κοινή γνώμη δεν έχουν ακόμη ευαισθητοποιηθεί επαρκώς όσον αφορά την ανάγκη για διατήρηση και ανάπλυσή τους.

Πράγματι, οι προσφυγικές πολυκατοικίες, για παράδειγμα στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας, στην Καισαριανή και στο Δουργούτι, μπορούν να διατηρηθούν ως αξιόλογα δείγματα της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής του *Μοντερνισμού* του Μεσοπολέμου αλλά και ως χώροι ιστορικής μνήμης.

Στα ελάχιστα παραδείγματα ανάπλωσης προσφυγικών συγκροτημάτων οικισμών με στόχο τη διάσωση του κτιριακού αποθέματος και του κοινωνικού περιεχομένου του περιλαμβάνεται η περίπτωση της Θήβας.

Ο παλιός προσφυγικός συνοικισμός στη Θήβα είναι μια γειτονιά με 296 κατοικίες και περίπου 750 κατοίκους, στο

Εικ. 7.24: Οι μεσοπολεμικές προσφυγικές πολυκατοικίες στη λεωφόρο Αλεξάνδρας στην Αθήνα, χαρακτηριστικά δείγματα μοντέρνας αρχιτεκτονικής που έχουν πλήρως εγκαταλειφθεί

Εικ. 7.25: Οι μεσοπολεμικές εργατικές πολυκατοικίες στη Βιέννη όπως αποκαταστάθηκαν πρόσφατα

βορειοανατολικό τμήμα και κοντά στο κέντρο της πόλης. Ανοικοδομήθηκε το 1928 από το Υπουργείο Πρόνοιας, για να στεγάσει πρόσφυγες που κατέφυγαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Οι κατοικίες ήταν συνήθως μικρής επιφάνειας, μονώροφες ή διώροφες, με στέγες και φέρουσες λιθοδομές, και δεν κάλυπταν παρά τις εντελώς στοιχειώδεις ανάγκες στέγασης. Με την πάροδο του χρόνου εμφανής υπήρξε η υποβάθμιση των συνθηκών διαβίωσης, η οποία οδήγησε στην εγκατάλειψη πολλών κατοικιών, ενώ αυξήθηκε το ποσοστό ατόμων τρίτης ηλικίας, εργαζομένων περιστασιακά και ανέργων.

Από το 1975 το έργο της ανάπλασης του παλαιού προσφυγικού συνοικισμού της Θήβας ανήκε στις προτεραιότητες του Δήμου Θηβαίων. Δεν είχε, όμως, εξασφαλιστεί η χρηματοδότησή του από κρατικούς φορείς. Μετά τους σεισμούς του 1981 εκδηλώθηκε κρατικό ενδιαφέρον για την πραγματοποίηση προγράμματος ανάπλασης της περιοχής. Το 1983 εκπονήθηκε ένα σχέδιο από την Δ.Ε.ΠΟ.Σ., με το οποίο προτεινόταν η κατεδάφιση του παλαιού κτιριακού αποθέματος και η ανέγερση στη θέση του νέων κατοικιών και μικρού εμπορικού κέντρου.

Μετά την απόρριψη της λύσης αυτής κυρίως για οικονομικούς λόγους καταρτίστηκε από ιδιωτικό φορέα πρόταση εναλλακτικής ανάπλασης το 1984. Μελετήθηκε σε συνεργασία με το Δήμο Θηβαίων και με τη συμμετοχή κατοίκων, και εντάχθηκε σε πρόγραμμα χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στόχος ήταν να γίνουν αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές παρεμβάσεις που δε θα αλλοίωναν τη λειτουργία των κοινόχρηστων και ελεύθερων χώρων, καθώς και τις υπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις. Μεγάλο μέρος των αρχικών κατοικιών διατηρήθηκε ύστερα από εσωτερικές ή εξωτερικές βελτιώσεις ή αναδιαρθρώσεις και προσθήκες.

Το έργο βρίσκεται σε εξέλιξη και αναμένεται να συμβάλει στην αναβάθμιση της περιοχής, στη βελτίωση των συνθηκών ζωής και στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης.

β. Πεζοδρομήσεις σε παραδοσιακές και διατηρητέες περιοχές

Η δημιουργία πεζοδρόμων αποτελεί από δεκαετίες, στις δυτικές κυρίως χώρες, καθιερωμένη πρακτική για την ανάδειξη ιστορικών εμπορικών κέντρων ή τόπων αισθητικής σημασίας, με χαρακτηριστικότερο ίσως παράδειγμα την πεζοδρόμηση του ιστορικού κέντρου του Μονάχου στη Γερμανία. Αποτελεί, παράλληλα, απόρροια της Χάρτας των Αθηνών, που πρότεινε το διαχωρισμό της κίνησης των πεζών από αυτήν των αυτοκινήτων μέσα στην πόλη.

Οι πεζοδρομήσεις στην Ελλάδα άρχισαν να πραγματοποιούνται σε κεντρικές εμπορικές περιοχές, με πρώτη την οδό Βουκουρεστίου στην Αθήνα το 1978, ή σε περιοχές αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού ενδιαφέροντος, αποσκοπώντας στην αναβάθμιση, στον εξωραϊσμό και στη διευκόλυνση της κυκλοφορίας των πεζών (εικ. 7.26, 7.27).

Οι πεζοδρόμοι, με την κυριολεκτική σημασία τους, δεν ήταν άγνωστοι στους λεγόμενους παραδοσιακούς οικισμούς, όπου οι κοινόχρηστοι ανοικτοί χώροι εξυπηρετούσαν, κατά βάση, τις ανάγκες των πεζών. Παράδειγμα πλήρους τέτοιας πεζοδρόμησης αποτελεί το νησί της Ύδρας. Η απαγόρευση τροχοφόρων στη Χώρα της Ύδρας από την Αρχαιολογική Υπηρεσία συνέβαλε στη δημιουργία πιο ανθρώπινων συνθηκών διαβίωσης και κυκλοφορίας απ' ό,τι στο παρελθόν, με αβίαστη κίνηση των πεζών. Η παραλιακή ζώνη απαλλάχθηκε από τη ρύπανση, από την ηχορύπανση και από

Εικ. 7.26: Ο πεζόδρομος της οδού Κοραή στην Αθήνα

τον κυκλοφοριακό κορεσμό. Επίσης, δεν τροποποιήθηκε ο δημόσιος χώρος του οικισμού (σκαλιά, πλακόστρωτα, στενά σοκάκια) και δεν αλλοιώθηκε η μοναδικότητα και η γραφικότητά του.

γ. Ενοποίηση πράσινων επιφανειών και αρχαιολογικών χώρων

Με τον όρο "ενοποίηση πράσινων επιφανειών και αρχαιολογικών χώρων" εννοούμε τη δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου στο οποίο κυριαρχούν τα μνημεία και οι αρχαιολογικοί χώροι. Σε αυτό περιλαμβάνονται συνήθως και επιφάνειες πράσινου, ελεύθεροι και κοινόχρηστοι χώροι, χώροι πολιτιστικών δραστηριοτήτων και αναψυχής, καθώς και κοινωφελείς εγκαταστάσεις. Στόχος κάθε τέτοιας προσπάθειας είναι ο νέος "ενοποιημένος" χώρος να βρίσκεται σε στενή σχέση με τις κεντρικές λειτουργίες της πόλης, ώστε να συντελεί στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων και ταυτόχρονα να αποτελεί πόλο έλξης επισκεπτών.

Χαρακτηριστική περίπτωση στη χώρα μας αποτελεί η προσπάθεια ενοποίησης των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας.

Οι αρχαιολογικοί χώροι της Αθήνας είναι διάσπαρτοι μέσα στην πόλη, ασύνδετοι μεταξύ τους, έξω από την καθημερινή ζωή. Αποτέλεσμα είναι ο πολιτιστικός πλούτος να μη γίνεται αντιληπτός και να μην υπηρετεί τη μάθηση, να μην εξωραΐζει το χώρο και να μη λειτουργεί ως σημείο αναφοράς και ως πόλος έλξης επισκεπτών.

Οι αρχικές προσπάθειες για την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων της Αθήνας ξεκίνησαν τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα. Από τότε έχουν γίνει διάφορες προτάσεις και μελέτες. Όλες, όμως, δεν προχώρησαν σε λεπτομερή επεξεργασία και, βέβαια, δεν εφαρμόστηκαν.

Η Πολιτεία για πρώτη φορά ενέταξε επίσημα την ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων σε ένα θεσμοθετημένο πρόγραμμα παρεμβάσεων το 1985.

Με τη συνένωση των αρχαιολογικών χώρων που υπάρχουν στο κέντρο της πόλης σε ενιαίο λειτουργικό σύνολο δημιουργείται ένα *Αρχαιολογικό Πάρκο*. Σε αυτό το Πάρκο τα μνημεία θα αναδειχτούν αναβαθμίζοντας την αισθητική της πόλης και προβάλλοντας την ιστορική ταυτότητά της. Συνολικά το Πάρκο θα συνδέεται με την ευρύτερη πόλη και με τους σημαντικότερους χώρους πρασίνου της. Η περιο-

Εικ. 7.27: Η οδός Κυδαθηναίων στην Πλάκα μετά την πεζοδρόμησή της

χή θα είναι κοντά στις καθημερινές διαδρομές των Αθηναίων και θα συσχετίζεται με τις υπάρχουσες και με τις προβλεπόμενες πολιτιστικές λειτουργίες.

Όσον αφορά τις επιμέρους επεμβάσεις αυτές αφορούν τη συνολική ανάδειξη των παρακάτω αρχαιολογικών χώρων:

- Κεραμεικού
- Ολυμπιείου
- Αρχαίας Αγοράς
- Ρωμαϊκής Αγοράς και Βιβλιοθήκης Αδριανού
- Βόρειας και Νότιας κλιτύος της Ακρόπολης
- Φιλοπάππου

Επίσης, στις προβλεπόμενες επεμβάσεις περιλαμβάνεται η ανάπλαση-διαμόρφωση δικτύου πεζοδρόμων και κοινόχρηστων χώρων στην περιοχή της Ακρόπολης (Διονυσίου Αρεοπαγίτου-Αποστόλου Παύλου και καθέτων οδών).

Αρμόδιος φορέας είναι η Εταιρεία για την Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας (Ε.Α.Χ.Α.), η οποία ιδρύθηκε για το σκοπό αυτό το 1997. Συναρμόδιοι φορείς είναι ο Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας, διάφορες Διευθύνσεις του Υ.Π.Ε.Χ.Ω.Δ.Ε., το ΥΠ.Π.Ο., ο Δήμος Αθηναίων και ο Ε.Ο.Τ.

(α)

(β)

Εικ. 7.28 (α), (β): Το Ιλίου Μέλαθρον στην Αθήνα, έργο του αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλερ στο τέλος του 19ου αι., (α) όπως αρχικά ήταν ως κατοικία του Ερρίκου Σλήμαν και (β) όπως είναι σήμερα ως Νομισματικό Μουσείο.

7.6. Αλλαγή χρήσεων σε κτιριακά σύνολα

Τα τελευταία χρόνια οι επεμβάσεις σε παλαιά κτιριακά σύνολα ή και σε μεμονωμένα κτίρια με στόχο την επαναχρησιμοποίησή τους με διαφορετικό τρόπο είναι πολύ συνηθισμένη διαδικασία. Μάλιστα, η νέα χρήση των χώρων πολλών νεότερων κτιριακών μνημείων αποτελεί την τελευταία φάση στη διαδικασία ένταξής τους στη σύγχρονη ζωή, αφού προηγουμένως δεχθούν αυτά εργασίες συντήρησης, στερέωσης, αποκατάστασης, αναστήλωσης και ανάδειξής τους. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα στη χώρα μας αποτελεί η αλλαγή χρήσης του μεγάρου Σλήμαν (Ιλίου Μέλαθρον) (εικ. 7.28 (α), (β)) στην Αθήνα, αρχικά σε έδρα του Αρείου Πάγου και πρόσφατα σε Νομισματικό Μουσείο.

Στο πλαίσιο αυτών των επεμβάσεων η αλλαγή της χρήσης κυρίως παλαιών εργοστασίων έχει αποδώσει σημαντικά αποτελέσματα: αφ' ενός έχει διασώσει κτιριακά σύνολα που ανήκουν στην κατηγορία της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας, και αφ' ετέρου έχει συμβάλει στην αναβάθμιση και στην προβολή αστικών περιοχών που υπέστησαν υποβάθμιση. Τέτοιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις συνιστούν το "Γκάζι" στην Αθήνα και ο "Μύλος" στη Θεσσαλονίκη.

α. Η επέμβαση στο "Γκάζι" της Αθήνας

Το πρώην εργοστάσιο παραγωγής γκαζιού της Εταιρείας Αεριοφωτος Αθηνών (ιδρύθηκε το 1859), το οποίο βρίσκεται στη συμβολή των οδών Πειραιώς και Ιεράς Οδού, κοντά στον Κεραμεικό, δέσποζε από τα τέλη του 19ου αιώνα στην περιοχή που έμεινε γνωστή ως Γκάζι ή Γκαζοχώρι. Το 1887 οι εγκαταστάσεις επεκτάθηκαν και εκσυγχρονίστηκαν, ενώ μεταπολεμικά, όταν είχε πάψει πια η λειτουργία της Εταιρείας, το συγκρότημα εγκαταλείφθηκε. Σταδιακά, η ευρύτερη περιοχή γνώρισε υποβάθμιση και με την πάροδο του χρόνου τα βιομηχανικά κτίρια στο Γκάζι υπέστησαν σημαντικές φθορές. Αποτελεί χαρακτηριστικό βιομηχανικό κτιριακό συγκρότημα.

Στη δεκαετία του 1980 ξεκίνησε η εφαρμογή της μελέτης επαναχρησιμοποίησης των κτιριακών εγκαταστάσεων στο Γκάζι. Το έργο μελετήθηκε από τον Δήμο Αθηναίων και ελέγχθηκε από τη Διεύθυνση Πολιτιστικών Κτιρίων και Αναστήλωσης του ΥΠ.ΠΟ.

Τα κτίρια αποκαταστάθηκαν εξωτερικά και απομακρύνθηκαν αυθαίρετες προσθήκες. Οι όψεις τους δεν έχασαν

το βιομηχανικό χαρακτήρα και τα αντίστοιχα μορφολογικά στοιχεία τους. Τα εξωτερικά κελύφη των κτιρίων διατηρήθηκαν, ενώ εσωτερικά έγιναν τροποποιήσεις με σκοπό να είναι κατάλληλα για τις νέες χρήσεις. Στους χώρους του φιλοξενούνται εκθέσεις, κέντρο ψυχαγωγίας, οι εγκαταστάσεις του Ραδιοφωνικού Σταθμού του Δήμου Αθηναίων κτλ. Με αυτές τις νέες χρήσεις έχει αποκτήσει υπερτοπική ακτινοβολία και συμβάλλει στην αναβάθμιση της περιοχής, για την οποία αποτελεί σημείο αναφοράς (εικ. 7.29).

Έτσι, το Γκάζι από εστία εγκατάλειψης μετατράπηκε σε πολιτιστικό κύτταρο για την πόλη της Αθήνας.

β. Η επέμβαση στο συγκρότημα "Μύλος" της Θεσσαλονίκης

Οι εγκαταστάσεις του "Μύλου" της Θεσσαλονίκης, ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα κυριαρχούσαν στην ομώνυμη περιοχή της πόλης. Αντιπροσώπευε χαρακτηριστικό βιομηχανικό συγκρότημα το οποίο λειτουργούσε ως μύλος. Μεταπολεμικά, όταν είχε πάψει πια η λειτουργία του, οι κτιριακές εγκαταστάσεις εγκαταλείφθηκαν, υπέστησαν σημαντικές φθορές και συνέβαλαν στην υποβάθμιση της περιοχής. Τελευταία, είχε γίνει εστία περιθωριακών στοιχείων και έδινε εικόνα παρακμής.

Η επέμβαση στο βιομηχανικό συγκρότημα στο Μύλο της Θεσσαλονίκης άρχισε επίσης στη δεκαετία του 1980. Απομακρύνθηκαν οι νεότερες προσθήκες και αποκαλύφθηκε ο βιομηχανικός χαρακτήρας των αρχικών κτιρίων, τα οποία στη συνέχεια αποκαταστάθηκαν εξωτερικά, όπου είχαν υποστεί αλλοιώσεις. Στο εσωτερικό των κτιρίων έγιναν τροποποιήσεις με στόχο να επαναλειτουργήσουν ως χώροι νέων χρήσεων· σχετικά πρόσφατα το συγκρότημα μετατράπηκε σε πολιτιστικό και ψυχαγωγικό κέντρο, το οποίο περιλαμβάνει χώρους πολιτιστικών εκδηλώσεων, χώρους εκθέσεων, εστιατόρια και μπαρ (εικ. 7.30).

Εικ. 7.29: Άποψη του "Γκαζιού". Το κτίριο (πρώην δεξαμενή) στεγάζει σήμερα το ραδιοφωνικό σταθμό 9,84 του Δήμου Αθηναίων.

Εικ. 7.30: Άποψη του συγκροτήματος του "Μύλου"

Συνοπτική παρουσίαση του 7ου κεφαλαίου

Η επέμβαση σε ιστορικά οικιστικά σύνολα και κτίρια που χρησιμοποιούνται συνιστά πιο σύνθετο πρόβλημα προστασίας από αυτό της προστασίας μεμονωμένων μνημείων και πολιτιστικών αγαθών είτε προτείνεται αλλαγή χρήσης τους είτε προβλέπεται να αποτελέσουν μέρος ενός ευρύτερου φυσικού τοπίου, που συμβάλλει στην ανάδειξή τους.

Επεμβάσεις αποκατάστασης και νέων χρήσεων πραγματοποιούνται: σε **προστατευόμενους τόπους που συνδυάζουν την πολιτιστική με τη φυσική κληρονομιά** (π.χ. στην Ελλάδα: το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα), σε **ιστορικά κέντρα πόλεων** (π.χ. στην Ελλάδα: η Πλάκα στην Αθήνα, η πάνω πόλη της Θεσσαλονίκης, η μεσαιωνική πόλη της Ρόδου· στο εξωτερικό: το ιστορικό κέντρο του Σπλιτ στην Κροατία και της Μπολόνιας στην Ιταλία), σε **παραδοσιακούς οικισμούς**, σε **τμήματα πόλεων** (π.χ. αναπλάσεις προσφυγικών συνοικισμών, πεζοδρομήσεις σε παραδοσιακές και διατηρητέες περιοχές, ενοποίηση πράσινων επιφανειών και αρχαιολογικών χώρων), σε κτιριακά σύνολα (π.χ. "Γκάτζ" στην Αθήνα, "Μύλος" στη Θεσσαλονίκη) κ.ά.

Ερωτήσεις 7ου κεφαλαίου

α. Το Άγιον Όρος και τα Μετέωρα αποτελούν περιοχές προστατευόμενες για το πολιτιστικό περιεχόμενο και για το φυσικό πλούτο τους. Γνωρίζετε άλλες περιοχές της χώρας που συνδυάζουν πολιτιστική και φυσική κληρονομιά; Πόσο εφικτή μπορεί να είναι σήμερα η παράλληλη προστασία πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς;

β. Θεωρείτε αποτελεσματική την προστασία του "ύφους" των παραδοσιακών οικισμών της χώρας μας στις τουριστικές περιοχές; Δώστε θετικά και αρνητικά παραδείγματα.

γ. Θεωρείτε ότι πρέπει να γίνουν παρεμβάσεις στους προσφυγικούς συνοικισμούς

των πόλεων μας; Εάν ναι, τι είδους παρεμβάσεις θα πρέπει να γίνουν;

δ. Γιατί θεωρείται η αλλαγή χρήσεων σε κτιριακά σύνολα αναγκαία για τη διάσωσή τους; Ποια ανάλογα παραδείγματα, γνωρίζετε, εκτός από εκείνα που αναφέρονται στο κεφάλαιο 7;

ε. Γιατί είναι αναγκαία η συνεργασία πολλών φορέων στα έργα ανάπλασης των ιστορικών κέντρων πόλεων; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας αναφέροντας παραδείγματα.

ως και το σαλιγκάρι
αφήνει στο πέρασμα του
ευκρινές ίχνος ...

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. (1.1, 1.3, 1.5, 1.6, 1.10, 1.12, 1.16, 1.18, 2.2, 2.5, 2.7, 3.3, 3.4, 3.6, 3.7, 3.8, 3.11, 3.12, 3.18, 5.5, 7.2, 7.3, 7.4, 7.5, 7.6, 7.7, 7.9, 7.10, 7.14, 7.19, 7.20, 7.23, 7.25): Φωτογραφικό αρχείο Ε.Β. ΜΑΡΜΑΡΑ

Εικ. (1.2, 3.1): *Το έργο του ΥΠ.ΠΟ. στον τομέα της Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα: Τ.Α.Π.Α., 1998, σ.176, 124

Εικ. (1.4, 1.14, 1.20, 2.3, 2.9, 3.13, 4.5, 7.1, 7.24, 7.26, 7.27, 7.29): Φωτογραφικό αρχείο Σ. ΡΑΠΤΗ

Εικ. (1.7): VENABLES S. (1994), "High Asia", στο: *Great Climbs*, London: Beazley Mitchell, σ. 147

Εικ. (1.11, 5.16, 5.17, 5.19, 7.17): INTERNET, <http://www.unesco.org/whc/heritage.htm>

Εικ. (1.8): Τουριστικό φυλλάδιο της Τουρκίας

Εικ. (1.9, 2.8, 3.5, 3.19, 7.8): (Φωτ.: Δεσσύλλας Ν., Αδαμακόπουλος Τρ., Φωτοκίνηση, Κοντός Ν., Γιαννέλος Γ., Μαυρογένης Ν.), Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ.), Αθήνα, 1991, σ. 152, 113, 38, 74, 130

Εικ. (1.13): DAVISON S. - NEWTON R. (1997), *Conservation of glass*, Oxford: Butterworth - Heinemann, σ. 221

Εικ. (1.15): Focal point audiovisual, Portsmouth-England

Εικ. (1.19): Φωτογραφικό αρχείο Ι. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Εικ. (1.21): (Φωτ.: Κάρσον Ε.), *ΠΑΡΟΣ: Εκατονταπυλιανή 1700 έτη*, Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών Πάρου, 1996, σ. 107

Εικ. (2.1 (α), (β)): 3x Nurnberg, Nurnberg: Verlag Hofmann, 1988, σ. 142, 143

Εικ. (2.4): Τουριστικό φυλλάδιο της Ιορδανίας

Εικ. (2.6): (Φωτ.: Σέιφερ Κέβιν), KENNY T. (2000), "Οι ήρωες των πάγων", στο: *ΓΕΩ - ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ*, τεύχ. 12, σ. 58

Εικ. (3.2): ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Μ., ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ Μ., ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗΣ Β. (1975), *Τα ελληνικά μουσεία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 348

Εικ. (3.10): ΒΟΥΛΤΟΣ Ι. (2000), "Μάτσου Πίτσου" στο: *Corpus*, τεύχ. 13, σ. 86

Εικ. (3.14): ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Γ. - Μ. (2000), "Ο Πήλινος Στρατός", στο: *Corpus*, τεύχ. 14, σ. 68

Εικ. (3.16): ΜΟΣΧΟΣ Π. (1987), "Οι τοιχογραφίες της κόγχης του Αγ. Γεωργίου στο Νεφς Αμάρι χωριό" στο: *Αναστήλωση - Συντήρηση - Προστασία Μνημείων και Συνόλων*, Αθήνα: Τεχνική Περιοδική Έκθεση ΥΠ.ΠΟ., τομ. Β', σ. 217

Εικ. (3.17): Φωτογραφικό αρχείο Γ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (Γ' Ε.Π.Κ.Α.)

- Εικ. (4.1, 4.2, 4.3, 4.4): ΠΕΤΡΑΚΟΣ Β. (1987), *Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία: Η ιστορία των 150 χρόνων της (1837-1987)*, Αθήνα, σ. 57, 95, 183
- Εικ. (5.1): JOUKOWSKY M. (1986), *A complete manual of field Archaeology*, New York: Prentise Hallpross, εξώφυλλο
- Εικ. (5.3): Οδηγός αρχαιολογικού χώρου Πομπηίας, Pompei: Fortuna Augusta 1999, σ. 11
- Εικ. (5.4): ΝΙΚΟΛΑΚΗ - ΚΕΝΤΡΟΥ Μ. (2000), "Αποκωδικοποιώντας: Η Στήλη της Ροζέττας και η αποκρυπτογράφηση", στο: *Corpus*, τεύχ. 13, σ. 95
- Εικ. (5.6): GARBINI G. (1976), Παγκόσμια Ιστορία Τέχνης, τόμ. 2, Αθήνα: Χρυσός τύπος, σ. 27
- Εικ. (5.7, 7.28 (α), (β)): ΣΚΟΥΜΠΟΥΡΔΗ Α. (1999), "Το Ιλίου Μέλαθρον και ο Ερρίκος Σλήμαν" στο: *Δόμηση και Διακόσμηση*, τεύχ. 11, σ. 34, 25
- Εικ. (5.8): TRAILL D. (1996), *Ο Σλήμαν της Τροίας: Θησαυρός και απάτη*, Αθήνα: Νέα Σύνορα, εικ. 8
- Εικ. (5.9, 5.15): CHALABY A. (1993), *Egypt*, Florence: Bonechi, σ. 117
- Εικ. (5.10 (α), (β), 5.11, 5.12, 5.13): BERG L. (1978), "The salvage of the Abu Simbel Temples", στο: *Monumentum*, τεύχ. XVII, Belgium: International Council of Monuments and Sites, σ. 26, 49, 37, 44, 45
- Εικ. (5.14): Καρτ-ποστάλ, Paris: Editions du Desastre, 1992
- Εικ. (5.18): (Φωτ.: Enticknap Ph.), *Malta and Cozo*, Oporto: Tomas Cook, 1994
- Εικ. (5.20, 5.21, 5.22 (α), (β)): (Φωτ.: Scala, Bono F., Ziggross P.), HEUSINGER L, MANCINELLI F., MANAGEMENT OF VATICAN MUSEUMS (1990), *The Sistine Chapel*, Florence: Parafava Francesco, σ. 7, 81, 34-35
- Εικ. (6.1): ΛΟΓΙΑΔΟΥ-ΠΛΑΤΩΝΟΣ Σ., ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ Ν. (1992), *Κρήτη (Κνωσός, Φαιστός, Μάλια, Γουρνιά, Ζάκρος, Αρχάνες, κτλ.)*, Αθήνα, σ. 55
- Εικ. (6.2): ΦΩΤΟΥ Β., "Η αρχαιολογική έρευνα", στο: *Η Καθημερινή - Επτά Ημέρες*, 20.4.1997, σ. 22
- Εικ. (6.3, 6.4, 6.5): ΡΑΡΑΠΟΣΤΟΛΟΥ J. (1981), *Crete, (Knossos, Phaistos, Malia, Zakros)*, Αθήνα: Clio, σ. 62, 152, 138
- Εικ. (6.6): (Φωτ.: Jurgen Liepe), ΝΤΟΥΜΑΣ ΧΡ. (1992), *Οι τοιχογραφίες της Θήρας*, Ίδρυμα Θήρας Πέτρος Νομικός, Αθήνα, σ.183
- Εικ. (6.7, 6.8, 6.9, 6.10) : ΝΤΟΥΜΑΣ Χρ. (1996), *Σαντορίνη: Οδηγός του νησιού και των αρχαιολογικών του θησαυρών*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 20, 45, 29, 21
- Εικ. (6.11, 6.12): Φωτ. αρχείο πανεπιστημιακής ανασκαφής Ακρωτηρίου Θήρας υπό του καθ. ΧΡ. ΝΤΟΥΜΑ
- Εικ. (6.13, 6.14, 6.15, 6.16, 6.19, 6.21): (Φωτ.: Bettella M.), Economakis R. (επιμ.), *Acropolis Restoration*, London: Academy eds, 1994, σ. 110, 165, 144, 170, 149, 133

- Εικ. (6.17, 6.18): (Φωτ.: Μπαλάνος Ν.), Τουρνικιώτης Π. (επιμ.), *Ο Παρθενώνας και η ακτινοβολία του στα νεότερα χρόνια*, Αθήνα: Μέλισσα, 1994, σ. 121, 323
- Εικ. (6.20 (α), (β)): Ministry of Culture - CCAM (1985), *The Acropolis at Athens, Conservation - Restoration - Research (1975-1983)*, Athens, σ. 35
- Εικ. (6.22, 6.23, 6.24, 6.25): (Φωτ.: Ιωαννίδου Ι. - Μπαρτζιώτη Λ., ομάδα εργασίας), ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ - ΣΤΑΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Θ. (1995), Επιτροπή Συντηρήσεως Ναού Επικουρίου Απόλλωνος Βασσών, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ., σ.34, 14, 15, 18
- Εικ. (6.26, 6.27, 6.31 (α), (β)): (Φωτ.: Τσαβδάρου Σ., Σκιαδαρέσης Μ.), ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Μ. (1984), *Βεργίνα: Οι Βασιλικοί Τάφοι*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 101, 199, 120, 135
- Εικ. (6.28, 6.30, 6.32 (α), (β)): (Φωτ.: Φωτ. αρχείο ανασκαφής Βεργίνας, Χαϊδεμένος Σ. φωτ. αρχείο Τ.Α.Π.), ΔΡΟΥΓΟΥ Σ., ΣΑΑΤΣΟΓΛΟΥ ΧΡ. (1999), *Βεργίνα - Περιδιαβάζοντας τον αρχαιολογικό χώρο*, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ., Τ.Α.Π., σ. 65, 50, 56, 58
- Εικ. (6.29): ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ι. (1997), *Κελύφη προστασίας εν είδει Τύμβου*, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ., Τ.Α.Π., σ. 13
- Εικ. (6.33): ΤΣΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ Ι. (1999), *Μακεδονία: Ιστορία - Μνημεία - Μουσεία*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 91
- Εικ. (6.34, 6.38, 6.39): ΥΠ.ΠΟ. -Δ/ΝΣΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ (1997), *Η Βυζαντινή Παγκόσμια Κληρονομιά*, Αθήνα: Τ.Α.Π., Πέργαμος, εικ. 1, 3, 2
- Εικ. (6.35, 6.37): (Φωτ.: Φωτ. αρχείο 9ης Ε.Β.Α. και Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού), ΥΠ.ΠΟ., 9η Ε.Β.Α. - ΜΟΥΣΕΙΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ (1998), *Τόποι της Ιστορίας και της Μνήμης -Τα μνημεία της Θεσσαλονίκης και οι σεισμοί του 1978*, Έκθεση Φωτογραφίας, Θεσσαλονίκη, σ. 41, 60
- Εικ. (6.36): ΥΠ.ΠΟ. - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ Β. ΕΛΛΑΔΑΣ (1985), *Η αναστήλωση των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων στη Θεσσαλονίκη*, Τ.Α.Π.Α., σ. 141
- Εικ. (6.40, 6.41, 6.42, 6.43, 6.44): ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ Π., *Οδηγός αρχαιολογικού χώρου Μονής Δαφνίου*, Αθήνα: Χάνιμπαλ, σ. 12, 38, 17, 59, 44
- Εικ. (7.11): ΜΠΙΡΗ Κ. (1966), *Αι Αθήναι: Από του 19ου εις τον 20ον αιώνα*, Αθήνα: Μακρής Ι., σ. 77
- Εικ. (7.12 (α), (β)): ΖΗΒΑΣ Δ. (1989), "Πλάκα 1988", στο: *Θέματα χώρου και τεχνών*, τεύχ. 20, σ. 18-19
- Εικ. (7.13): ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν. (1979), *Ανω Πόλη Θεσσαλονίκης*, Θεσ/κη: Υπουργείο Δημοσίων Έργων
- Εικ. (7.15, 7.16 (α), (β)): (Φωτ.: Κασσέρης Ν., Φωτ. αρχείο γραφείου Μεσαιωνικής πόλης), Δ. Ρόδου-Γραφείο Συντήρησης και Αποκατάστασης Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου, Πρόγραμμα Σύμβασης ΥΠ.ΠΟ. - Τ.Α.Π.Α. - Δ. ΡΟΔΟΥ (1989), *Η παλιά πόλη της Ρόδου: Μελέτες - επεμβάσεις 1985-1988*, Δήμος Ρόδου, σ. 22, 18

Εικ. (7.18, 7.21 (α), (β), 7.22 (α), (β)): (Φωτ.: Κοντός Ν. κ' Κ., (α) Φωτ.αρχείο Τμημ. Παραδοσιακών Οικισμών, (β) Μαυρογένης Ν.), Ε.Ο.Τ., *Διατήρηση και ανάπτυξη παραδοσιακών οικισμών: Το πρόγραμμα του Ε.Ο.Τ. (1975 - 1992)*, Αθήνα, 1991, σ. 149, 182, 206, 207

Εικ. (7.30): Φωτογραφικό αρχείο Μ. ΓΕΩΡΓΑΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ Μ. (1984), *Βεργίνα : Οι Βασιλικοί Τάφοι*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών
- BERG L.(1978), "The salvage of the Abu Simbel Temples", στο: *Monumentum*, τεύχ. XVII, Belgium: International Council of Monuments and Sites
- DELVOYE CH. (1983), *Η Βυζαντινή Τέχνη*, τόμ. Β', Αθήνα: Παπαδήμα
- ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ι. (1997), *Κελύφη προστασίας εν είδει Τύμβου*, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ., Τ.Α.Π.
- Δήμος Ρόδου - Γραφείο Συντήρησης και Αποκατάστασης Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου, Πρόγραμμα Σύμβασης ΥΠ.ΠΟ - ΤΑΠΑ - Δ. ΡΟΔΟΥ (1989), *Η παλιά πόλη της Ρόδου. Μελέτες -επεμβάσεις 1985-1988*, Δήμος Ρόδου
- DOUMAS CH. (1984), *Thera - Pompei of the ancient Aegean*, London: Thames and Hudson
- Ε.Μ.Π. (1987), *Διατύπωση μεθοδολογικού προτύπου για την αναβίωση των παραδοσιακών οικισμών*, Αθήνα, σ. 95-98
- ΖΑΓΛΑΝΙΚΗ Λ. (1987), "Προμελέτες κατασκευής στεγάστρου προστασίας των Βασιλικών Τάφων της Βεργίνας και αποκατάστασης της Τούμπας τους", στο: *Αναστήλωση - Συντήρηση - Προστασία Μνημείων και Συνόλων*, Αθήνα: Τεχνική Περιοδική Έκδοση ΥΠ.ΠΟ., τόμ. Β', σ. 61
- ΖΗΒΑΣ Δ. (1989), "Πλάκα 1988", στο: *Θέματα Χώρου και Τεχνών*, τεύχ. 20, Αθήνα, σ. 17-19
- HEUSINGER L, MANCINELLI F., MANAGEMENT OF VATICAN MUSEUMS (1990), *The Sistine Chapel*, Florence: Papafava Francesco
- ΘΕΟΥΛΑΚΗΣ Π. (1995), *Ναός Επικουρίου Απόλλωνος Βασσών, Μελέτη Συντήρησης του δομικού υλικού*, Επιτροπή Συντηρήσεως Ναού Επικουρίου Απόλλωνος Βασσών, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ.
- ΚΑΖΑΝΑΚΗ Μ., ΜΑΛΟΥΧΟΥ Φ. (1983), *Η Ακρόπολη από τον Μεσαίωνα ως τις μέρες μας*, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ. - Ε.Σ.Μ.Α. - Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας
- ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΑ - ΣΤΑΘΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Θ. (1995), *Η συντήρηση του ναού του Απόλλωνος στις Βάσσεις Φιγαλείας, Χρονικό μιας προσπάθειας*, Επιτροπή Συντηρήσεως Ναού Επικουρίου Απόλλωνος Βασσών, Αθήνα: ΥΠ.ΠΟ.
- ΚΟΝΣΟΛΑ Ν. (1994), *Η διεθνής προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς*, Αθήνα: Παπαζήσης
- ΚΟΡΡΕΣ Μ. (1994), "Ο Παρθενώνας από την αρχαία εποχή μέχρι το 19ο αιώνα", στο: Τουρνικιώτης Π. (επιμ.), *Ο Παρθενώνας και η ακτινοβολία του στα νεώτερα χρόνια*, Αθήνα: Μέλισσα, σ. 136 - 160
- KORRES M. (1994), "The restoration of the Parthenon", στο: *Acropolis restoration*, London: Academy eds, σ. 111 - 133
- ΛΑΒΒΑΣ Γ. (1993), *Πολιτιστική Κληρονομιά*, Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α., Τμήμα Επικοινωνίας και Μ.Μ.Ε.

ΛΑΒΒΑΣ Γ. (1997), *Πολιτιστική Κληρονομιά, Κορυφαία Μνημειακά Συγκροτήματα του Ελλαδικού Χώρου*, Αθήνα: Ε.Κ.Π.Α.

MARINATOS S., *Excavations at Thera I-VII (seasons 1967-1973)*, Αρχαιολογική Εταιρεία

ΜΑΡΜΑΡΑΣ ΜΑΝ. (1992), "Προβλήματα διεπιστημονικής προσέγγισης της ανάπλασης των ιστορικών κέντρων των πόλεων", στο: Κουτσόπουλος Κ. (επιμ.), *Ανάπτυξη και Σχεδιασμός: Διεπιστημονική Προσέγγιση*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 334-349

ΜΟΥΡΙΚΗ Ν. (1986), *Αναγέννηση - Μανιερισμός - Μπαρόκ*, Αθήνα

ΜΠΟΥΡΑΣ Χ. (1983), *Σημειώσεις του Μαθήματος Αποκαταστάσεως των Μνημείων Ι*, Αθήνα: Ε.Μ.Π.

ΜΠΟΥΡΑΣ Χ. (1994), "Οι εργασίες αποκατάστασης στον Παρθενώνα και η μετατόπιση των αντιλήψεων για τη διατήρηση των μνημείων", στο: Τουρνικιώτης (επιμ.), *Ο Παρθενώνας και η ακτινοβολία του στα νεώτερα χρόνια*, Αθήνα: Μέλισσα, σ. 310 - 338

ΡΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ Α. (1994), "The restoration of the Erechtheion", στο: *Acropolis restoration*, London: Academy eds, σ. 137-149

ΠΕΤΡΑΚΟΣ Β. (1987), *Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Η ιστορία των 150 χρόνων της (1837-1987)*, Αθήνα

ΠΕΤΡΙΔΗΣ Ν. (1984), "Προβλήματα ένταξης νέων κτιρίων σε παραδοσιακούς οικισμούς", στο: *Αναστήλωση-Συντήρηση-Προστασία Μνημείων και Συνόλων*, Αθήνα: Τεχνική Περιοδική Έκδοση ΥΠ.ΠΟ., τόμ. Α', σ. 279-280

Πρακτικά Ημερίδας Αρχαιολογικής Εταιρείας, (1992), *Ακρωτήρι Θήρας: 20 χρόνια έρευνας (1967-1987) Συμπεράσματα - Προβλήματα - Προοπτικές*, Αθήνα

THOMSON G. (1988), *The museum environment*, London: Butterworths

Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. (1997), "Πρόγραμμα Ενοποίησης Χώρων Πρασίνου Πολιτιστικών και Κοινωνικών Λειτουργιών", στο: *Αρχιτέκτονες*, τόμ. 9/10, σ. 43-46

Υπουργείο Δημοσίων Έργων - Ομάδα Εργασίας Άνω Πόλης Θεσσαλονίκης (1979), *Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη

ΥΠ.ΠΟ. Δ/ΝΣΗ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ, (1999), *Βιομηχανικά μνημεία της Ελλάδας*, Αθήνα

ΥΠ.ΠΟ. - ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ Β. ΕΛΛΑΔΑΣ (1985), *Η αναστήλωση των Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων στη Θεσσαλονίκη*, Τ.Α.Π.Α.

ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ Δ. (1990), *Για την ελληνική πόλη*, Αθήνα: Θεμέλιο

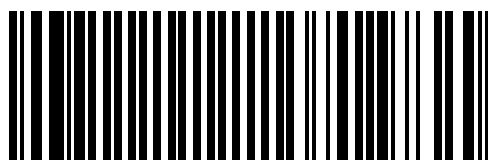

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-24-0175
ISBN 978-960-06-2953-8

(01) 000000 0 24 0175 1